

Waarde van cultuur

Waarde van cultuur

COLOFON

Waarde van cultuur is een initiatief van het PON, bkkc brabant kenniscentrum kunst en cultuur, Telos, Pyrrhula Research Consultants en de Boekmanstichting, in opdracht van de provincie Noord-Brabant en BrabantStad.

Onderzoek, samenstelling en redactie

Bo Broers, Rogier Brom, Britte van Dalen, Jenneke Harings, Ruben Smeets en Henk Vinken

Stuurgroep

Chris van Koppen (bkkc, per 1 juni 2018 Kunstloc Brabant), Patrick Vermeulen (het PON), Bert Doedens (provincie Noord-Brabant), Joks Janssen (BrabantKennis), Tanja Mlaker (Cultuur Eindhoven), Marielle Hendriks (Boekmanstichting) en John Dagevos (Telos)

Eindredactie

Bo Broers, Rogier Brom, Britte van Dalen, Jenneke Harings en Henk Vinken

Met dank aan

Atlas voor gemeenten, Frank Bongers, Anneke Broekema, Isabelle Diepstraten, Margot Hutten, Nathalie Jansen, Nick Jellicic, Jolanda Luijten, Rens Mulder, Diana Reesink, Bjorn Schrijen, Jaïr Tchong, Arthur Vankan, Loet Verhoeven en alle bestuurders en ambtenaren cultuur van de B5 (provincie Noord-Brabant, Eindhoven, Tilburg, Breda, 's-Hertogenbosch en Helmond).

Ontwerp

Edhv, Architects of Identity (www.edhv.nl)

Uitgave

Eerste druk, juni 2018, oplage 1000

ISBN

978-90-71092-79-4

www.waardevancultuur.nl

© bkkc brabant kenniscentrum kunst en cultuur (www.bkkc.nl, per 1 juni 2018 Kunstloc Brabant), het PON (www.hetpon.nl), Telos (www.telos.nl), Boekmanstichting (www.boekman.nl), Pyrrhula Research Consultants (www.henkinken.nl)

Provincie Noord-Brabant

Boekmanstichting
Kenniscentrum voor kunst,
cultuur en beleid

pyrrhula
RESEARCH CONSULTANTS

VOORWOORD

De provincie Noord-Brabant en BrabantStad hebben, ten behoeve van regionaal beleid, behoefte aan informatie over de stand van zaken en de ontwikkelingen van het culturele veld. Daarom heeft de provincie Noord-Brabant (in BrabantStad-verband) vijf organisaties de opdracht gegeven om samen te werken ten bate van één onderzoeksrapport, dat als leidraad kan dienen voor het regionale cultuurbeleid van de komende jaren. In het tijdschrift *Boekman* omschreef Chris van Koppen, directeur van toen nog bkbc (per 1 juni 2018 Kunstloc Brabant), de impuls voor deze monitor als volgt: 'Er is, vergeleken met andere domeinen, weinig onderzoek naar de cultuursector gedaan en de onderzoeken die er zijn leveren nauwelijks lange cijferreeksen op, vooral omdat steeds verschillende definities worden gehanteerd.' Patrick Vermeulen, directeur van het PON, merkt in hetzelfde artikel op dat Noord-Brabant met het onderzoeksproject, en daarmee met de samenwerking tussen de vijf partijen, voorop loopt: 'Er is een goede infrastructuur met instellingen die de sector kunnen ondersteunen'.¹ Met dit onderzoeksproject worden de kennis en expertise van deze verschillende instellingen gebundeld.

Dat het onderzoek, dat voorheen versnipperd plaatsvond nu bij elkaar gebracht is, is het resultaat van gezamenlijke inspanning van de onderzoekspartners die hierover in 2015 voor het eerst gesprekken voerden.

Het is, zeker met de verdiepende tweede laag, uniek in Nederland en daarmee een regionale kennisproeftuin voor kunst en cultuur: zoveel cijfers over kunst en cultuur in Brabant stonden nog nooit bij elkaar in een rapport.

Het resultaat houdt u nu in uw handen. Voor het eerst biedt deze monitor een samenhangend beeld van de waarde van cultuur in Noord-Brabant. Opgevat in achtereenvolgens cultureel kapitaal, sociaal kapitaal en economisch kapitaal. Deze monitor zal hierdoor, zo hopen wij, functioneren als een handzaam en effectief instrument

1 Nuchelmans, A., 'De waarde van cultuur in Noord-Brabant', in: *Boekman*, 29 (113), p.36-40.

voor beleidsonderbouwing van zowel overheden als culturele organisaties en instellingen. Dank aan het noeste werk van alle betrokken onderzoekers, dat het fundament vormt voor deze monitor, en dank aan de ontwerpers van Edhv, Architects of Identity, die met hun even doordachte als transparante vormgeving de gegevens helder laten klinken. Dank ook aan Chris van Koppen (Kunstloc Brabant), Patrick Vermeulen (het PON), Bert Doedens (provincie Noord-Brabant), Joks Jansen (BrabantKennis), Tanja Mlaker (Cultuur Eindhoven), Marielle Hendriks (Boekmanstichting) en John Dagevos (Telos). Zij vormden de stuurgroep die aan de zijlijn met de werkgroep meeliep en waar nodig van kritisch commentaar voorzag.

Wergroep Waarde van cultuur | Bo Broers (het PON), Rogier Brom (Boekmanstichting), Britte van Dalen (het PON), Jenneke Harings (bkkc, per 1 juni 2018 Kunstloc Brabant), Ruben Smeets (Telos) en Henk Vinken (Pyrrhula Research Consultants)

INHOUDSOPGAVE

VOORWERK

Voorwoord	4
Inhoudsopgave	6
Inleiding	8
De opbouw in drie kapitalen	12
Leeswijzer	15

CULTUREEL KAPITAAL

Introductie van het cultureel kapitaal	17
Belangrijkste bevindingen in het cultureel kapitaal	20
Cultureel kapitaal in beeld	22

1	Cultureel aanbod in Brabant	26
1.1	Aantallen cultureel aanbod	26
1.2	Type instellingen	29
1.3	Activiteiten	31
2	Talentontwikkeling	33
2.1	Aantal culturele opleidingen in Brabant	33
2.2	Aantal studenten aan culturele opleidingen in Brabant	35
3	Organiserend vermogen	38
3.1	Lidmaatschap Brabantse instellingen en makers in landelijke koepelorganisaties	38
3.2	Zichtbaarheid van Brabantse instellingen	38
3.3	Professionalisering culturele instellingen	40
4.4	Ondersteuningsstructuur uitvoeringsorganisaties	43
4	Nationale reputatie en internationale zichtbaarheid	45
4.1	Brabants aandeel in nationale cultuursubsidies	45
4.2	Aandeel Brabantse makers in het buitenland	47

Pilot B5

Big Data in de B5 – Cultuuraanbod	50
Culturele infrastructuur – Waarom makers blijven	53

SOCIAAL KAPITAAL

Introductie van het sociaal kapitaal	61
Belangrijkste bevindingen in het sociaal kapitaal	64
Sociaal kapitaal in beeld	66

5	Kunst, cultuur, erfgoed en de samenleving	70
5.1	Belang van cultuur en erfgoed voor de samenleving	71
5.2	Belang van cultuur en erfgoed voor Brabanders zelf	72
5.3	Kunst, cultuur en erfgoed en identiteit	72
5.4	Bijdrage van cultuur en erfgoed aan maatschappelijke thema's	72
6	Passieve participatie (bezoeken en consumptie)	77
6.1	Culturele bezoeken in Brabant	77
6.2	Culturele bezoeken door Brabanders	77
6.3	Bezoeken culturele instellingen	85
7	Actieve participatie (beoefenen)	92
7.1	Beoefenen	92
8	Waardering cultuuraanbod	95
8.1	Beoordeling cultuuraanbod	95
8.2	Tevredenheid over het aanbod van voorzieningen	95
8.3	Bereidheid om te besteden	95
8.4	Gewenste afstand tot voorzieningen (bereikbaarheid)	97

9	Gemeenschapsvorming	100
9.1	Vrijwilligers in de culturele sector	100
9.2	Lidmaatschap culturele organisaties/verenigingen	101
9.3	Lid van belangenorganisatie en donateurs	101
9.4	Vriendenverenigingen musea	101
10	Cultuureducatie	105
Pilot B5		
Afname van cultuuraanbod in de B5 – Liefhebbers, bezoekers en beoordelaars		108
Bezoeker, beoefenaar, ondersteuner – Overlappende rollen van de cultuurliefhebber		110
Culturele crossovers – Hoe word je samen sterker?		115
ECONOMISCH KAPITAAL		121
Introductie van het economisch kapitaal		121
Belangrijkste bevindingen in het economisch kapitaal		124
Economisch kapitaal in beeld		126
11	Werkgelegenheid	130
11.1	Aantal bedrijven in de creatieve industrie	130
11.2	Aantal werknemers in de creatieve industrie	133
11.3	Aantal werknemers in de subsector Kunst en Cultureel Erfgoed	133
11.4	Zelfstandigen in de creatieve industrie	136
11.5	Personeelsbeleid culturele instellingen	139
11.6	Personele lasten	139
12	Financiële stromen	141
12.1	Omzet Kunst en Cultureel erfgoed	141
12.2	Subsidies in Brabant	142
12.3	Inkomsten culturele instellingen	147
12.4	Subsidies ten opzichte van inkomsten culturele instellingen	147
13	Aantrekkingskracht en vestigingsklimaat provincie	149
13.1	Omzet en productie professionele podia	149
13.2	Startups in Brabantse culturele veld	152
13.3	Omvang indirecte werkgelegenheid culturele sector	155
Pilot B5		
De zin van het vergelijken – Over gemeentelijke cultuurbegrotingen		156
NAWERK		
Samenvatting		165
Tot besluit		169
Literatuur		174
<i>Jaartallen van de indicatoren</i>		178
<i>Online bijlagen</i>		179

INLEIDING

Bij de samenstelling van de basisinfrastructuur kan meer rekening worden gehouden met onder meer de behoefte van de bevolking in de regio en met het lokale klimaat voor makers en kunstenaars, aldus minister Ingrid Van Engelshoven in haar visiebrief *Cultuur in een open samenleving*. Daarbij roept zij de andere overheden op om cultuurprofielen op te stellen waarin een visie wordt geschetst op cultuurbeleid 'vanuit de eigen kracht van de stad of regio [en die] ingaan op uitdagingen (die per regio verschillend zullen zijn), ingaan op voorzieningen en programma's en duidelijkheid bieden over financiering.'² Een duidelijkere illustratie van het belang om de positie van kunst en cultuur (in de regio) in al haar veelzijdigheid goed in beeld te hebben is haast niet denkbaar. Voor u ligt de monitor *Waarde van cultuur* die precies daaraan bijdraagt. De monitor brengt het culturele veld van de provincie Noord-Brabant in beeld, maakt waar mogelijk ook vergelijkingen met andere provincies en laat ontwikkelingen door de tijd zien.

Aanleiding

De aanleiding voor de monitor is de wens van de Provincie Noord-Brabant om ten behoeve van regionaal beleid het veld van kunst en cultuur in zijn ontwikkeling te positioneren en waarderen, en om dit te combineren met een monitoring van de maatschappelijke en economische functie van kunst en cultuur. In de Cultuuragenda van de Provincie Noord-Brabant³ wordt verwezen naar een meervoudige waarde van cultuur. Cultuur heeft een intrinsieke waarde en heeft grote sociale, economische en ook ruimtelijke betekenis. Deze meervoudigheid ligt ook ten grondslag aan deze monitor. De inzet van de monitor is om zowel te informeren over de staat van het culturele veld zelf als over de relaties die dat veld heeft met andere velden. De monitor *Waarde van cultuur* wil hiermee een bijdrage leveren aan een compleet overzicht van de ontwikkeling van het culturele veld in Noord-Brabant.

² Engelshoven, I.K. van (2018). *Cultuur in een open samenleving*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

³ Duenk, J. & van Tilburg, A. (2013). *Cultuuragenda van Brabant voor 2020: kaderstellende nota voor provinciaal cultuurbeleid*. Provincie Noord-Brabant.

Achtergrond

De basis van de monitor is gelegd in 2012 door Hans Mommaas in het essay *De Waarde van Cultuur*.⁴ Hierin geeft Mommaas – toen nog directeur van Telos – het belang aan van de eigenwaarde en de eigen dynamiek van de cultuur-artistieke dimensie van kunst en cultuur. Dit naast de duidelijk toenemende economische waardering van kunst en cultuur, naast de klassieke sociale waardering. Op basis van dit essay hebben Telos en het PON een monitor uitgewerkt met een set indicatoren die zicht bieden op deze meervoudige waarde van cultuur.⁵ In 2017 is een samenwerking ontstaan tussen Telos, het PON, bkkc (vanaf 1 juni gefuseerd met Kunstbalie tot Kunstloc Brabant), de Boekmanstichting en Pyrrhula Research Consultants om verder vorm en inhoud aan deze monitor te geven. De monitor brengt zo verschillende onderzoeken en instrumenten bij elkaar die tot op heden nog naast elkaar bestonden.⁶ Door een veelzijdig maar toch eenduidig onderzoek op te leveren worden dubbel werk en tegenstrijdige resultaten voorkomen.

Met de monitor *Waarde van cultuur* kunnen we op gedetailleerd niveau, op basis van feiten en cijfers, uitspraken doen over de cultuur- en erfgoedsector in Noord-Brabant. De Brabantse indicatoren worden voor een groot deel gemeten bij het publiek (door middel van de Cultuurpeiling van het PON) en op basis van cijfers van het CBS. Om deze (publieks)cijfers in balans te brengen en te verrijken, zijn indicatoren toegevoegd uit de Culturele atlas (bkkc), die verzameld worden bij professionele organisaties en instellingen in de culturele sector in Brabant.

Omdat de indicatoren uit de Cultuurpeiling en de Culturele atlas alleen gemeten worden in Noord-Brabant, is een vergelijking van deze indicatoren met andere provincies niet mogelijk. Om het beeld zo compleet

4 Mommaas, H. (2012), *De Waarde van Cultuur: naar een nieuw cultureel zelfbewustzijn in Brabant*.

5 Mommaas, H., et al. (2014). *De Waarde van cultuur: voorstel voor een 'multicriteria' instrument*.

6 Zie apart document 'Onderzoeksverantwoording' op www.waardevancultuur.nl voor een compleet overzicht van de gebruikte onderzoeken en methoden.

mogelijk te maken is daarom aan het monitorinstrument een aantal overkoepelende indicatoren toegevoegd die zijn ingevuld met voorlopige cijfers uit de Regionale Cultuurindex die de Boekmanstichting momenteel ontwikkelt in samenwerking met Atlas voor gemeenten. Zie de online bijlage voor de indicatorenlijst en bijbehorende bronnen.

Er wordt gebruikgemaakt van in principe publiek beschikbare data en herhaalde metingen van eerder uitgevoerd onderzoek. Deze monitor is vooral bijzonder in de manier waarop oude en nieuwe data bij elkaar zijn gebracht en zo zijn georganiseerd dat ze elkaar verrijken.⁷

Pilot

Ter verdieping op deze monitor is een pilot binnen de B5-steden Breda, Eindhoven, Helmond, 's-Hertogenbosch en Tilburg uitgevoerd door Pyrrhula Research Consultants en de Boekmanstichting. In een eerdere verkenning van beide partijen bleek dat op lokaal niveau behoefte is aan meer inzichten dan op basis van bestaande cijfers te bieden is.⁸ De pilot is het directe resultaat van deze verkenning. In de pilot worden met nieuwe indicatoren en nieuwe manieren van onderzoek actuele ontwikkelingen in het culturele veld in kaart gebracht. De uitkomsten van de monitor worden in dit rapport aangevuld met bevindingen uit deze pilot.

Hierbij komt onder meer aan bod hoe de culturele infrastructuur in een stad aansluit bij de verschillende typen makers die daarin aanwezig zijn en hoe de uitgaven aan cultuur zo goed mogelijk zijn te benaderen binnen de gemeentebegrotingen. Ook wordt er een aanzet gedaan om de positie van culturele crossovers in Noord-Brabant zo goed mogelijk te omschrijven en te kijken hoe deze vormen van samenwerking het beste te monitoren zijn. Ten slotte is met behulp van big data een alternatieve benadering uitgewerkt om het culturele aanbod in de B5 en het gebruik en de waardering hiervan in kaart te brengen. Ook bestaat hierbij de mogelijkheid om een onderscheid te maken tussen een gesubsidieerd en een niet gesubsidieerd deel.

⁷ De herhaalmetingen van de Cultuurpeiling en de Culturele atlas leveren wel nieuwe data op.

⁸ Zie <https://www.boekman.nl/nieuws/regionale-cultuurcijfers-gewenst>.

De hoofdstukken waarin op deze pilot wordt ingegaan, hebben een meer verdiepend en kwalitatief karakter dan de rest van de hoofdstukken. De bedoeling hiervan is om inzichten te bieden in de mogelijkheden die alternatief en aanvullend onderzoek voor toekomstige versies van deze en vergelijkbare monitors kan hebben.

Herhalen

Deze monitor is een toestandsmonitor en geeft een beeld van de stand van zaken van de culturele sector in Noord-Brabant op dit moment. Omdat we voor het eerst verschillende onderzoeken samenvoegen, waarvan sommige ook herhaalonderzoeken zijn, kunnen we zoals gezegd geografisch en in tijd vergelijken, wat nu al zeer zinvol is en een basis vormt van een samenhangende set data. Maar dat geldt niet voor alle indicatoren. Als geheel wordt de monitor steviger en waardevoller als we dit onderzoek herhalen. We doen dat bij voorkeur opnieuw in 2020. Monitor en pilot ondersteunen de inzet om Noord-Brabant te profileren als cultuurregio door op de beste manier – binnen de huidige mogelijkheden – inzichtelijk te maken wat de staat van de Brabantse cultuur is. In die zin stelt dit rapport de kaders voor het vervolg van dit profileringstraject.

DE OPBOUW IN DRIE KAPITALEN

Het omschrijven van de waarde die cultuur kan hebben, is een onderneming die de afgelopen jaren steeds intensiever is uitgevoerd. Daarbij komt vooral naar voren dat deze waarde zich op verschillende vlakken bevindt. Om deze goed te benaderen is in meerdere gevallen gekozen om een onderverdeling te maken in verschillende categorieën van waarde of verschillende perspectieven van waaruit deze waarde bekeken kan worden. De Raad voor Cultuur opperde voor haar verkenning ten behoeve van een nieuwe invulling van het cultuurbestel om gebruik te maken van vier perspectieven: het creërende perspectief, het recipiërende perspectief, het professionele perspectief en het maatschappelijke perspectief. 'Tezamen geven deze perspectieven een 360-gradenblik op de waarden van cultuur.' Pascal Gielen en zijn collega's van het Onderzoekscentrum Arts in Society aan de Rijksuniversiteit Groningen kozen in een rapport uit 2014 dat eveneens de naam *De waarde van cultuur draagt*, om deze waarde op te delen in economische waarde, cognitieve (en educatieve) waarde, sociale effecten, intrinsieke- of ervaringswaarden en de waarde voor de mentale en fysieke conditie. In haar publicatie *Naar waarde gewogen*, waarin een nieuw model wordt geschetst voor kwaliteitsbeoordeling bij de toekenning van cultuursubsidies, gebruikt Claartje Bunnik vervolgens ook nog de publieke waarde van cultuur. Vanuit de cultuursector zelf wordt veelal de intrinsieke waarde van kunst belicht, in de bestuurskunde wordt de cultural value in toenemende mate uitgewerkt en in de politiek ligt de nadruk – zoals Mommaas in 2012 al vaststelde – steeds meer op de sociale, maar nog sterker op de economische waarde van cultuur. Aldus ontstaat er een rijke en sterke verscheidenheid aan keuzes om de waarde van cultuur systematisch te benaderen.

Voor de structuur van deze monitor is gekozen vast te houden aan de drie kapitalen die Mommaas in zijn essay oppert: het cultureel kapitaal, het sociaal kapitaal en het economisch kapitaal. Deze keuze is onder meer gemaakt omdat de verschillende perspectieven die hierboven zijn geschetst, vrijwel allemaal onder deze paraplu te scharen zijn. Er moet dan ook worden opgemerkt dat deze perspectieven actief in het achterhoofd zijn gehouden bij het uitvoeren van het onderzoek dat ten grondslag ligt aan deze monitor. De manier waarop de drie verschillende kapitalen die bepalend zijn voor de structuur van dit rapport zijn opgevat, wordt hierna omschreven.

Cultureel kapitaal

In een notendop wordt binnen de sociologie cultureel kapitaal verstaan als het vermogen om cultuuruitingen te kunnen doorgronden en eigen te maken. Hierbij spelen scholing en opvoeding een belangrijke rol, maar ook de beschikbaarheid van cultuurgooederen, in de grote verscheidenheid waarin deze voorkomen – van schilderij tot design-scooter, van fanfare- tot klassieke muziek, van carnaval tot bloemencorso. In deze monitor wordt bij cultureel kapitaal vooral gekeken naar dit aanbod. Vanuit het aanbod van kunst en cultuur in Noord-Brabant wordt in navolging van Mommaas (2012), verwezen naar de eigenstandige waarde en dynamiek van kunst en cultuur, naast de sociale en economische waarde van beide. Hiermee sluit het ook aan bij de intrinsieke- of ervaringswaarde die Gielen en collega's beschrijven en bij het creërende perspectief en gedeeltelijk het professionele perspectief van de Raad voor Cultuur.

Sociaal kapitaal

Naast het perspectief van het culturele kapitaal, kan ook gekeken worden naar de sociale waarde of maatschappelijke betekenis van cultuur. Steeds vaker wordt onderzocht in welke mate kunst en cultuur bijdragen aan sociale cohesie. Dat past bij de socialiserende rol van kunst en cultuur waarbij mensen wordt geleerd te handelen naar de normen en waarden in een samenleving. In deze monitor wordt onder sociaal kapitaal, in navolging opnieuw van Mommaas, de publiekmaatschappelijke betekenis van kunst en cultuur verstaan. De aard en omvang van de publieke betrokkenheid en waardering van kunst en cultuur komt dan in beeld. Onder de noemer sociaal kapitaal wordt ingegaan op de participatie met en waardering voor kunst en cultuur, en zo op het maatschappelijk draagvlak dat dit veld geniet. Hierbij komen onder meer het recipiërende en het maatschappelijke perspectief van de Raad voor Cultuur in beeld, evenals de cognitieve waarden en de sociale effecten van Gielen en collega's.

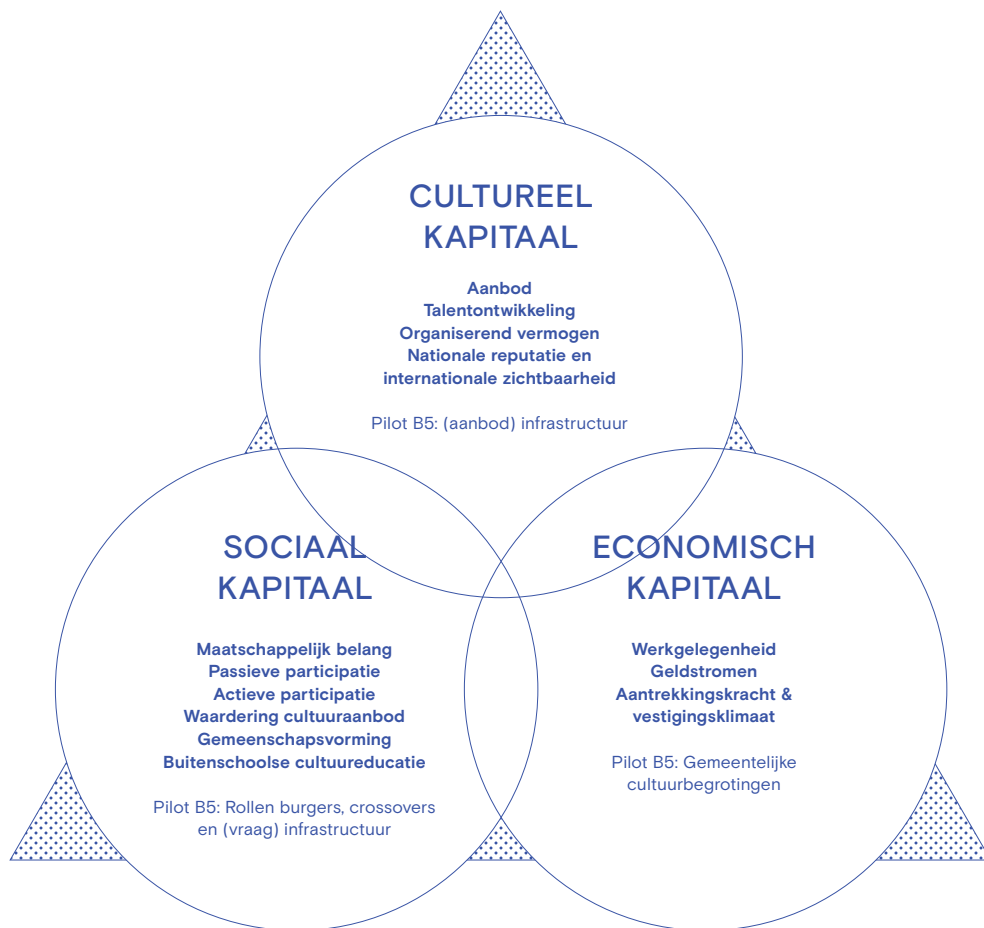
Economisch kapitaal

Volgens Mommaas (2012) is er sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw meer en meer aandacht voor de economische dimensie van kunst en cultuur. Er is een groeiende belangstelling voor een breder aanbod aan artistieke uitingen en er wordt hieraan meer geld besteed. Uit onderzoek van onder andere Gerard Marlet van Atlas voor gemeenten en bijvoorbeeld de Monitor Creatieve

Industrie van iMMovator spreekt ook een toenemende aandacht voor het verband tussen cultuur en economie.

Mommaas stelt dat de bredere culturele infrastructuur van publieke voorzieningen, van het erfgoed en de culturele opleidingen ‘meeliften’ met de nieuwe economie vanuit een ‘meekoppelend belang’.⁹ Zij zijn nodig om een creatief en innovatief klimaat te krijgen waar hoogopgeleiden, cultureel ondernemers en andere bedrijven zich willen vestigen. In deze monitor is er vooral aandacht voor de culturele werkgelegenheid en bedrijvigheid. Ook is er aandacht voor kunst en cultuur ten opzichte van het vestigingsklimaat. Hierbij komt deels het professionele perspectief van de Raad voor Cultuur in beeld, evenals de economische waarde van Gielen en zijn collega’s.

9 Mommaas, H. (2012), *De Waarde van Cultuur*, p.23.

- We beschrijven de waarde van cultuur langs de drie kapitalen: cultureel, sociaal en economisch. Aan het begin van ieder kapitaal vindt u een introductie op het kapitaal, de belangrijkste bevindingen uit het kapitaal en een samenvattend overzicht in beeld, waarna de feiten en cijfers in verschillende hoofdstukken verder zijn uitgewerkt. Elk kapitaal eindigt met een verdiepend hoofdstuk dat onderdeel uitmaakt van de pilot die is uitgevoerd in de vijf grootste steden van Brabant (B5).
- Na de uitwerking van de drie kapitalen, inclusief verdiepende hoofdstukken, volgt een hoofdstuk met overall conclusies en een slotbeschouwing.
- In deze monitor zijn tal van bronnen gebruikt. Gebruikte bronnen zijn weergegeven in een voetnoot. Onderzoek dat we zelf uit hebben gevoerd en gegevens die we hebben bewerkt, staan verder toegelicht in de aparte online bijlage onderzoeksverantwoording.
- Dit rapport bevat data uit verschillende jaren, variërend van 2013 tot en met 2017. In de titel van de figuren en in de voetnoten staat aangegeven uit welk jaar de data komt.

Specifiek voor de resultaten van de Cultuurpeiling geldt:

- Het betreft de meting in 2017, vergeleken met de meting in 2015.
- Significante verschillen tussen de verschillende meetjaren zijn aangeduid met een asterisk. Nadere informatie over significantietoetsen die we hebben toegepast vindt u in de onderzoeksverantwoording.
- Opvallende verschillen naar leeftijd, opleiding, regio en woonmilieu beschrijven we in de tekst. Voor de cijfers erachter verwijzen we u naar het online tabellenboek.

Specifiek voor de resultaten van de Culturele atlas geldt:

- Het onderzoek naar Brabantse instellingen op het gebied van professionele kunsten verscheen in 2013 en 2016 in de publicatie *Culturele atlas Brabant*. Dit is een monitor professionele kunsten, met daarin gegevens van 2011, 2013 en 2014. In dit rapport vergelijken we maximaal 60 instellingen gedurende de cultuurplanperiode 2013–2016. Bij elke figuur wordt vermeld hoeveel instellingen we in de periode kunnen vergelijken. Niet van alle instellingen hebben we alle gegevens.

Specifiek voor de resultaten uit de Regionale Cultuurindex geldt:

- Het voorlopige cijfers betreft die kunnen afwijken van de cijfers die in de eerste editie van de Regionale Cultuurindex te vinden zullen zijn. Dit komt onder meer doordat er voor de cijfers in deze monitor zoveel mogelijk is gepoogd de data te verzamelen op een wijze die vergelijkbaar is met de *Cultuur in Brabant. Een benchmark* uit 2015.

De onderzoeksverantwoording, tabellenboeken en andere aanverwante documenten zijn online te vinden op www.waardevancultuur.nl.

Disclaimer: er is gestreefd naar een zo compleet mogelijke set van cijfers. Dit heeft ervoor gezorgd dat we voor veel indicatoren over gedetailleerde cijfers beschikken. We laten bijvoorbeeld niet alleen het aantal bioscopen zien, maar ook het aantal bioscoopdoeken en bioscoopstoelen. Gedetailleerde cijfers zijn echter niet voor alle indicatoren beschikbaar.

CULTUREEL KAPITAAL

Het is belangrijk om de eigenwaarde van cultuur te blijven zien en benoemen naast de veelheid aan andere betekenissen die cultuur heeft voor de samenleving. Sociologen verwijzen bijvoorbeeld vaak naar cultureel kapitaal als meerduidige factor die iemands culturele smaakontwikkeling, levenskansen, plaats in sociale netwerken, enzovoort, mede bepaalt.¹⁰ Cultureel kapitaal heeft in die zin verwantschap met hulpbronnen van gecultiveerdheid en goede smaak. Ook verwijst het begrip naar scholingsniveaus die op hun beurt sterk bepaald worden door de cultivering die van huis uit wordt meegegeven. Tot slot worden cultuurgoederen – van schilderij tot design-scooter, van fanfare- tot klassieke muziek, van carnaval tot bloemencorso – onder het cultureel kapitaal geschaard.

Cultureel kapitaal in deze monitor sluit vooral bij deze laatste invulling aan. Het kijkt vooral naar het aanbod van kunst en cultuur in Noord-Brabant en verwijst, in navolging van Hans Mommaas, naar de eigenstandige waarde en dynamiek van kunst en cultuur, naast de sociale en economische waarde van beide. Het geeft ruimte om in te gaan op de cultureel-artistieke waarde van kunst en cultuur, naast de maatschappelijke en economische.

Het begrip gaat verder dan het inzoomen op de economisch-ruimtelijke betekenis van kunst en cultuur (cultuur als factor in het vestigingsklimaat in stad X, Y, Z)

¹⁰ Zie voor een helder overzicht Van Eljck, K. en G. Kraaykamp (2009). 'De intergenerationale reproductie van cultureel kapitaal in belichaamde, geïnstitutionaliseerde en geobjectiveerde vorm'. *Mens en Maatschappij*, 84, 2, 177-206.

of op de kwestie van sociale spreiding (hebben kunst en cultuur in alle sociale geledingen een plaats). De artistieke, creatieve dimensie heeft een eigen plaats die zich niet per se verbindt (of zou moeten hoeven te verbinden) aan sociale of economische opdrachten of condities. Gielen en collega's hebben het in hun onderzoeksrapport *Waarde van Cultuur* behalve over economische waarde, cognitieve of educatieve waarde, sociale waarde en gezondheidseffecten over intrinsieke of ervaringswaarde van kunst en cultuur.¹¹

Cultureel kapitaal zoals bedoeld in deze monitor sluit bij deze laatste waarde aan, een waarde die onderscheidend is omdat het feitelijk de waarde is waar het de maker en de consument van kunst en cultuur om gaat.¹² Iets waar ook de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid hernieuwde aandacht voor vraagt naast de betekenis die kunst en cultuur hebben voor economische groei, sociale cohesie of gezondheid en welzijn.¹³ Wat de intrinsieke waarde van kunst en cultuur precies is blijft open. Soms wordt deze waarde gelijkgesteld met artistieke kwaliteit en die fungeert meestal als tegenpool voor economische waarde. Bij Gielen et al. gaat het om het bieden en ondergaan van bijzondere ervaringen. Veel onderzoek naar de intrinsieke waarde en de bijdragen aan het realiseren van ander waarden is er volgens Van den Hoogen (2018) overigens niet.

Mommaas heeft het over de 'waarde van kunst en cultuur als vormgever van alternatieve betekenissen en toekomst, als een platform voor het stellen van nieuwe, andere, ongemakkelijke vragen, als ruimte voor de verbeelding of verkenning van nieuwe mogelijkheden en betekenissen.'¹⁴ Kernbegrip in het essay van Mommaas waarin hij pleit voor

¹¹ Gielen, P., S. Elkhuisen, Q. van den Hoogen, T. Lijster & H. Otte (2014). *De waarde van cultuur*. Groningen/Brussel: Rijksuniversiteit Groningen, Socius.

¹² Zie het speciale Boekman-nummer (113, winter 2017/2018) over de waarde van cultuur en dan vooral het betoog van Quirijn van den Hoogen over het onderscheidende aspect van de intrinsieke waarde van kunst en cultuur: Van den Hoogen, Q. (2018). Over 'waarde' en 'waarden van de kunsten'. *Boekman*, 113, 12-15.

¹³ Schrijvers, E. A.-G. Keizer & G. Engbersen (red.) (2015). *Cultuur herwaarderen*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

¹⁴ Mommaas, 2012: 27.

de eigenstandige plaats van cultureel kapitaal van kunst en cultuur is vitaliteit of misschien beter veerkracht. Wil een stad, regio, provincie zich ook cultureel positioneren dan is het zaak om onder de noemer van cultureel kapitaal te kijken naar de veerkracht van het culturele veld, een veld dat in staat is tot vernieuwing en stimulering van de verbeelding. Cultureel kapitaal heeft in deze monitor verschillende bestanddelen en/of deelwaarden. Met indicatoren uit bestaand onderzoek hebben we die deelwaarden zo goed mogelijk ingevuld. Dat is vaak gelukt, maar niet altijd. Er is nieuw onderzoek nodig om alle deelwaarden van cultureel kapitaal (en dat van de andere twee kapitaaltvormen) zo dekkend mogelijk in te kunnen vullen.

In dit deel komen de volgende onderwerpen aan bod:

- Cultureel aanbod in Brabant
- Talentontwikkeling en beroepsopleidingen
- Organiserend vermogen
- Nationale reputatie en internationale zichtbaarheid

Vervolgens wordt in een verdiepend hoofdstuk nader ingegaan op het cultuuraanbod en de culturele infrastructuur in de vijf grootste Brabantse steden (B5). Gebaseerd op het pilotonderzoek wordt een beeld geschetst van het cultuuraanbod aan de hand van big data en wordt ingegaan op de culturele infrastructuur in de B5 vanuit het perspectief van makers.

BELANGRIJKSTE BEVINDINGEN IN HET CULTUREEL KAPITAAL

Als we kijken naar het totale culturele aanbod, dan staat Noord-Brabant in de top 3 of 4 vergeleken met andere provincies. Dit beeld is echter optimistisch, want zetten we het af tegen het aantal inwoners, dan komt Brabant minder goed uit de verf.

Waar culturele instellingen zich tot een jaar of tien geleden vaak met één kerntaak (productie, presentatie, ontwikkeling, ondersteuning) bezighielden, zien we dat steeds meer veranderen. Podia produceren, producenten ontwikkelen, ontwikkelinstellingen presenteren... Zo ook in Brabant: steeds vaker worden productie, presentatie en ontwikkeling binnen één instelling gecombineerd. De instellingen zijn verdeeld over 13 sectoren. In 2013-2014 was het aantal verschillende sectoren waarin instellingen werkten toegenomen. We zien nu dat deze diversificatie niet toeneemt, maar stabiel blijft. De beweging richting meer diversificatie, qua type organisatie en sector, zet dus niet door. Het geeft aan dat de ouderwetse ketengedachte wellicht wat gedateerd is en dat de metafoor van ecosysteem, die ook door de Raad voor Cultuur gebruikt wordt, meer passend is geworden voor de culturele sector.¹⁵ Het is in deze tijd lastig om kern- en nevenactiviteiten uit elkaar te houden. We zien een duidelijke stijging in het aantal kernactiviteiten. Dat betekent dat er meer kernactiviteiten zijn, maar zou ook kunnen betekenen dat instellingen veel meer activiteiten als kernactiviteit zijn gaan zien.

De culturele instellingen zijn ook bezig met zichtbaarheid. We zagen in 2013-2014 bij alle categorieën een stijging van het marketingbudget. Dat zien we nu alleen nog maar bij de poppodia en de overige podia. In de media zijn vermeldingen van de instellingen vrij stabiel gebleven, alleen bij producenten podiumkunsten en festivals zien we een stijging. De afgelopen jaren zijn de instellingen ook actiever geworden op social media. Het aantal volgers op Twitter en Facebook is tussen 2013 en 2016 verdubbeld.

De instellingen geven meer uit aan scholing en professionalisering dan voorgaande jaren. Festivals zijn aan het professionaliseren. Naast professionalisering in de instellingen

kijken we ook naar talentontwikkeling in culturele opleidingen. Het aantal studenten in Brabantse culturele opleidingen is min of meer stabiel gebleven in afgelopen jaren. We zien een lichte stijging in het aantal MBO studenten en een redelijk stabiel aantal studenten binnen het HBO en WO.

Niet alleen zichtbaarheid en professionalisering zeggen iets over het organiserend vermogen. Kijken we naar lidmaatschap van nationale koepel- en brancheorganisaties, dan zien we dat niet veel Brabantse instellingen en makers aangesloten zijn. Kijken we naar de toekenningen van zes Nederlandse publieke fondsen en de BIS (Basisinfrastructuur), dan is 6% toegekend aan Brabantse initiatieven. In het buitenland is de vertegenwoordiging van Brabanders het grootst in de discipline muziek (ten opzichte van de andere disciplines), met name in het genre dance.

De resultaten van het onderzoek naar cultureel aanbod met behulp van big data tonen aan dat veruit het grootste aantal culturele locaties geen structurele subsidie ontvangt. Binnen elke sector gaat het hierbij om ten minste 80% van het totale aantal locaties.¹⁶ Hoewel verwacht kan worden dat deze grote meerderheid aan locaties dan ook de meeste activiteiten organiseert, blijkt dit niet het geval. Bij musea, in het theater en bij de categorie 'meerdere domeinen' wordt zelfs het merendeel van de activiteiten georganiseerd door het kleinere aantal gesubsidieerde locaties. Kijken we naar het aantal activiteiten dat per locatie wordt georganiseerd, dan lukt het de locaties die structureel subsidie ontvangen over de volle breedte om het meest productief te zijn.

Uit de focusgroepgesprekken met makers uit de B5-steden blijkt dat voor hen een goede culturele infrastructuur betekent dat er niet alleen voldoende goede en goedkope fysieke werk- en ontmoetingsplekken zijn, maar ook dat er collega-makers en bestuurders van instellingen en gemeenten bij elkaar betrokken zijn en voor elkaar opkomen. Als deze mix goed is, blijven makers in de stad waar ze werken, sterker, komen anderen er zich vestigen.

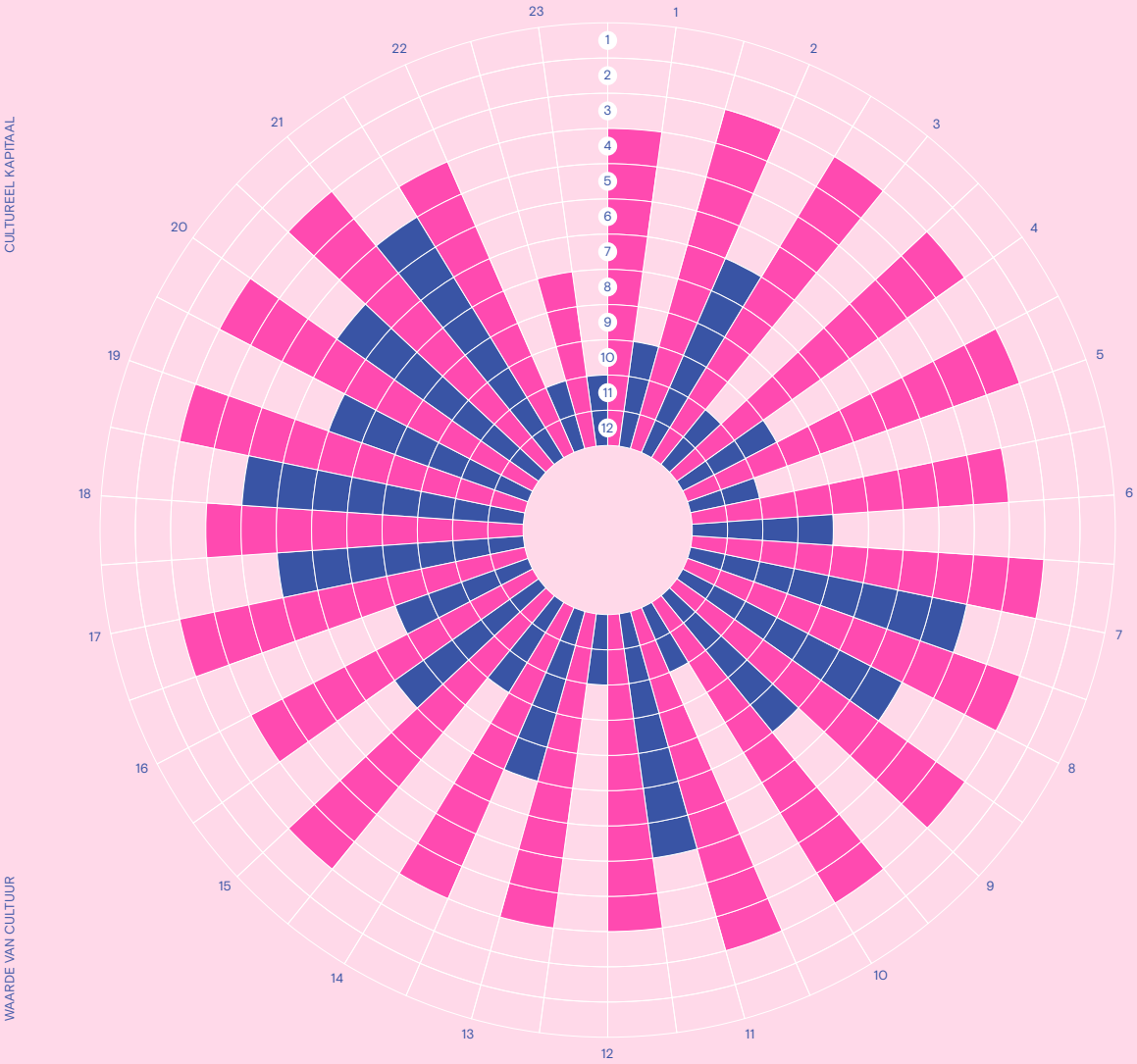
¹⁵ Raad voor Cultuur (2017) *Cultuurbeleid voor stad, land en regio*.

¹⁶ Hierbij is gekeken naar cultuuroccupaties, wat niet hetzelfde is als een culturele instelling. Zie voor uitgebreidere uitleg het verdiepende hoofdstuk hierover.

CULTUREEL KAPITAAL IN BEELD

Culturele aanbod

Ranking Brabant ten opzichte van andere provincies

- 1 Musea
- 2 Galeries
- 3 Theaters (lid VSCD)
- 4 Bedrijven organisaties podiumkunsten
- 5 Zalen podiumkunsten
- 6 Bioscopen
- 7 Bioscoopdoeken
- 8 Bioscoopstoelen
- 9 Poppodia (VNPF-lid)
- 10 Popfestivals (VNPF-lid)
- 11 Festivals
- 12 Boekhandels

- 13 Openbare bibliotheken (vestigingen)
- 14 Tijdelijke tentoonstellingen in eigen musea
- 15 Totaal voorstellingen podiumkunsten
- 16 Theatervoorstellingen
- 17 Muziekvoorstellingen
- 18 Dans- en bewegingsvoorstellingen
- 19 Muziektheatervoorstellingen
- 20 Cabaret- en kleinkunstvoorstellingen
- 21 Overige voorstellingen
- 22 Rijksmonumenten
- 23 Beschermde stads/dorpsgezichten

- Ranking Noord-Brabant
- Ranking Noord-Brabant per capita

Professionele instellingen

Professionele instellingen
verdelen zich over 13 sectoren

67.328

Activiteiten in 2013-2016
van professionele instellingen

€10 mln

Uitgaven aan marketing door
41 professionele instellingen
in 2013-2016

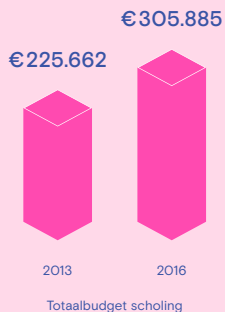
90%

Stijging aantal volgers
op Twitter 2013-2016

145%

Stijging aantal volgers
op Facebook 2013-2016

CULTUREEL KAPITAAL

Talentontwikkeling

2 WO
20 HBO

91 MBO

Aantal culturele
opleidingen in Brabant

9.500

Aantal studenten in
culturele opleidingen

B5 steden

434

cultuurlocaties

WAARDE VAN CULTUUR

(Inter)nationale positie

9%

Percentage Brabantse leden
in koepelorganisaties

6%

Percentage Brabantse
toekenningen
van Rijksfondsen

11%

Percentage Nederlandse
presentaties in het
buitenland dat afkomstig
is uit Brabant

'Als de mix tussen voorzieningen en
betrokken makers, bestuurders en
gemeenten goed is blijven makers
en komen anderen zich vestigen.'

‘Met het totale culturele aanbod staat Noord-Brabant in de top 3 of 4 vergeleken met andere provincies. Zetten we het af tegen het aantal inwoners, dan komt Brabant minder goed uit de verf.’

1 – CULTUREEL AANBOD IN BRABANT

Het Brabantse cultuuraanbod is op allerlei manieren te consumeren. Je kunt naar plekken die het gehele jaar geopend zijn, zoals musea, theaters en bioscopen. Er zijn ook plekken die tijdelijk gecreëerd worden om een culturele productie aan te bieden. Zo worden parken in de zomer omgetoverd tot festivalterreinen, vinden er concerten plaats in industriële complexen en worden films op openbare locaties vertoond. Er is aanbod dat gebonden is aan vaste plekken en er is aanbod dat zich niet aan een locatie bindt.

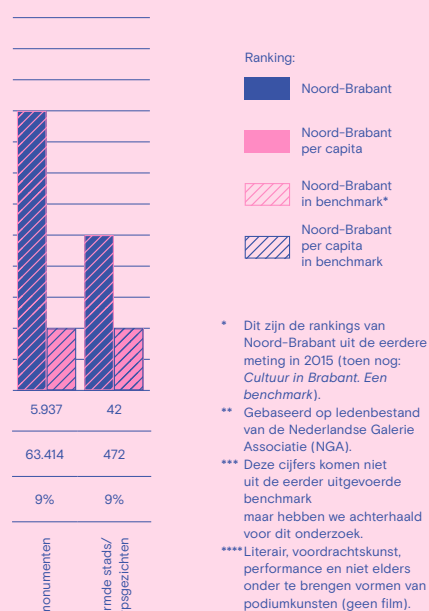
1.1 Aantallen cultureel aanbod

Als we kijken naar het totale aanbod, dan zien we dat 11% tot 15% van het totale aanbod in Nederland zich in Brabant bevindt.¹⁷ Noord-Brabant staat vaak in de top 3 of 4 wanneer we kijken naar het totale aanbod. Maar als we het aanbod afzetten tegen het aantal inwoners, dan scoort Brabant minder goed en komt Brabant op een lagere plaats in de ranking (zie figuur 1 voor de verschillende rankings per capita).

De ranking van Noord-Brabant vergeleken met andere provincies is over de jaren heen redelijk vergelijkbaar gebleven. Voor de ranking van het aanbod afgezet tegen het aantal inwoners zijn er grotere verschillen. De ranking van theaters (VSCD-lid) is per capita sterk achteruitgegaan. Van een vierde plek naar een elfde plek. In de Cultuurindex Nederland is te zien dat het aantal leden bij de Vereniging van Schouwburg- en Concertgebouwdirecties (VSCD) sowieso sterk daalt tussen 2013 en 2015. Dit zou het effect dus kunnen uitvergroten in een provincie als Noord-Brabant met veel inwoners als daar relatief iets meer VSCD-leden verdwijnen. Voor wat betreft het aantal bedrijven en organisaties in de podiumkunsten is de ranking per capita met twee plekken achteruitgegaan.

Opvallend is de grote vooruitgang wat betreft bioscoopdoeken. Brabant staat nu op de vijfde plek. In 2013 stond de provincie op de tiende plek. Dit geldt ook voor bioscoopstoelen. Brabant staat nu op de zesde plek, terwijl het in 2014 nog op de negende plek stond.

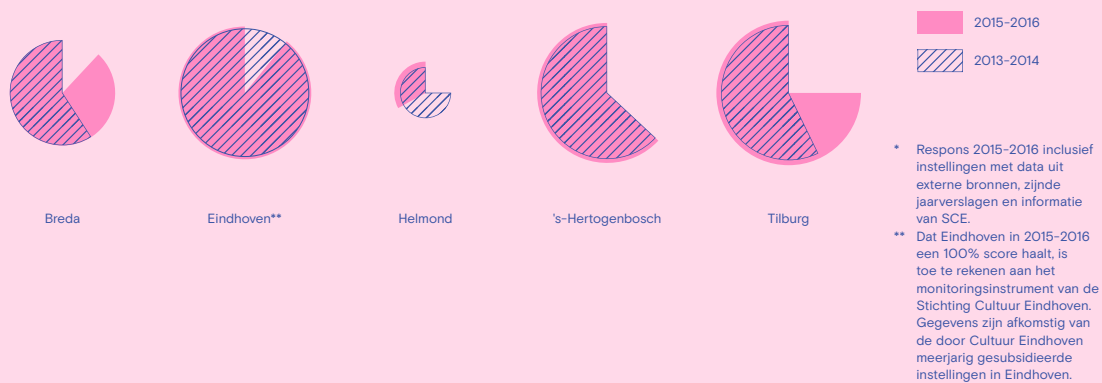
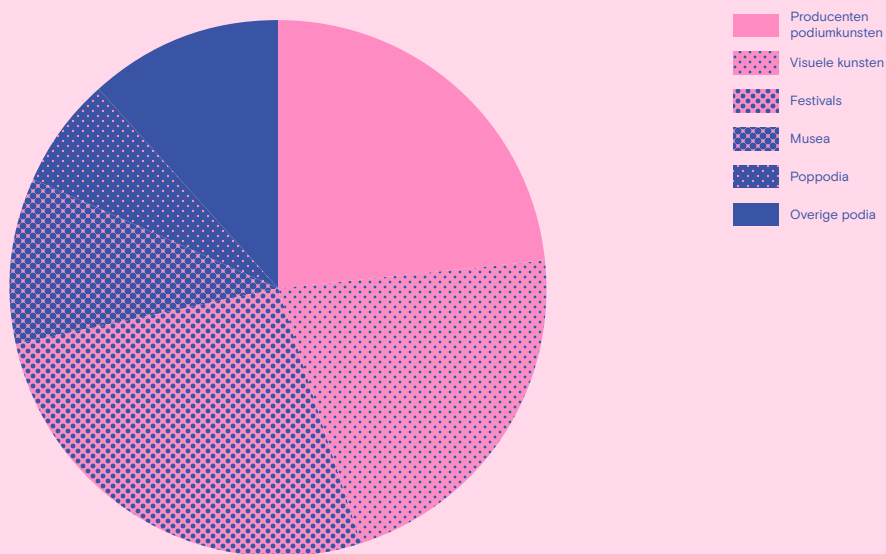
¹⁷ Om het culturele aanbod in beeld te brengen bouwen we voort op de Benchmark van bkcc, Kunstbalie, Erfgoed Brabant en de Kunst van Brabant: Vinken, H. (2015). *Cultuur in Brabant, een benchmark*. Aangevuld met recente cijfers uit de Regionale Cultuurindex.

Figuur 1 — Cultureel aanbod in Brabant: gebouwen, zalen en podia, 2015-2017¹⁸Figuur 2 — Cultureel aanbod in Brabant: tentoonstellingen en voorstellingen, 2015-2016¹⁹Figuur 3 — Cultureel aanbod in Brabant: rijksmonumenten en beschermde dorpsgezichten, 2016-2017²⁰

18 In het bronnenoverzicht vindt u per indicator de bron en het jaartal.

19 CBS (via Regionale Cultuurindex).

20 Erfgoedmonitor RCE (via Regionale Cultuurindex).

Figuur 4 – Respons culturele organisaties & instellingen Culturele atlas 2017 naar B5-steden.*²¹Figuur 5 – Respons Culturele atlas naar categorieën instellingen²²

21 Culturele atlas 2017, bkkc.

22 Idem.

Tussen 2013 en 2016 is het aantal bioscoopdoeken in Noord-Brabant met 27 doeken toegenomen. In de andere provincies zien we ook een stijging van het aantal bioscoopdoeken (met uitzondering van Drenthe), maar in Brabant is de stijging het grootst.

Van het aantal voorstellingen in de podiumkunsten vindt 9% tot 14% plaats in Brabant. De ranking vergeleken met andere provincies is over de jaren heen redelijk stabiel. Muziektheatervoorstellingen en cabaret- en kleinkunstvoorstellingen zijn met twee punten gezakt in de ranking. De ranking van theatervoorstellingen per capita is juist twee plekken vooruitgegaan.

9% van de rijksmonumenten en beschermde stads/dorpsgezichten zijn in Brabant. De ranking van Brabant is in de jaren onveranderd.

1.2 Type instellingen

Het is van belang te weten welke instellingen er data hebben aangeleverd, of van wie wij de gegevens konden invullen met behulp van jaarrekeningen en jaarverslagen. In figuur 4 zien we de verdeling binnen de B5-steden, waar nagenoeg alle instellingen die onderdeel uitmaken van dit deel van het onderzoek, gehuisvest zijn.

De cijfers en figuren in dit rapport baseren we op 60 instellingen die in alle vier de jaren gegevens hebben geleverd. We kunnen op die manier iets over de hele kunstenplanperiode 2013-2016 zeggen. Vanaf 2013, het eerste jaar na de fikse bezuinigingen, tot en met 2016, waarin de sector regelmatig geprezen wordt om zijn veerkracht.

Functie

In 2013-2014 merkten we op dat instellingen niet meer bezig zijn met slechts één ketentaak. Steeds vaker worden productie, presentatie en ontwikkeling binnen een instelling gecombineerd. Deze functiediversificatie zagen we bij alle categorieën, behalve de podia, maar was bij producenten podiumkunsten, visuele kunsten en musea het pregnantst. Het wegvallen van de productiehuizen en het zoeken naar (nieuw) bestaansrecht en samenwerkingen zou daar de oorzaak van kunnen zijn. Bij die categorieën zet de trend niet door, maar we zien deze nu ook sterk bij musea en festivals. De podia blijven bij hun kerntaak, of vullen dan toch in elk geval in dat ze nog steeds één kerntaak hebben: presentatie.

Type

Aan de instellingen zijn 12 typeringen gepresenteerd, variërend van gezelschap tot concours, van festival tot kennisinstituut, van museum of presentatie-instelling tot podium. De grootste groep instellingen houdt het op één typering. Met name bij de visuele kunsten zien we een wat meer gedifferentieerd veld: drie en vier typeringen komen beide in 7% van de gevallen voor.

Sector

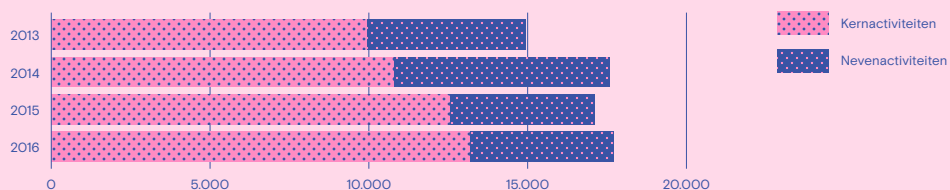
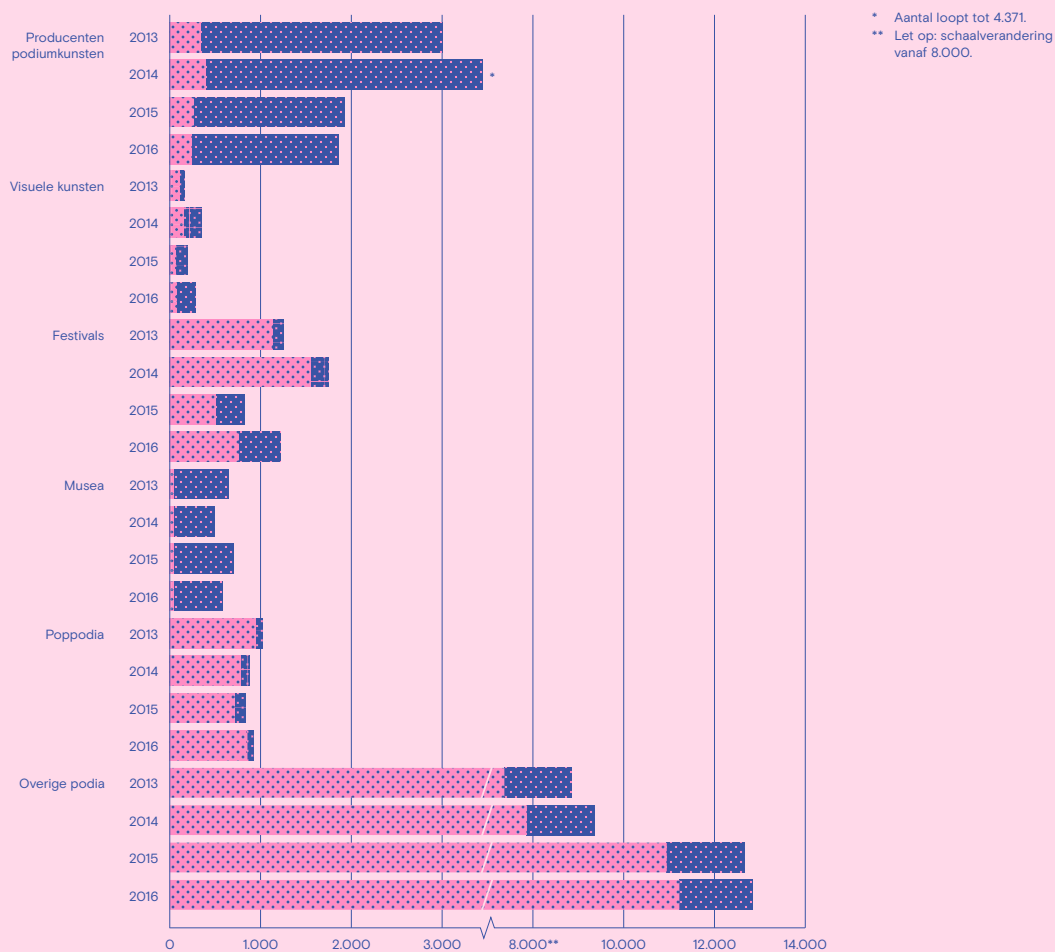
De instellingen zijn verdeeld over 13 sectoren: theater, dans, muziek, opera, podiumkunsten/divers, beeldende kunst, nieuwe media, vormgeving/mode, architectuur, film, erfgoed, letteren en bovensectoraal. In 2013-2014 was het aantal verschillende sectoren waarin instellingen zeggen te werken toegenomen. Op basis van de cijfers van deze 60 instellingen over vier jaar, kunnen we niet zeggen dat diversificatie verder optreedt, maar ook niet dat die afneemt. Zo zien we in de visuele kunsten een instelling die zegt in 6 sectoren te werken. Werken in 3 of 4 sectoren is in alle categorieën aan de orde.

Het geeft aan dat de ouderwetse ketengedachte, waarin instellingen altijd slechts één functie vervullen (productie, presentatie, ontwikkeling en ondersteuning) wellicht wat gedateerd is en dat de metafoor van ecosysteem, die ook door de Raad voor Cultuur gebruikt wordt, meer passend is geworden voor de culturele sector: een samenhangend geheel, waarin organisaties en instellingen zich niet meer laten plaatsen in hokjes. Zeker in Brabant. In die zin sluit dat ook aan bij wat de Raad voor Cultuur in haar advies over regionalisering over zo'n ecosysteem zegt: 'Stedelijke regio's spelen een sleutelrol bij het inspelen op deze trends en ontwikkelingen. Zo'n regio vormt een cultureel ecosysteem waarin makers, culturele instellingen en overheden – in nauwe samenwerking met elkaar – rekening kunnen houden met de samenstelling en behoeften van de bevolking, met de identiteit en verhalen uit de regio, en met het lokale klimaat voor de makers en kunstenaars.'²³

²³ Raad voor Cultuur (2017), 'Raad voor cultuur pleit voor regionale culturele infrastructuur'.

1.3 Activiteiten

In totaal ontwikkelden de 45 instellingen die in dit overzicht zijn meegenomen 67.328 activiteiten in de periode 2013-2016. Dat zijn ruim 46 activiteiten per dag. We voorspelden in 2013-2014 dat het aantal nevenactiviteiten zou toenemen, en dat is in zeer lichte mate gebeurd, maar met een piek in 2014 wordt die stijging, behalve wellicht bij visuele kunsten (van 58 in 2013 naar 204 in 2016) en festivals (van 121 in 2013 naar 461 in 2016) niet doorgezet. Interessanter is de stijging van het aantal kernactiviteiten. Was het commentaar van de culturele instellingen bij eerder vergelijkbaar onderzoek dat het onderscheid tussen kern- en nevenactiviteiten niet meer zo duidelijk te maken was als een aantal jaar geleden, dan zou de toename in het aantal kernactiviteiten ook kunnen betekenen dat instellingen veel meer activiteiten als kernactiviteiten zijn gaan zien. Voorbeeld: als de maatschappelijke functie van kunst en cultuur zo belangrijk is geworden (al dan niet om subsidie te ontvangen), dan zou je kunnen stellen dat educatieve activiteiten net zo goed kernactiviteiten van je instelling zijn.

Figuur 6 — Aantal kern- en nevenactiviteiten culturele instellingen 2013-2016²⁴Figuur 7 — Aantal kern- en nevenactiviteiten 2013-2016 naar categorie instelling²⁵

* Aantal loopt tot 4.371.

** Let op: schaalverandering vanaf 8.000.

24 Culturele atlas 2017, bkkc

25 Idem.

2 — TALENTONTWIKKELING

Brabant heeft een divers palet aan kunstvakopleidingen. BrabantStad (de B5 én de provincie samen) wil de toptalenten van deze opleidingen de ruimte bieden om hun talent in en vanuit Brabant te exploiteren, om door te groeien en te excelleren. De ambitie van BrabantStad is talenten die van de Brabantse kunstvakopleidingen komen voor de provincie te behouden en anderen te verleiden om zich in Brabant te vestigen. Hiervoor heeft de Provincie Noord-Brabant onder de noemer TalentHub Brabant in een speciale regeling voor talentontwikkeling geld vrijgemaakt.²⁶ Samenwerking binnen een netwerk, een talenthub, en talentontwikkeling op maat zijn daar de kernpunten van.

Ook landelijk wordt ingezet op talentontwikkeling. Het extra geld dat het huidige kabinet voor 2018 heeft uitgetrokken voor kunst en cultuur, 25 miljoen euro, wordt onder meer ingezet voor talentontwikkeling. De cultuurfondsen krijgen een nieuw, gezamenlijk programma voor talentvolle makers.²⁷

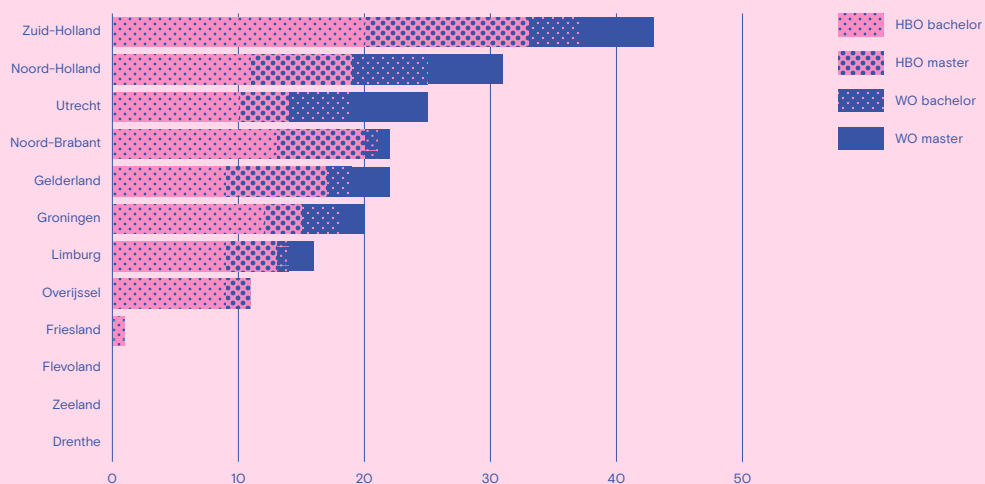
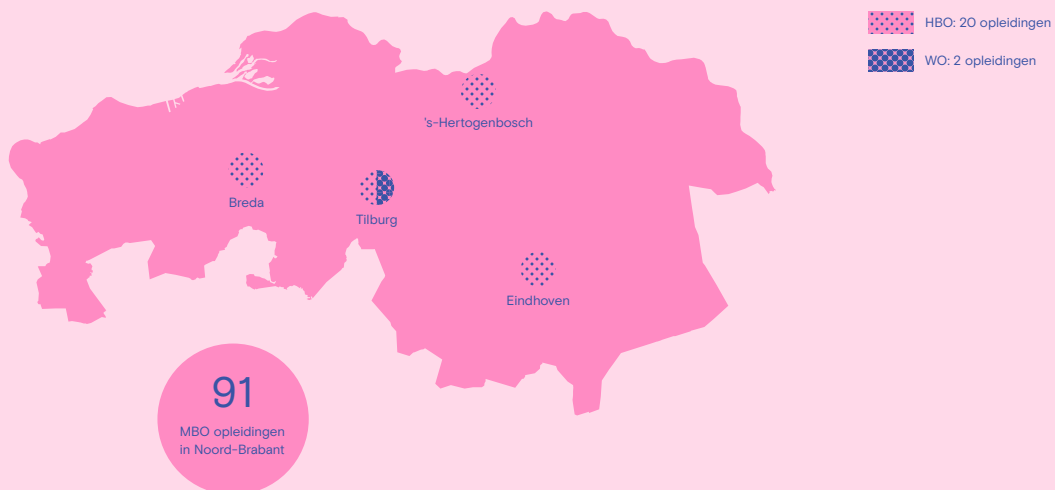
2.1 Aantal culturele opleidingen in Brabant

Naast bestaande professionals zijn ook nieuwe professionals nodig. Daarom onderwijzen MBO-scholen, hogescholen en universiteiten de kunst- en cultuurprofessionals van de toekomst. Boekmanstichting heeft in 2016 een overzicht gemaakt van culturele studies en aanverwante studies van culturele richtingen voor het hoger beroepsonderwijs en het wetenschappelijk onderwijs, waarop wij ons hier baseren.²⁸ Het gaat hier om kunstvakopleidingen, maar ook bijvoorbeeld om de universitaire opleiding cultuurwetenschappen. Er kan discussie zijn over wat je hier meerekent. Op basis van dit overzicht hebben we een verdeling gemaakt van opleidingen per provincie, exclusief de aanverwante studies met culturele richtingen. In Zuid-Holland zijn de meeste culturele HBO-opleidingen, gevolgd door Noord-Brabant. WO-opleidingen zijn het meest vertegenwoordigd in Noord-Holland en Utrecht. In Noord-Brabant zijn in 2016 twee culturele opleidingen

²⁶ Duenk, J. (2016) *Brabantstad: Nationale Culturele Proeftuin Bidbook*. Provincie Noord-Brabant.

²⁷ Engelsing, I. van (2018) *Visiebrief Cultuur in een open samenleving*.

²⁸ Aart, K. van (2016) *Boekman EXTRA 6 – Kunst- en Cultuuropleidingen in Nederland*.

Figuur 8 – Aantal culturele opleidingen per provincie²⁹Figuur 9 – Aanbod studierichtingen die aansluiten op de culturele sector³⁰

29 Aart, K. van (2016), *Boekman EXTRA 6 - Kunst- en cultuuropleidingen in Nederland*.

30 Idem.

in het wetenschappelijk onderwijs. In het HBO-onderwijs zijn er 20 culturele opleidingen. Er zijn 91 culturele MBO opleidingen.

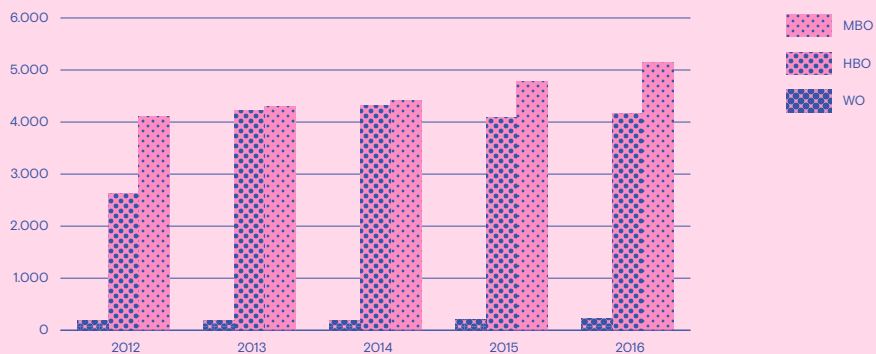
2.2 Aantal studenten aan culturele opleidingen in Brabant

In 2016 volgden ruim 9.500 studenten een culturele opleiding in Brabant. In het WO-onderwijs zijn dit 217 studenten, op basis van de 2 culturele opleidingen. In het HBO-onderwijs zijn dit 4.155 studenten, op basis van 20 culturele opleidingen. In het MBO-onderwijs zijn dit 5.142 studenten, op basis van 91 culturele opleidingen.

Het aantal studenten aan Brabantse culturele opleidingen is min of meer stabiel gebleven in de jaren 2012-2016. We zien een lichte stijging (met name in 2016) voor het aantal MBO studenten en een redelijk stabiel aantal studenten binnen het HBO en WO. In 2013 zien we een grote stijging in het aantal HBO-studenten ten opzichte van 2012. Dit kunnen we verklaren door de verdubbeling van het aantal culturele HBO-opleidingen in dat jaar. Ondanks de recente discussies over de moeilijke arbeidsmarkt voor kunstenaars en andere creatieven, is het aantal studenten binnen de culturele opleidingen dus stabiel gebleven of zelfs (licht) gestegen.

Een aantal van die in Brabant gevormde makers heeft ervoor gekozen om ook in Brabant te blijven wonen en werken en vanuit daar te groeien. In 'Culturele infrastructuur – Waarom makers blijven', het verdiepende hoofdstuk bij dit kapitaal, gaan we in op de vraag waarom makers (na hun opleiding) wel of niet blijven in de B5-steden. Sommigen blijven omdat ze er 'geworteld zijn, er vrienden hebben', 'vastzitten vanwege kinderen op school', er 'geen middelen (zijn) om te verhuizen' of omdat ze elders, waar ze vandaan kwamen, weg wilden. De meesten maken de keuze om te blijven echter vanuit meer positieve motieven: zij hebben een netwerk en makkelijker toegang tot zaken, zoals een atelier en ook is een goede uitvalsbasis aanwezig voor de bovenlokale markt waarop makers actief zijn en waar je ook je steun hebt aan elkaar. Ook wordt aangegeven dat terugkomen nog belangrijker is dan blijven: het is goed om te vertrekken, elders ervaring op te doen en dan juist weer terug te komen; men komt terug als er een sterke infrastructuur is en een open en divers netwerk. Ook wordt gewezen op het concurrentieniveau dat lager is

Figuur 10 — Aantal studenten aan Brabantse culturele opleidingen (voltijd en deeltijd), 2012-2016³¹

31 DUO onderwijsdata. Voor hbo en wo op basis van selectie Aart, K. van (2016) *Boekman EXTRA 6 – Kunst- en Cultuuropleidingen in Nederland*. Meer informatie vindt u in de onderzoeksverantwoording.

in vergelijking tot andere steden, inclusief Amsterdam. 'Er is ook minder druk, om meteen iets groots te presteren.' Door de lagere concurrentie 'heb je ook meer kansen'. Ook het Brabantse netwerk, dus voorbij de eigen stad zelf, helpt hierbij: 'je wordt in het Brabantnetwerk opgenomen met meer kansen.' In het verdiepende hoofdstuk wordt verder ingegaan op de beweegredenen van makers om al dan niet in de Brabantse steden te blijven.

3 — ORGANISEREND VERMOGEN

De kracht van de culturele sector ligt niet alleen in aanbod en talent, maar ook in het organiserend vermogen. We gebruiken dit als verzamelterm voor indicatoren op het gebied van lidmaatschappen van koepelorganisaties, de zichtbaarheid en positionering van instellingen en de ondersteuningsstructuur in de provincie.

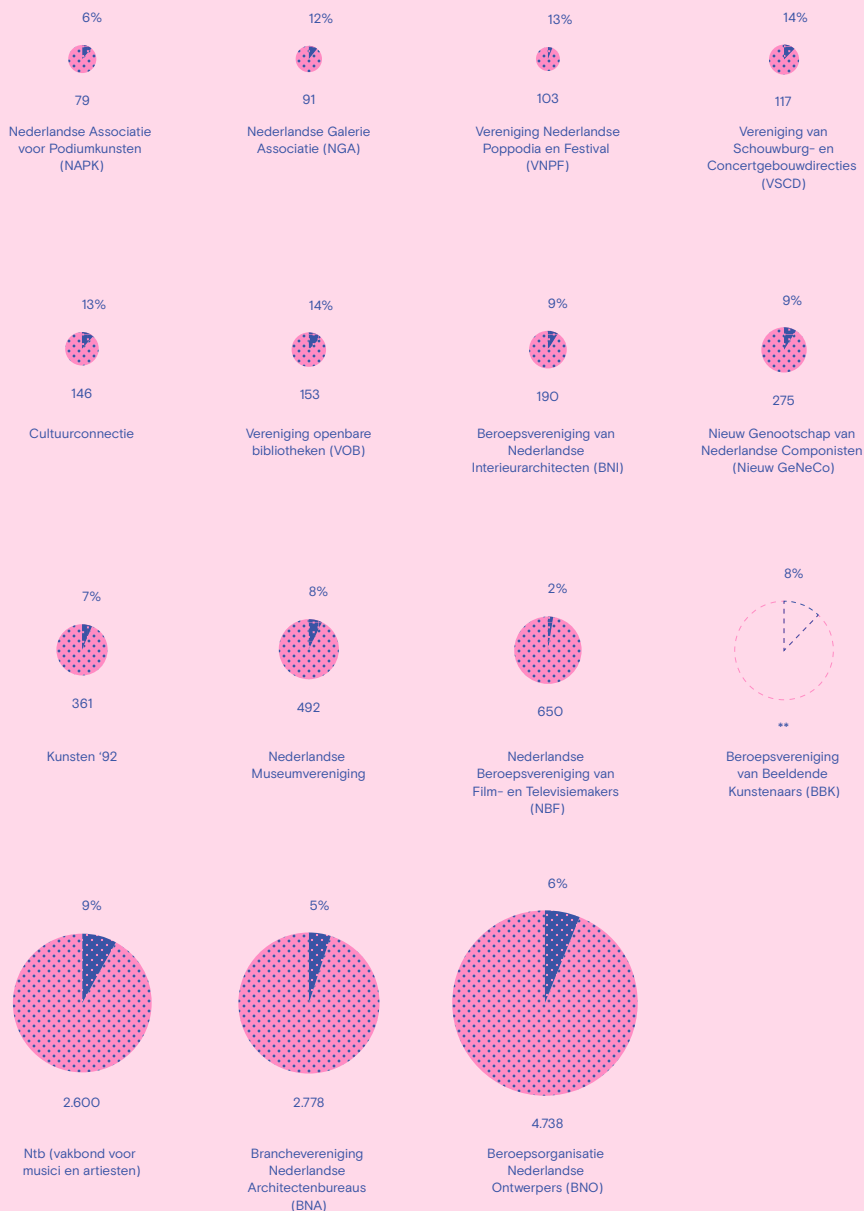
3.1 Lidmaatschap Brabantse instellingen en makers in landelijke koepelorganisaties

Op basis van de beschikbare informatie kunnen we concluderen dat voor veel branches en koepelorganisaties geldt dat het grootste deel van hun leden afkomstig is uit de Randstad en met name uit de omgeving Amsterdam.³² De vertegenwoordiging van Brabanders in nationale branche- en koepelorganisaties varieert van 2% tot 14%. Relateren we deze lidmaatschappen aan het aantal inwoners in Brabant (15% van alle Nederlandse inwoners woont in Brabant), dan ligt het aantal Brabantse leden in landelijke koepelorganisaties duidelijk onder deze grens. Relateren we het lidmaatschap aan koepelorganisaties daarom aan het aantal 'culturele werknemers' in Brabant (10% van alle culturele werknemers werkt in Brabant – zie verder in deze rapportage bij economisch kapitaal), dan is Brabant in meer dan de helft van de koepelorganisaties nog steeds ondervertegenwoordigd.

3.2 Zichtbaarheid van Brabantse instellingen

In de Culturele atlas zijn 41 instellingen vergeleken door de tijd heen waar het gaat om marketinguitgaven. We zien dat deze 41 instellingen in totaal over vier jaar ruim €10 miljoen uitgaven aan marketing. Kijken we naar 2013 en 2016 dan zien we een lichte stijging van de uitgaven voor marketing (van €2.426.701 naar €2.682.872). De jaren ertussen schommelt het budget, met een piek in 2014 en een dal in 2015. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat extra grote investeringen met het oog op duurzame publieksopbouw zijn gedaan in 2014 en

³² Voor een aantal koepel- en brancheorganisaties is het aantal Brabantse leden niet te achterhalen. Daarnaast is het gegeven de beperking in tijd en middelen in deze eerste monitor nog niet mogelijk om volledig uitputtend te zijn. Een nadere toelichting over hoe we te werk zijn gegaan vindt u in de onderzoeksverantwoording.

Figuur 11 – Brabants lidmaatschap in landelijke koepelorganisaties, 2017³³

dat de instellingen daar in de jaren erna de vruchten van plukten. Het aantal volgers op Twitter en Facebook is flink toegenomen en in het hoofdstuk over eigen inkomsten zien we in elk geval dat de publieksinkomsten zijn gestegen.

We zagen in 2013-2014 bij alle categorieën instellingen een stijging van het marketingbudget. Dat zien we nu alleen nog maar bij de poppodia en de overige podia. In het laatste jaar dat we meenemen in de vergelijking blijft het budget steken op het budget van 2014 of net daaronder.

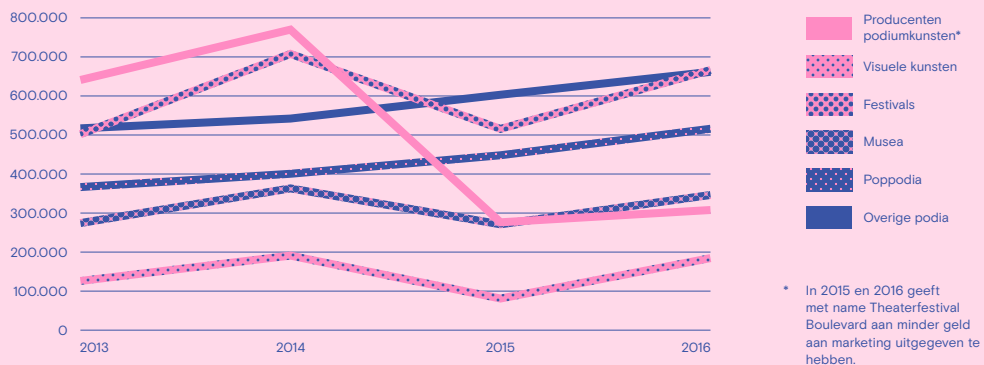
We kijken ook naar de mediavermeldingen, dus naar hoe vaak artikelen, recensies en aankondigingen in de media over de instelling en de activiteiten zijn verschenen. Op het eerste gezicht lijkt dit misschien wat weinig te zeggen, maar door in de tijd te vergelijken kunnen we wel degelijk zien of er sprake is van trends. Zo zagen we dat de stijging van het marketingbudget in 2014 gelijk op ging met een afname van het aandeel activiteiten en instellingen met minder dan 25 vermeldingen en een toename in het aandeel activiteiten en instellingen met minstens 50 vermeldingen. We zien nu met name een toename in 2015 en 2016 bij de producenten podiumkunsten en bij de festivals. De vermeldingen bij de overige categorieën zijn relatief stabiel.

Net als in 2013 en 2014 is gekeken naar volgers op Twitter en Facebook. Zoals te verwachten namen de totalen in beide gevallen verder toe in 2015 en 2016. Hoewel we in het geval van Twitter slechts 15 instellingen en in het geval van Facebook slechts 13 instellingen kunnen vergelijken, zien we dat het aantal volgers bij Twitter voor die 15 instellingen van 27.279 naar 51.679 toeneemt. Voor Facebook zien we een toename van het totaal aantal volgers van 47.560 in 2013 naar 116.969 in 2016.

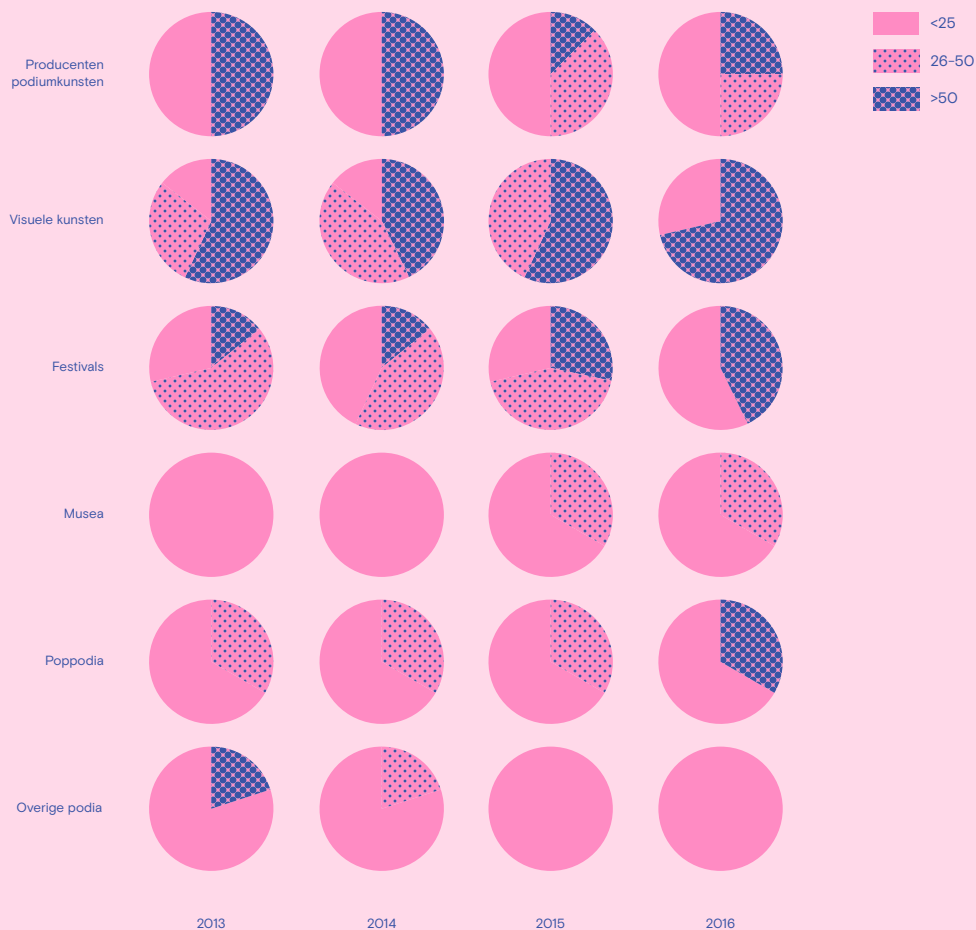
3.3 Professionalisering culturele instellingen

We zien een stijging van het totaalbedrag dat uitgegeven wordt aan scholing en professionalisering. Van €225.662 in 2013 naar €305.855 in 2016. Dat is gemiddeld per instelling van €5.127 naar €6.951. De poppodia en overige podia laten een flinke stijging in uitgaven aan professionalisering zien. Musea stijgen de laatste drie jaren, maar gaven in 2013 nog meer uit. Festivals lijken

Figuur 12 – Marketinguitgaven culturele instellingen 2013-2016 (€)³⁴

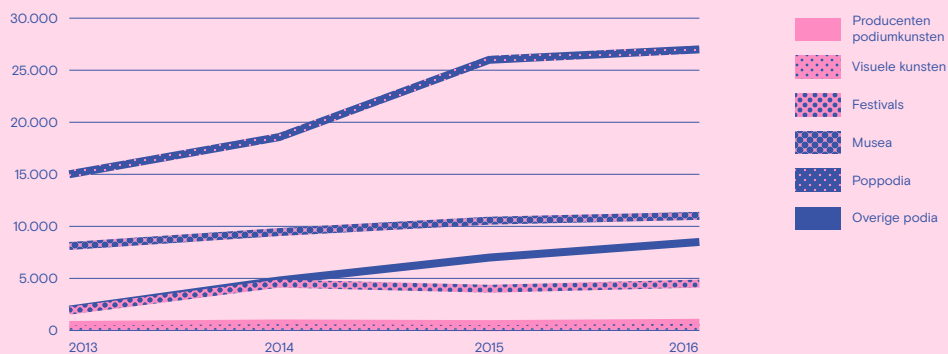
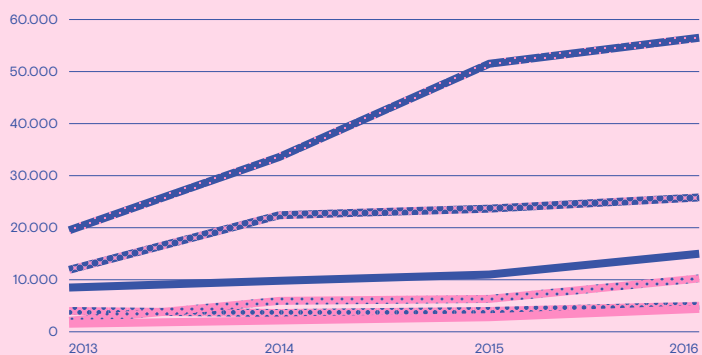
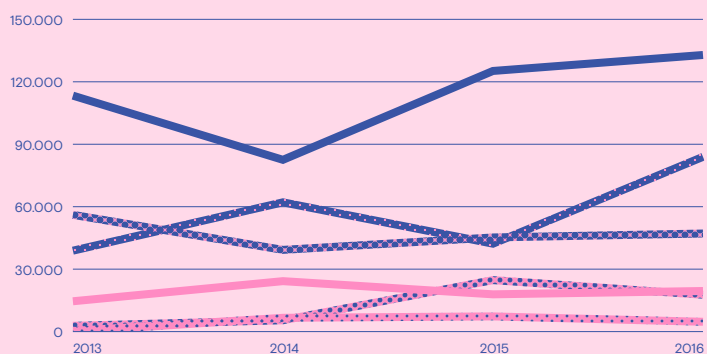

Figuur 13 – Mediavermeldingen culturele instellingen³⁵

34 Culturele atlas 2017, bkkc.

35 Idem.

Figuur 14 – Aantal volgers op Twitter per sector³⁶Figuur 15 – Aantal volgers culturele instellingen op Facebook per sector³⁷Figuur 16 – Professionaliseringsbudget culturele instellingen (€)³⁸

36 Culturele atlas 2017, bkkc.

37 Idem.

38 Idem.

in het bijzonder in te zetten op professionalisering. De visuele kunsten besteden nauwelijks budget aan professionalisering. En producenten podiumkunsten groeien weer richting een piek in 2014. Dat het totaalbudget stijgt mag als positief opgevat worden.

3.4 Ondersteuningsstructuur uitvoeringsorganisaties

Naast het zelforganiserende vermogen van organisaties (door lidmaatschap van koepelorganisaties, samenwerkingsverbanden, marketing en communicatie en scholing) kent Brabant een stevige ondersteuningsstructuur voor het provinciale cultuurbeleid. De provincie telt vier uitvoeringsorganisaties die een door de provincie sterk geregisseerde cultuuragenda mede mogelijk maken.

- brabants kenniscentrum kunst & cultuur (bkcc)³⁹ (professionele kunsten)
- Kunstbalie⁴⁰ (cultuureducatie en amateurkunst)
- Cubiss (bibliotheken, media-educatie en lezen)
- Erfgoed Brabant (erfgoed)

Hoewel op het moment van het verschijnen van dit rapport bkcc en Kunstbalie gefuseerd zijn tot één organisatie, is het uniek in Nederland dat er voor de professionele kunsten een aparte organisatie was. De Raad van Twaalf, waarin alle soortgelijke provinciale organisaties kennis met elkaar delen, heeft dertien leden, waarvan twee uit Noord-Brabant.

De provincie zet deze organisaties binnen het cultuurbeleid in 'voor praktische uitvoering van [het] beleid met kennis en advies, opbouw van samenwerkingsverbanden en ondersteuning van het veld.'⁴¹ De provincie legt jaarlijks opgaven bij de organisaties neer, zoals het uitvoeren van het Impulsgeldenprogramma, een investeringsregeling voor kunst en cultuur in Brabant die de sector duurzamer ontwikkelt.

³⁹ Vanaf 1 juni 2018 gefuseerd met Kunstbalie tot Kunstloc Brabant.

⁴⁰ Vanaf 1 juni 2018 gefuseerd met bkcc brabants kenniscentrum kunst en cultuur tot Kunstloc Brabant.

⁴¹ Duenk, J. (2016). *Werk in Uitvoering. Uitvoeringsprogramma cultuur 2016-2020*. Provincie Noord-Brabant.

Naast deze uitvoeringsorganisaties is er ook nog een provinciaal cultuurfonds dat bijdraagt aan het mogelijk maken van de ambities van de provincie. Brabant C is het provinciale investeringsfonds voor cultuur en creatieve industrie. Brabant C investeert in projecten van (inter)nationaal niveau om de aantrekkingskracht van de provincie te vergroten.

4 — NATIONALE REPUTATIE EN INTERNATIONALE ZICHTBAARHEID

Zoals gezegd moet Brabant C de (inter)nationale zichtbaarheid bevorderen van kunst en cultuur in Brabant. De provincie Noord-Brabant heeft sowieso een aantal instellingen die op nationaal en internationaal niveau een helder profiel hebben. Festivals zoals November Music 's-Hertogenbosch en Dutch Design Week Eindhoven, en instellingen zoals De Stille in Breda, het Noordbrabants Museum 's-Hertogenbosch, Museum de Pont Tilburg en Van Abbe Museum Eindhoven hebben landelijke en internationale uitstraling.

Toch is (inter)nationale zichtbaarheid niet goed te meten. Bovendien zijn er naast de instellingen ook veel makers die zich (inter)nationaal profileren. In deze monitor lezen we de (inter)nationale positie af aan de ondersteuning die er aan Brabantse makers vanuit reputatievormende instanties wordt gegeven (zoals de grote cultuurfondsen) en de zichtbaarheid van Brabantse makers in het buitenland.

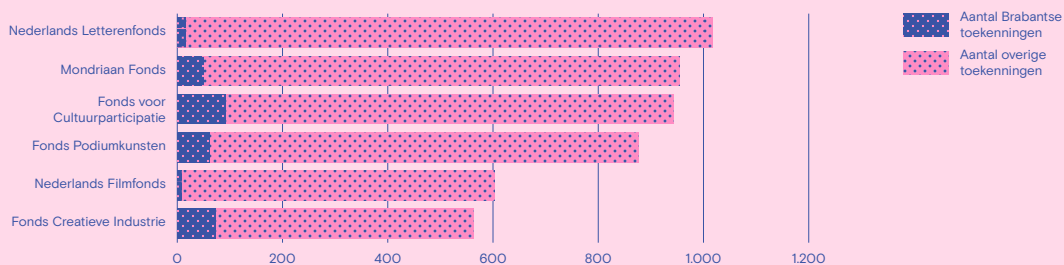
4.1 Brabants aandeel in nationale cultuursubsidies

Zes Rijksfondsen geven subsidies aan instellingen en makers. Dat zijn het Fonds Creatieve Industrie, Fonds Podiumkunsten, Fonds voor Cultuurparticipatie, Mondriaan Fonds, Nederlands Letterenfonds en het Nederlands Filmfonds. De fondsen hebben verschillende manieren om instellingen te ondersteunen. Bijvoorbeeld met projectsubsidies, beurzen en subsidies voor kunstenaarsinitiatieven. Daarnaast wordt een aantal instellingen meerjarig ondersteund in de Basisinfrastructuur (BIS).

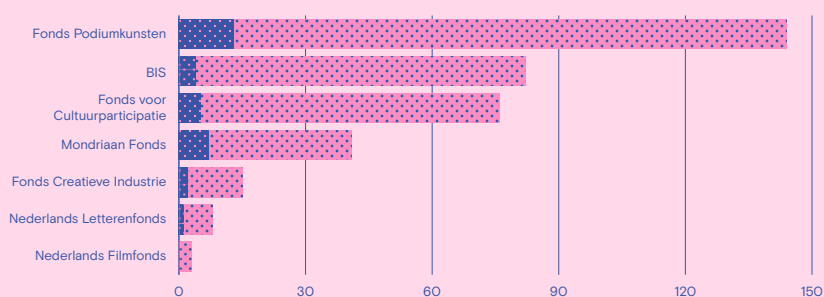
We hebben gekeken naar het aandeel toekenningen van de zes verschillende fondsen. We maken hierbij onderscheid in eenmalige subsidies en meerjarige subsidies. Het aantal aanvragen, en dus het aantal afwijzingen, hebben we niet in beeld en we weten dus niet wat het Brabantse aandeel hierin is.

De zes Nederlandse publieke fondsen hebben in 2016 in totaal 5.248 projecten en initiatieven gehonoreerd. Van deze 5.248 subsidietoekenningen waren er 4.955 eenmalig, en 293 meerjarig. Brabant ontving in totaal 326 van de 5.248 subsidietoekenningen (6%): 300 eenmalige subsidies en 26 meerjarige.

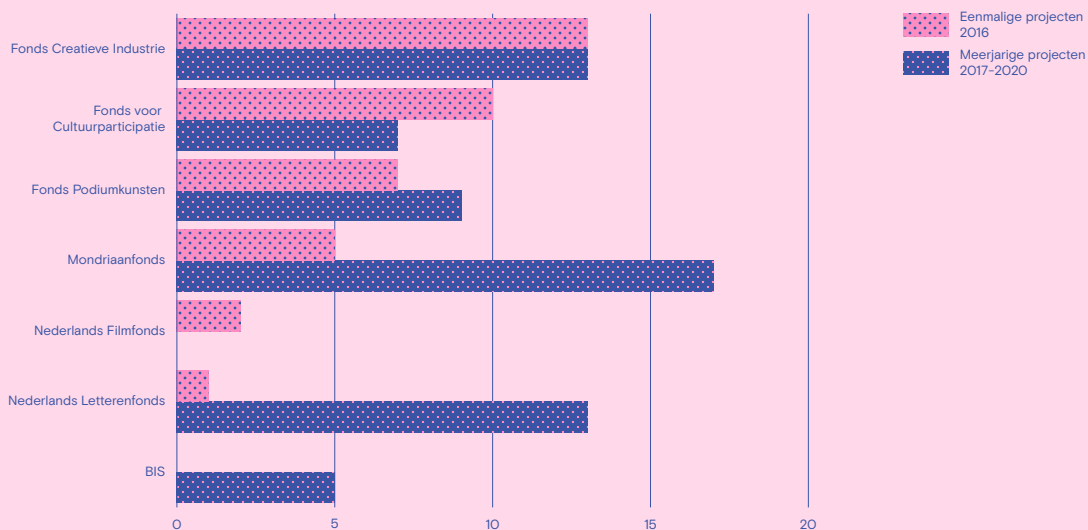
Figuur 17a — Aandeel Brabantse toekenningen in eenmalige nationale cultuursubsidies, 2016⁴²

Figuur 17b — Aandeel Brabantse toekenningen in nationale meerjarige cultuursubsidies, voor 2017-2020⁴³

Figuur 18 — Aandeel Brabantse projecten in nationale eenmalige en meerjarige cultuursubsidies, 2016 (%)⁴⁴

42 Websites van de betreffende fondsen. BIS-gegevens van OCW via Regionale Cultuurindex.

43 Idem.

44 Websites van de betreffende fondsen.

Opvallend is dat bij het Fonds Creatieve Industrie relatief veel Brabantse toekenningen zijn als het gaat om eenmalige projectsubsidies (13%). Ook bij het Fonds voor Cultuurparticipatie zijn meer Brabantse eenmalige toekenningen ten opzichte van de andere fondsen (10%). Bij Mondriaanfonds zien we juist een groter percentage meerjarige subsidies aan Brabantse initiatieven.

Bij het Nederlands Filmfonds zijn er geen Brabantse projecten die een meerjarige subsidie hebben gekregen. Zoals eerder aangegeven kunnen we dit niet afzetten tegen het aandeel Brabantse aanvragen.

Er moet worden aangetekend dat niet alle subsidies van de fondsen altijd voor alle makers, ongeacht woon- of werkplaats, even toegankelijk zijn. Soms worden productie- en/of werkvormen geprioriteerd die maken dat bepaalde makers wel en anderen niet kunnen meedingen, of dat nu Brabanders zijn of niet.

In hoofdstuk 12 gaan we verder in op de bedragen die zijn toegekend door de fondsen.

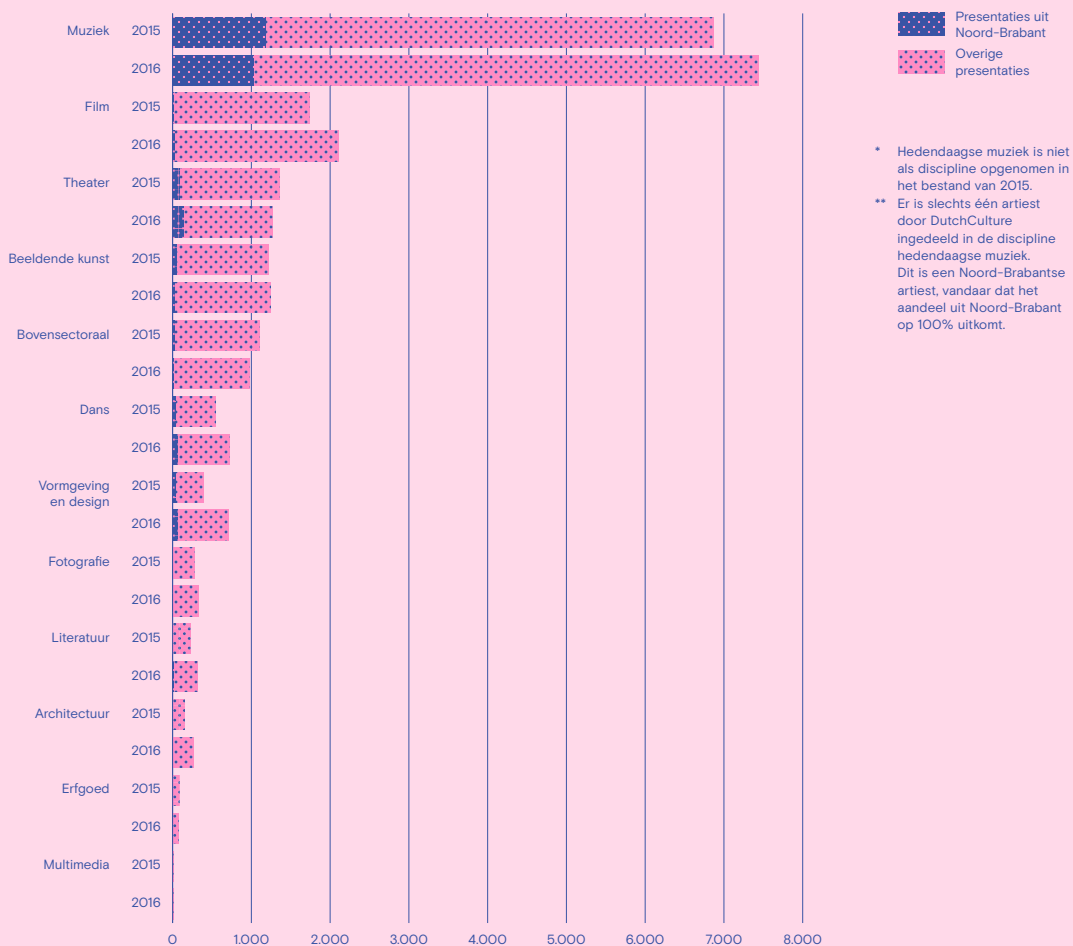
4.2 Aandeel Brabantse makers in het buitenland

Het aantal voorstellingen, concerten, exposities, workshops, lezingen en presentaties van Nederlandse makers die in het buitenland plaatsvonden zijn in beeld gebracht op basis van gegevens die DutchCulture bijeen brengt in de database Buitengaats. De gegevens geven een indicatie van het aandeel vertoningen in het buitenland. Het beeld is niet volledig: rijksgesubsidieerde instellingen moeten de database verplicht invullen, voor anderen is het mogelijk op vrijwillige basis. Dat leidt tot inconsistentie: Het Buitengaats-bestand is niet breed bekend in de regio en sommige disciplines zijn niet eens vertegenwoordigd (bijvoorbeeld urban). Het is zeer goed mogelijk dat Brabantse makers het beter doen dan nu lijkt uit deze gegevens, dus het verdient aanbeveling om hierop in een volgend onderzoek dieper in te gaan.

Met optredens op het gebied van muziek in het genre dance zijn makers uit de provincie Noord-Brabant het meest vertegenwoordigd in het buitenland ten opzichte van de andere disciplines. Ook als we naar de muzieksector in zijn totaliteit kijken, is dit met 14% in 2016 en met 17% in 2015 de meest vertegenwoordigde discipline in het buitenland.

Figuur 19a — Aantal presentaties in het buitenland, 2016 en 2015.⁴⁵

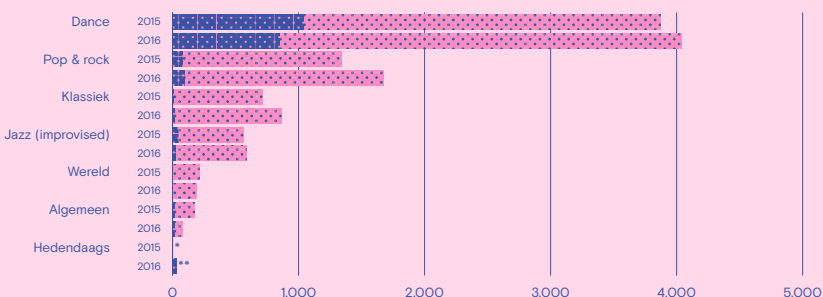
CULTUREEL KAPITAAL

- * Hedendaagse muziek is niet als discipline opgenomen in het bestand van 2015.
- ** Er is slechts één artiest door DutchCulture ingedeeld in de discipline hedendaagse muziek. Dit is een Noord-Brabantse artiest, vandaar dat het aandeel uit Noord-Brabant op 100% uitkomt.

Figuur 19b — Aantal presentaties in het buitenland, 2016 en 2015 - uitgesplitst naar muziekgenres.⁴⁶

WAARDE VAN CULTUUR

45 Analyse op basis van Buitengaatsbestand van DutchCulture.

Meer informatie in de onderzoeksverantwoording.

46 Vinken, H. (2015). *Cultuur in Noord-Brabant. Een benchmark*. Tilburg: Pyrrhula Research Consultants.

Opvallend is dat het aandeel presentaties uit Noord-Brabant op het gebied van theater van 6% in 2015 naar 11% in 2016 is gestegen. In 2013 was dit 9%. De discipline dans is vergelijkbaar voor de jaren 2015 en 2016, maar wel opvallend afgenomen in aandeel ten opzichte van 2013.

Op het gebied van vormgeving en design is circa één op de tien Nederlandse producties in het buitenland afkomstig uit Noord-Brabant. Makers uit Eindhoven zijn hierin het meest vertegenwoordigd. Op het gebied van fotografie, film, beeldende kunst, architectuur en multimedia is Noord-Brabant in kleinere getale vertegenwoordigd dan in de andere disciplines.

Relateren we het aandeel van Brabantse makers in het buitenland aan het aandeel Brabantse culturele werknemers (10%), dan zijn Brabanders over het algemeen ondervertegenwoordigd wat zichtbaarheid in het buitenland betreft. De internationale zichtbaarheid van design, een sector waar Brabant zich vaak als onderscheidende regio in opstelt, is met 10% Brabanders net in evenwicht. Alleen bij muziek en vooral bij dance zijn Brabanders oververtegenwoordigd.

PILOT B5

BIG DATA IN DE B5 –

CULTUURANBOD

Rogier Brom
Henk Vinken

Er is een grote verscheidenheid aan cijfermateriaal te vinden dat met een goede duiding veel relevante inzichten verschaft over de staat van de cultuur in Noord-Brabant. Het is daarbij echter goed om te blijven kijken naar de informatie die nog niet gemeten of bijgehouden wordt, maar waarvan het wel wenselijk is dat deze wordt geweten. Om te komen tot een beeld van de bestaande behoefte aan kennis over de cultuursector bij beleidsmakers, voerde de Boekmanstichting samen met Pyrrhula Research Consultants een reeks verkennende gesprekken. Hieruit kwam onder andere naar voren dat er een sterke behoefte bestond aan meer kennis over de verhouding tussen gesubsidieerd en niet-gesubsidieerd aanbod.⁴⁷

In samenwerking met Dialogic is gewerkt aan een methode om via de online aanwezigheid van culturele instellingen een locatielijst op te stellen waaruit verschillende indicatoren zijn af te leiden. Dialogic gebruikte een vergelijkbare aanpak al om op een succesvolle manier het muzikale aanbod in Eindhoven in kaart te brengen.⁴⁸ Daarbij bestond de behoefte om naast de geijkte podia een beeld te krijgen van alternatieve podia, zoals in cafés. Dit proces is aangescherpt en toegepast op meerdere disciplines in de B5 om tot een lijst van culturele locaties te komen die een breder beeld geeft van het culturele aanbod. Deze lijst is te verdelen in gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde locaties en ook is er een onderverdeling te maken naar de verschillende sectoren. Er is gebruik gemaakt van Google Maps, Facebook-data, Basisregistratie Adressen en Gebouwen (BAG).

Voor het ontwikkelen van deze indicatoren zijn verschillende stappen doorlopen. Eerst is Google Maps gebruikt om relevante cultuurlocaties te identificeren. Per cultuurdomein is een lijst van zoektermen opgesteld die relevante locaties opleveren in Google Maps. Vervolgens is dit proces met behulp van een script geautomatiseerd met als resultaat een lijst met locaties die vervolgens is aangevuld met locaties uit de EM-cultuurdatabase locaties die op Facebook gevonden zijn. Voor deze lijst is met behulp van opgestelde 'beslisregels' bepaald of deze locaties ook daadwerkelijk

relevant zijn, en of de indeling naar cultuurdomein ook correct is verlopen. Waar nodig is hierbij ook gekeken naar de Basisregistratie Adressen en Gebouwen (BAG) om bijvoorbeeld informatie over de functie van het gebouw mee te nemen. Tot slot hebben experts uit de vijf gemeenten naar de lijst locaties gekeken, hun feedback gegeven, en hebben zij aangegeven welke locaties als 'gesubsidieerd' te bestempelen zijn. Vooral van de gemeenten Eindhoven en 's-Hertogenbosch zijn veel aanvullingen op de locatielijsten gekomen, dit zou kunnen verklaren dat deze twee steden het grootste aantal locaties hebben. Van de locaties die uiteindelijk overbleven is (handmatig) het Facebook-profiel opgezocht en is daaruit automatisch data verzameld waarmee de locaties met elkaar te vergelijken zijn op het niveau van stad, cultuurdomein, en/of locatie.

De indicatoren en bijbehorende cijfers, inclusief een methodische verantwoording, zijn te vinden op www.diadashboard.nl/b5-2018 en in de online bijlage 'Onderzoeksverantwoording'. In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de capaciteitskant van het onderzoek. In een apart hoofdstuk, onder de kapstok 'sociaal kapitaal', wordt ingegaan op de afnamekant: de liefhebbers, bezoekers en beoordelaars.

Locaties

Het totale aantal locaties dat is gevonden in de B5, ligt op 434 locaties. In Eindhoven en 's-Hertogenbosch zijn zoals eerder aangegeven de meeste locaties te vinden – respectievelijk 139 en 97. Het totale aantal locaties met een Facebookprofiel is 356 (82%) en is daarmee voldoende representatief om met de resultaten die zijn verkregen via deze Facebookprofielen iets te zeggen over het culturele aanbod. Bovendien wijkt het aandeel van locaties met een Facebookprofiel per stad niet sterk af van dit percentage. De enige uitzondering hierop zijn de gesubsidieerde locaties in Helmond die met 63% laag scoren in de aanwezigheid van Facebookprofielen. In het vervolg van deze tekst zal gekeken worden naar het aandeel locaties dat een Facebookprofiel heeft.

47 Zie <https://www.boekman.nl/nieuws/regionale-cultuurnieuws-gewenst>.

48 Gemeente Eindhoven (2016). *Inzet big data voor het meten van de muziekbeleving*.

Kijkend naar de verschillende sectoren, dan is het hoogste aantal locaties te vinden bij de beeldende kunst (161), gevolgd door het theater (71). Bij alle sectoren is het grootste aantal locaties niet-gesubsidieerd. Bij de beeldende kunst ontvangt zelfs 94% van de locaties geen structurele subsidie, bij de andere sectoren komt dit aandeel niet onder de 80%, behalve bij de musea waar een relatief groot deel van de locaties wel structureel subsidie krijgt (37,5%). In Tilburg en 's-Hertogenbosch zijn zelfs evenveel of meer gesubsidieerde musea te vinden als niet gesubsidieerde musea.

Activiteiten in een langere periode

Veruit de meeste activiteiten tussen 2010 en 2018 worden georganiseerd in de muzieksector en theatersector. Theatrale activiteiten worden in Breda en Tilburg het meest georganiseerd en voor muziek moet men in Tilburg en Eindhoven zijn. Wanneer daarbij onderscheid wordt gemaakt in activiteiten die zijn georganiseerd door organisaties die wel of juist geen structurele subsidie ontvangen, dan vallen een paar zaken op. Allereerst wordt bij het theater tweederde van de activiteiten georganiseerd aan de gesubsidieerde kant, terwijl bij muziek de niet gesubsidieerde kant actiever is in het organiseren van activiteiten, hoewel het verschil daar kleiner is (57% tegenover 43%). Bij beeldende kunst en film is het verschil aanzienlijk groter en organiseren de niet gesubsidieerde locaties 70% (film) en zelfs 79% (beeldende kunst) van alle activiteiten. Ook bij de musea is het verschil groot, alleen slaat de balans daar de andere kant op en zijn het juist de gesubsidieerde locaties die het merendeel van de activiteiten organiseren (74%). Opvallend is daarbij dat, op Helmond na, het aantal museale locaties in de steden niet ver uit elkaar lopen, maar het aantal georganiseerde activiteiten in Eindhoven en Tilburg aanzienlijk hoger is dan bij de andere steden.

De productiviteit in termen van georganiseerde activiteiten lijkt uit het voorgaande niet eenzijdig aan de gesubsidieerde dan wel niet gesubsidieerde kant te liggen. Kijken we echter naar het gemiddeld aantal activiteiten dat per locatie wordt georganiseerd, dan blijken de gesubsidieerde locaties bij alle disciplines aanzienlijk productiever dan de collega's die het zonder structurele subsidie moeten doen. Het grootste verschil in activiteiten per locatie zit bij het theater. Dit wordt voornamelijk veroorzaakt door de twee zeer actieve gesubsidieerde theaters in Breda die in de periode 2010-2018 samen goed waren voor 2.392 activiteiten. Bijna net zo veel als de 2.628 activiteiten die in dezelfde periode in alle vijf de steden werden georganiseerd

door niet gesubsidieerde locaties. Waar de niet gesubsidieerde locaties bij de beeldende kunst ruim aan kop gaan als wordt gekeken naar het totaal aantal georganiseerde activiteiten, ligt het aantal activiteiten per locatie juist aan de gesubsidieerde kant aanzienlijk hoger. Dit is voornamelijk het geval in Breda, Eindhoven en Helmond.

Activiteiten in 2017

Het beeld dat ontstaat in de periode 2010-2018 komt grotendeels overeen met de situatie in 2017. Bij film, musea en muziek zijn de verschillen in het aantal georganiseerde activiteiten nog iets verder uitvergroot, terwijl bij theater de gesubsidieerde kant een minder grote voorsprong heeft op de niet gesubsidieerde kant. Dit lijkt voor een groot deel op conto van Breda te komen waar in de gehele periode ruim 6,5 keer meer gesubsidieerde dan niet gesubsidieerde activiteiten werden georganiseerd, waar dit er in 2017 nog geen 2 keer zo veel waren.

Wat verder opvalt, is dat bij het gemiddeld aantal georganiseerde activiteiten per locatie in 2017, bij drie van de zes categorieën het verschil tussen gesubsidieerd en niet-gesubsidieerd afneemt. Bij film, muziek en de categorie 'meerdere domeinen', gaat de balans richting 60/40 of zelfs 50/50 (film). Bij de overige categorieën is het verschil ongeveer gelijk gebleven. Dit zou kunnen betekenen dat richting het einde van de periode 2010-2018, de gesubsidieerde locaties steeds minder activiteiten zijn gaan organiseren. Tegelijkertijd zou het ook kunnen betekenen dat het aantal georganiseerde activiteiten daar op en neer golft gedurende de periode.

Figuur A – Activiteiten totaal 2010-2018/locatie

	bk		film		musea		muziek		theater		meerdere domeinen	
	sub	nonsub	sub	nonsub	sub	nonsub	sub	nonsub	sub	nonsub	sub	nonsub
Breda	88	5	84	35	55	4	0	325	1196	28	0	30
Eindhoven	85	21	173	60	159	6	475	172	128	59	0	44
Helmond	86	8	2	1	3	4	0	227	87	13	0	0
's-Hertogenbosch	2	10	0	2	6	1	180	81	220	50	257	21
Tilburg	29	17	0	70	21	94	1003	154	424	51	456	202
Totaal	68	15	86	40	36	8	533	177	398	45	357	42
%	82	18	68	32	82	18	75	25	90	10	90	10

Figuur B – Activiteiten 2017/locatie

	bk		film		musea		muziek		theater		meerdere domeinen	
	sub	nonsub	sub	nonsub	sub	nonsub	sub	nonsub	sub	nonsub	sub	nonsub
Breda	24	2	6	20	12	1	0	52	76	6	0	21
Eindhoven	23	4	63	21	44	3	124	57	26	10	0	8
Helmond	10	2	0	1	1	3	0	92	28	4	0	0
's-Hertogenbosch	0	3	0	0	1	0	39	7	77	9	88	7
Tilburg	11	3	0	23	7	6	182	27	110	16	134	105
Totaal	68	14	69	65	65	13	345	235	317	45	222	140
%	83	17	52	48	84	16	60	40	88	12	61	39

PILOT B5

CULTURELE INFRASTRUCTUUR –

WAAROM MAKERS BLIJVEN

Henk Vinken
Isabelle Diepstraten

Inleiding

De culturele voorzieningen in stad X, Y of Z zijn te bezien vanuit het perspectief van het publiek ('zijn er wel voldoende podia waar wat te beleven is?'), maar het is ook zinvol dat te doen vanuit het perspectief van de maker. Uit een eerdere inventarisatieronde van Pyrrhula Research Consultants en Boekmanstichting bleek dat er behoefte aan inzicht is in hoe de lokale culturele infrastructuur door makers zelf beoordeeld en gewaardeerd wordt. Zoals al elders in dit rapport aangegeven zijn lokale bestuurders geïnteresseerd in het behoud en werving van kunstenaars en andere creatieven voor hun stad of regio. De vraag is nu of de infrastructuur in een bepaalde stad van een dusdanig niveau is dat makers er naar behoren kunnen werken, zich er zelfs graag komen vestigen of dat de staat waarin de infrastructuur verkeerd reden is voor makers om hun heil elders te zoeken?⁴⁹ Dit hoofdstuk wil onderzoeken wat eigenlijk door makers in de vier grootste steden van Noord-Brabant verstaan wordt onder een goede culturele infrastructuur.⁵⁰

Culturele infrastructuur

In de (schaarse) literatuur over de culturele infrastructuur in de stad wordt al gauw verwezen naar fysieke plekken die de productie, distributie, presentatie mogelijk maken: ateliers, studio's, broed- en werkplaatsen en residencies waar werk ontwikkeld en gemaakt wordt, productiehuisen waar werk geprogrammeerd wordt en podia, musea, galleries, presentatie-instellingen, filmhuizen etc. waar werk getoond en geconsumeerd wordt.⁵¹ Daarnaast horen ondersteunende en subsidieverlenende organisaties, zoals fondsen, net als de in cultuur investerende bedrijven en individuen (verzamelaars) tot de culturele infrastructuur. En, zeker niet op de laatste plaats, zijn collega-makers van belang voor deze infrastructuur of voor min of meer synonieme

concepten als de kunstwereld, art scene of artistieke biotoop, zoals kunstsocioloog Pascal Gielen dat noemt.⁵²

Gielen (2003) heeft het ook over het zelforganiserend vermogen van artistieke productievelden.⁵³ Bij vele vormen van podiumkunsten hangt de artistieke productie van collectieven af. Dansers, choreografen, zakelijk leiders, repetitors, muzikaal begeleiders, kleedsters, technici, etc. zijn nodig om grote dansproducties te maken. Dat geeft aan dat makers voor de productie en presentatie van hun werk vaak afhankelijk zijn van een relatief groot netwerk. Dat is bijvoorbeeld niet zo in de beeldende kunst. Gielen laat in navolging van de kunstsocioloog Howard Becker (1982) zien dat hun netwerkrelaties, ook nodig om werk in het kunstsircuit te tonen en te verkopen, vaak individueel van aard zijn.⁵⁴ Hetzelfde geldt voor de relatie met de bezoeker van een expositie: die is ook vaak een-op-een, tussen bezoeker en het werk. Het kunstwerk zelf is ook onderdeel van de infrastructuur, aldus Gielen, want kunstwerken zelf spelen ook een symbolische rol, treden als het ware zelf ook op (zijn 'performatief') en trekken weer andere actoren en producten aan. Zeker in deze tijd lopen disciplines en subsectoren door elkaar, ontstaan meer 'cross-overs' tussen werken en is een hoge sociale densiteit dus niet meer exclusief behouden voor de podiumkunsten. In dit hoofdstuk willen we nagaan wat makers in hun alledaagse praktijk bedoelen met de culturele infrastructuur en dan vooral een infrastructuur waarin zij als maker het best gedijen.

Sterke infrastructuur

Wat bedoelen kunstenaars als ze de stedelijke culturele infrastructuur sterk vinden? In de vier verschillende Brabantse steden worden veel vergelijkbare aspecten genoemd, vooral veel sociale aspecten.

49 Zie de rapportage van de inventarisatie op <https://www.boekman.nl/nieuws/regionale-cultuuri cijfers-gewenst>.

50 Dit hoofdstuk wil nadrukkelijk een impressie geven van wat een deel van de makers in de B5-steden verstaat onder het begrip culturele infrastructuur. Het is niet bedoeld als een representatief beeld van makers en hun opinie over de eigen culturele omgeving in de stad waar ze werken of van andere (B5-)steden.

51 Dank aan bibliotheekmedewerkers van de Boekmanstichting voor het zoeken van relevante literatuur.

52 Gielen, P. (2010). *Hasselt op weg naar een artistieke biotoop?*

53 Gielen, P. (2003). *Kunst en netwerken. Artistieke selecties in de hedendaagse dans en de beeldende kunst*.

54 Becker, H. (1982). *Art Worlds*.

Het begint echter met de kansen die ontstaan als er goede, op een breed aantal sectoren georiënteerde kunstvakopleidingen in de stad te vinden zijn. Dat betekent dat er in potentie op een breed aantal disciplines steeds een verversing plaatsvindt van de populatie makers in de stad. Of die potentie ook werkelijkheid wordt hangt volgens makers samen met een belangrijke focus in de opleiding. Opleidingen moeten hun alumni niet alleen hoogwaardig technische kennis kunnen bijbrengen, maar zich ook richten op de beroepspraktijk erna, bijvoorbeeld het inzetten op samenwerken, ontwikkelen van nieuwe presentatievormen, kennismaken met aanpalende beroepen (uitvoerder-componist-programmeur), etc. Hierdoor ontstaat een 'makersmentaliteit' die er voor zorgt dat elke nieuwe lichting ook aan het werk gaat. Daarbij: 'Jongeren accepteren nu makkelijker dat ondernemerschap noodzakelijk is'.

Een ander belangrijk aspect is de openheid van de culturele infrastructuur. In de ene stad wordt de infrastructuur, de kunstwereld, als open ervaren met mensen die willen samenwerken, die zelf initiatieven willen nemen en dat ook samen doen, binnen en buiten het eigen vakgebied. In steden met een open structuur wordt 'niet geklaagd, maar opgelost', zo klinkt het enigszins clichématig. Toch past dit cliché bij jonge steden als Eindhoven en Tilburg die nog als maakbaar worden gezien, waar sociale posities net als fysieke plekken, anders dan in historisch karakteristieke steden, minder vaststaan. In deze historische steden, zoals Breda en 's-Hertogenbosch, wordt in wisselende bewoordingen gewezen naar de geslotenheid van de kunstwereld, een 'ons-kent-ons'-cultuur die voor nieuwkomers moeilijk doordringbaar is, maar eenmaal doordrongen voordelen biedt aan de 'insiders'. Soms wordt de openheid niet expliciet benoemd, maar valt het op dat kunstenaars minder onderling contact hebben, ook minder vanzelfsprekend samenwerken en dat zij weinig besef hebben dat makers een collectief kunnen vormen. We komen hieronder nog verder te spreken over de cruciale kenmerken van netwerken van makers in de steden. Belangrijk is hier te vermelden dat de initiatieven uit die netwerken die sterk gewaardeerd worden, van onderop uit die netwerken, uit de sector zelf komen. Denk aan MuDa Chiefs, een Tilburgs netwerk van muzikanten, dansers, performers die met elkaar trainen en werken. Denk aan poppodia en -festivals die eerst door hechte groepen organisatoren, soms zelf ook makers c.q. musici, zijn opgericht en pas jaren later tot de lokale basisinfrastructuur zijn gaan horen.

Andere sterke punten van de lokale culturele infrastructuur komen zeker ook voort uit de

initiatieven die gemeenten en instellingen in de steden nemen. Een laagdrempelig gemeentelijk makersfonds waar in Tilburg zonder veel bureaucratie een (beperkt) bedrag kan worden opgehaald wordt 'als echt superfijn' ervaren. Het opzetten van 'makershuizen' waar producerende instellingen en podia in verschillende steden samenwerken en die actief het gesprek aangaan met makers in de stad wordt als bijzonder positief gezien: 'voor het eerst iemand die tijd heeft om met ons in gesprek te gaan'. Ook gewaardeerd wordt het dat de gemeente Breda het initiatief neemt om samen met een makerscollectief een nieuw cultureel gebied voor makers te ontwikkelen en in te richten. Hierdoor kunnen kunstenaars voor langere tijd in een relatief goedkoop pand terecht, krijgen ze makkelijker vergunningen en krijgen ze ook hulp bij het aanvragen hiervan. Daarnaast worden ook de provinciale stimuleringsprogramma's, zoals PLAN voor dansers, gezien en omarmd. Eindhoven noemt verder dat een sterk internationaal publiek in de stad ook helpt om aanbod te maken voor mensen die wel eens wat anders willen ervaren. Ook in Eindhoven roemen kunstenaars de snelheid waarmee soms gereageerd wordt op behoeften aan atelierruimtes van kunstenaars, juist vanuit de alternatieve netwerken. Tilburg voegt toe dat de lage prijzen voor wonen en werken in de stad duidelijk positieve punten van de Tilburgse culturele infrastructuur zijn.

Zwakke infrastructuur

Kunstenaars hebben veel vocabulaire als ze moeten benoemen wat ze zwak vinden aan de culturele infrastructuur. Ze zijn goed in het duiden wat er aan goeds gemist wordt, misschien beter dan wat er aan goeds is.

Hier nu ligt de nadruk op de eerste plaats op fysieke plekken. Een veelvoud aan synoniemen komt langs: oefenruimtes, studio's, experimenteerruimtes, maakruimtes, projectruimtes, presentatieplekken, informele ontmoetingsplekken, etc. Er is een groot gebrek aan goedkope, structureel beschikbare, maar vooral ook gemakkelijk toegankelijke ruimtes waar 'je van de beheerder zonder veel vragen de sleutel krijgt om je ding te doen, geen regeltjes en lange-termijnplannen nodig, gewoon, hier heb je de sleutel, succes!'. En: 'Goedkope uitwisselingsplekken waar altijd wat te doen is en je elkaar kunt ontmoeten en kunt experimenteren.' Uiteraard kan je de meer underground-achtige, anarchistische plekken 'niet van bovenaf organiseren, maar je kan ze wel tolereren'. In niet alle steden is hier ruimte voor. Kunstenaars in 's-Hertogenbosch wijzen naar het teveel aan 'bedachte plekken' nadat de informele, goedkope rafelrandplekken

zijn opgeruimd of met de gentrificatie van de stad zijn verdwenen. Heel belangrijk is de toevoeging dat kunstenaars niet vragen om gratis tiptopwerklocaties of chique verzamelgebouwen waar allerlei kunstenaars uit een bepaalde sector bij elkaar zitten. Juist niet. Kunstenaars vinden dat er geld wordt verspild aan dure woonruimtes voor 'creatieven', aan studio's die al snel te duur worden omdat ze aan hoge geluidsnormen moeten voldoen, of aan luxe makersgebouwen voor sectoren waar vooral gemeenten (kortstondig) veel heil in zien. Als er al in gebouwen en plekken geld gestoken moet worden dan willen kunstenaars in dat proces betrokken worden. 'De gemeente snapt niet dat makers alleen maar om een oud leeg pand vragen, dat ze zelf opknappen, dat de gemeente niet eerst voor dure renovatie hoeft te zorgen waardoor het weer niet doorgaat.'

Een ander zwak aspect heeft te maken met de levensloop. Er is weinig voor beginnende kunstenaars, althans dat vinden musici: zij hebben altijd op het conservatorium volop oefenruimte gehad en dat is afgelopen zodra ze zijn afgestudeerd. 'Dan is er niks.' Er is ook weinig voor mid-careerkunstenaars, wordt vooral door kunstenaars in Eindhoven en Tilburg opgemerkt. Er is geld en er zijn instellingen gericht op jonge makers, bij voorbeeld Kunstpodium T in Tilburg, en er is aandacht voor de gearriveerde, gereputeerde kunstenaar in het Van Abbe en De Pont, maar er is weinig voor de posities hier tussenin. Er zou meer nagedacht moeten worden over voorzieningen vanuit het levenslang werken als maker in de stad. Gedacht kan worden aan het beschikbaar maken van open plekken waar niet een curator of programmeur het vooral voor het zeggen heeft, open presentatieplekken buiten het 'ons-kent-ons'-circuit. Die open plekken worden nu erg gemist. Een suggestie is om leegstaande gebouwen in te richten als een soort projectplekken waar kunstenaars via een Makersfonds of via programma's van de provincie een project voor financiering kunnen voorstellen en realiseren. 'Daar is heel veel vraag naar.' In het algemeen: 'Ondersteuning in je loopbaan ontbreekt, zodat je van lokaal naar landelijk en verder kunt groeien.

Behalve levenslang kan je ook levensbreed kijken, in dit geval naar de volle breedte van het maakproces op enig moment in de carrière als maker. Vooral makers in de podiumkunsten benoemen de rol die professionele organisaties in de productie en marketing van producties kunnen spelen, iets dat nu sterk wordt gemist. Kunstenaars moeten nu zelf alle facetten van hun artistieke werk zien te beheersen: niet alleen moet je je artistieke praktijk voeren, repeteren, in vorm blijven – soms

letterlijk, maar je moet ook jezelf en je productie zichtbaar maken, acquisitie doen, mensen trekken, speelplekken organiseren, onderhandelen met programmeurs, etc.: 'je moet nu veel tijd en geld steken om zelf die kennis op te doen; je bent daarvoor niet opgeleid en het gevaar is dat je niet meer toekomt aan je artistieke praktijk.' Er zijn weer productiehuisen nodig: 'professionele organisaties die als productiehuis functioneren.'

Er worden ook uitspraken gedaan die te maken hebben met de rol die wordt toegedicht aan politiek en bestuur enerzijds en aan de makers anderzijds. Zowel in Eindhoven en Tilburg stellen makers dat de gemeente, de politiek en ook bestuurders van cultuureducatieve instellingen te veel van makers verwachten. Kunstenaars moeten een breed publiek aantrekken, moeten maatschappelijke doelstellingen bereiken en moeten 'hun eigen broek ophouden'. Er komt steeds meer bij: 'We moeten de buurt in, iets educatiefs doen, ons als sociaal werkers kunnen opstellen en vooral maatschappelijke problemen benaderen vanuit de definitie van de politiek'. Er is 'weinig artistieke vrijheid om die problemen als kunstenaar te definiëren'. Er is ook 'weinig expertise en betrokkenheid in de lokale politiek', er moeten 'steeds meer zaken meetbaar zijn' en tegelijk staat vooral het 'maatschappelijk nut voorop' en wordt kunst beoordeeld door 'niet-experts, op maatschappelijke criteria'. De thematiek, zo niet de problematiek van de relatie tussen kunst en de maatschappelijke opdrachten in de stad leeft sterk. In een ander hoofdstuk wordt hieraan nog uitgebreid aandacht besteed. In 's-Hertogenbosch en Breda is minder discussie op dit thema, wel voegen makers uit vooral deze steden toe dat ze bij hun bestuurders geen sterk ontwikkelde visie op of zelfs maar interesse in cultuur waarnemen, dat het rendementsdenken de boventoon voert ('alleen wat economische waarde heeft, wordt serieus genomen'; 'festivalisering') en dat men graag zou zien dat er meer respect betoond wordt voor makers en cultuur. Ook in deze steden wordt het 'gebrek aan deskundige beoordeling bij het toekennen van subsidies' genoemd. Ook in deze steden valt het makers op dat beleidsmakers niet of pas laat bedenken om kunstenaars bij hun ambities te betrekken waardoor initiatieven om de stad op een bepaald kunst domein te profileren niet echt van de grond komen of na enige jaren in vergetelheid raken.

De makers kijken ook naar hun eigen rol. Zo geven Eindhovense kunstenaars toe dat ook de boegbeelden onder de makers zichzelf minder goed kunnen 'verkoppen', zoals dat in de sportwereld wel het geval is. Tilburgse makers noemen hun eigen rol in het subsidieaanvraagproces, ofwel de

communicatie met financiers: 'Je durft de werkelijke kosten niet op te voeren en dan streep je jezelf als eerste weg'. Ook: 'Je probeert naar subsidie toe te schrijven en er een mooie draai aan te geven'. In 's-Hertogenbosch en Breda gaat het meer over het netwerk. Het makersnetwerk in een stad als 's-Hertogenbosch is 'te klein, of liever te versplinterd om een vuist te kunnen maken'. Daarbij komt dat het netwerk niet duidelijk naar voren kan brengen dat het haar vooral gaat om 'ruimte krijgen' (niet in fysieke zin bedoeld) en om het aangaan van een dialoog over visie en inhoud. Ook in Breda komt de versplintering aan de orde: 'Breda mist kruisbestuiving: elke kunst wil een eigen gebouwtje of clubje, waardoor er weinig beweging is'.

Blijven of vertrekken

Rotterdam wordt als magneet genoemd door makers uit Eindhoven en Tilburg: 'daar zijn meer uitwisselingsplekken, in het bijzonder voor mid-career-makers', en 'daar zijn meer en goedkopere werkplekken... hoe meer je er daar van hebt, hoe aantrekkelijker voor makers, hoe meer er ook gebeurt'. Volgens deze makers zijn er al veel mensen naar Rotterdam vertrokken. Tilburgse makers noemen ook het Eindhovense Strijp-S, daar zijn 'plekken waar je makkelijk terecht kunt en met mensen kunt samenwerken'. In 's-Hertogenbosch en Breda zijn het vooral beeldend kunstenaars die abstracter formuleren en de 'verdere verschraling', 'het gebrek aan ondersteuning' of 'de culturele schraalte die iedereen noemt' als redenen opgeven om te vertrekken. Een enkele podiumkunstenaar in de vier steden verwijst naar het publiek: 'er is geen echt publiek voor de dans die wij maken'. In het algemeen wordt weinig naar publiek gekeken als reden om te vertrekken. Het gebrek aan goede en goedkope fysieke plekken, samenwerking en 'goede gezelschappen' staan als push factoren bovenaan de lijst.

Blijven in de stad kan een positieve of een negatieve keuze zijn. Om met het laatste te beginnen: sommigen, vooral de makers in 's-Hertogenbosch en Breda, blijven omdat ze er 'geworteld zijn, er vrienden hebben', 'vastzitten vanwege kinderen op school', er 'geen middelen (zijn) om te verhuizen' of omdat ze elders, waar ze vandaan kwamen, weg wilden. De meesten blijven uit een meer positieve keuze: hier hebben we een netwerk en makkelijker toegang tot zaken, zoals een atelier', 'hier is het goedkoop wonen en werken', 'het is een goede uitvalsbasis voor de bovenlokale markt waarop we actief zijn en waar je ook je steun hebt aan elkaar'. En: 'er waren veel goede gezelschappen – voor ons een reden om te blijven – en die komen ook weer terug', aldus enkele

Tilburgse makers. Daar voegen Eindhovenaren aan toe: 'belangrijker dan blijven is terugkomen: het is goed om te vertrekken, elders ervaring op te doen en dan juist weer terug te komen; men komt terug als er een sterke infrastructuur is en een open en divers netwerk'. In de steden 's-Hertogenbosch en Breda wordt ook gewezen op het lagere niveau van concurrentie in vergelijking tot andere steden, inclusief Amsterdam. 'Er is ook minder druk, om gelijk iets groots te presteren.' Door de lagere concurrentie 'heb je ook meer kansen'. In Breda wijzen ze erop dat ook het Brabantse netwerk, dus voorbij de eigen stad zelf, hierbij helpt: 'je wordt in het Brabantnetwerk opgenomen met meer kansen.'

Een extra dimensie die door de gesprekken aan de orde is gekomen houdt verband met het nieuwkomer zijn. De makers die we spraken kwamen vaak oorspronkelijk uit andere steden, soms andere steden in Noord-Brabant. 'Als nieuwkomer in Eindhoven merk je de open structuur en vooral dat er nog veel kan.' 'Toen ik uit Den Bosch in Tilburg kwam vond ik het gelijk spannender, werd ik goed geholpen door anderen, kon ik ook snel financiering vinden.' 'In Den Bosch kon ik een structurele, betaalbare eigen plek ontwikkelen die vooral als uitvalsbasis dient: de rest doe ik bovenlokaal.'

Cultuurregio Brabant

Het netwerk van vele makers reikt veel verder dan de eigen lokaliteit. Het netwerk is vaak nationaal en ook niet zelden internationaal. De makers zijn zeker ook actief binnen de provincie. Het samenwerken tussen de Brabantse steden, vooral de B5, is een gesprekstema in alle steden. In Breda wordt er in het gesprek wel duidelijk minder aandacht aan gegeven. Het lijkt erop dat overal, ook in Breda, vooral de podiumkunstenaars zich erg bewust zijn van het belang van samenwerking in het Brabantse netwerk. Makers werken actief aan het opbouwen van een interstedelijk netwerk: 'Je kunt als maker gebruik maken van het verlangen in Brabant om meer samen te doen. Dat werkt vooral als je met andere sectoren wilt samenwerken die hier – in de eigen stad – niet zijn.' In Eindhoven en Tilburg wordt ook expliciet gewezen op Brabantstad en de provinciebrede initiatieven bijvoorbeeld vanuit DansBrabant. In Eindhoven wordt snel geconcludeerd: 'Brabantstad is onder makers al realiteit.' De makers in 's-Hertogenbosch signaleren dat er zeker voor de podiumkunsten en de film een Brabantse infrastructuur is. Die is aantrekkelijk omdat er producerende instellingen zijn die zich juist richten op het vullen van gaten in de infrastructuur, onder andere door steun te bieden aan jonge, beginnende makers: 'clubs vinden elkaar, maken samen afspraken over producties en over

presentaties in elkaars steden.'

Er is ook kritiek. Het verbinden van spoorzones in de B5-steden via cultuur is niet van de grond gekomen, omdat er te weinig geld voor over was, aldus Eindhovense makers. In Tilburg vindt men dat de Brabantse instellingen meer aandacht moeten geven aan Brabantse makers, niet alleen aan de grote namen: 'Er voor zorgen dat er uitwisseling is en dat zichtbaar maken: "Kijk, dit zijn onze Brabantse makers".' In 's-Hertogenbosch zouden ze willen dat subsidieverlenende instellingen op het provinciale niveau meer zouden luisteren en zouden begrijpen dat het niet altijd om het krijgen van geld gaat, maar om discussie 'over inhoud, over visie, over welke kant gaan we op.'

In alle steden behalve in Breda is doorgepraat over de potentie van Brabantstad als cultuurregio. De discussie gaat snel over wat je hieronder moet verstaan. In Eindhoven is er onenigheid over de wenselijkheid dat een stad zich profileert of dat elke grote stad een volledige infrastructuur moet hebben, 'zodat alle kunsten elkaar kunnen inspireren en je niet alleen design of theater hebt.' Daarbij is het de vraag of het moet gaan om een brede infrastructuur of een volledige presentatiestructuur in elke stad: 'dat eerste is belangrijk, niet elke stad moet een O13 willen hebben', verwijzend naar het grote poppodium O13 in Tilburg. In 's-Hertogenbosch zien ze dat anders. Ook daar is discussie over het vraagstuk of je een volledige of geprofileerde infrastructuur moet hebben. Ze lijken eerder te kiezen voor een profiel, 'vooral als voortaan gedacht wordt in één Brabantstad... waar snel openbaar vervoer dat functioneert als een metronetwerk kan zorgen voor schaalvergroting tot een als één beleefde stad'. In Tilburg wordt een eenvoudig antwoord op het profileringsvraagstuk gegeven: 'politici moeten beseffen dat er vooral veel moet zijn, ook op amateurgebied en dat je niet alles moet institutionaliseren. Veel leidt tot inspiratie en zo komt kwaliteit bovendien.' Tot slot zien makers in Eindhoven een toenemende betekenis van het ommeland: 'er is een trek naar het platteland waar nog veel betaalbare ruimte is, laagdrempelige initiatieven mogelijk zijn en waar subsidieprogramma's voor zijn.'

Infrastructuur en netwerk

Het is evident geworden dat makers bij het spreken over de culturele infrastructuur fysieke aspecten, maar zeker ook sociale aspecten noemen. Er moeten zeker goede tastbare plekken zijn, ateliers, repetitieplekken, ontmoetingsplekken en podia in de ruimste zin van het woord. Een goede culturele infrastructuur is in de basis fysiek.

Maar deze fysieke, ruimtelijke conditie is niet voldoende. Zoals we ook al bij Gielen zagen is de sociale dimensie, de dimensie van de sociale netwerken even zo belangrijk.

Een paar kenmerken vallen dan op als we de makers uit de vier steden aan het woord laten. De openheid van de netwerken van makers is een belangrijk kenmerk. Dat maakt dat er een vanzelfsprekendheid is om interdisciplinair en ook bovenlokaal samen te werken. Dat gaat zeker meer op voor podiumkunsten dan voor beeldende kunsten waar 'je toch vooral als een autonoom individu functioneert, letterlijk een eenmanszaak'. Waar makers uit de podiumkunsten aangeven dat ze 'wel moeten' samenwerken en netwerken, typeren beeldend kunstenaars hun netwerk als versplinterd en gesloten naar elkaar toe. We zagen de tegenstelling ook min of meer tussen de steden: jonge maakbare steden waar veel in open netwerken samen wordt gewerkt en oudere steden, vooral een stad als Breda, waar in ieder geval meer gesloten netwerken zijn en samenwerking minder makkelijk is.

Bovenop de openheid komt zoiets als een ondernemende makersmentaliteit in het netwerk. 'Mensen zijn heel ondernemend, kloppen overal aan, zoeken hun kansen', 'je moet publieksdingen doen om eigen kleine dingen te kunnen blijven doen', 'als ik met iemand samenwerk en hij of zij met mij hebben we ieder een project, dus samen hebben we er dan al twee', 'samenwerken met een publiekstrekker kan je publiek opleveren die jou anders nooit waren tegengekomen'. Opvallend genoeg geven makers uit Breda aan dat er weinig ondernemingszin is, dat ze vooral elkaar niet echt goed kennen. Aan de ene kant wordt met lichte afgunst gekeken naar steden als Tilburg en Eindhoven waar alles sneller lijkt te ontstaan, volgens de Bredase makers, en anderzijds vallen ze vaker dan in de andere steden terug op de rol van de gemeente. Waar het lijkt dat vooral in steden als Tilburg en Eindhoven initiatieven genomen worden zonder te wachten op de gemeente, c.q. daar pas aan te kloppen als de initiatieven zijn ontstaan, lijkt het er in 's-Hertogenbosch en vooral in Breda op dat er pas initiatieven ontstaan als de gemeente meedoet. Paradoxaal genoeg wijzen de makers uit deze steden er juist op dat de gemeenten te veel zelfbedachte dingen doen.

Er lijkt, tot slot alles overziend, een breder mechanisme gaande dat recentelijk ook in de sociologie over het leren in netwerken is aangeraakt: je onderdeel voelen van een beroepsgroep, ook heel fysiek op een lokaal niveau (de artistieke biotoop waarin mensen elkaar kennen én waarderen en openstaan voor anderen)

(gedeelde identiteit) maakt het werken vanuit een gevoel van wederkerigheid mogelijk zonder dat gelijk in termen van economisch nut en ruil wordt gedacht: dan pas wordt geleerd, c.q. in een netwerk samengewerkt en is de kans groot voor alle partijen iets goeds ontstaat.⁵⁵ Het lijkt erop dat makers in Tilburg en zeker in Eindhoven die sterke onderlinge betrokkenheid hebben en ook kunnen profiteren van een grote betrokkenheid van bestuurders. Zij melden ook dat er veel in openheid onbaatzuchtig wordt samengewerkt. Samenwerking die ontstaat vanuit een vanzelfsprekendheid die voortkomt uit een gevoel van gedeelde identiteit: 'Wij Tilburgse kunstenaars, wij helpen elkaar'. Daar waar de betrokkenheid op elkaar en tussen makers en anderen gering is, wachten mensen af, is de kans groter dat men pas in actie komt als er wat 'te halen is' en duurt het lang voor er iets gebeurt.

Als eindconclusie kunnen we stellen dat er een opdracht ligt om niet alleen te zorgen voor fysieke plekken als we een goede culturele infrastructuur willen, maar ook zorg te dragen voor betrokkenheid bij kunst en cultuur van politiek, bestuurders in de gemeentepolitiek en bij de culturele instellingen en bij makers zelf.

55 Van den Beemt, A., E. Ketelaar, I. Diepstraten & M. de Laat (2018), 'Teachers' motives for learning in networks: costs, rewards and community interest'. *Educational Research*, 60(1): 31-46.

SOCIAAL KAPITAAL

Er is de laatste decennia een toenemend aantal onderzoeken dat ingaat op de sociale waarde of maatschappelijke betekenis van kunst en cultuur.⁵⁶ Kunst draagt bij aan sociale cohesie: kunst beïnvloedt bindingen, verbondenheid en wederkerig gedrag tussen mensen. Dat hangt samen met de socialiserende rol die kunst en cultuur kan worden toegedicht: Cultuur leert mensen te handelen en te zijn naar de normen en waarden in een samenleving, geeft daarmee betekenis aan het samenleven en beïnvloedt daarmee weer de samenhang tussen individuen en groepen in de samenleving.⁵⁷ Of er meer sociale cohesie is, meer ‘empowerment’ van een gemeenschap, meer organisatorische vaardigheden, meer sociaal kapitaal die als hulpbron dient om in de sociale netwerken te komen, ligt volgens recent onderzoek in het verlengde van de intrinsieke waarde van kunst en cultuur: de kunsten die de mogelijkheid geeft om de wereld op een andere manier te ervaren.⁵⁸ Hoewel erkend wordt dat dit ook door sport of buurtopbouwwerk bereikt kan worden, wordt cultuur juist als interessant middel gezien omdat het niet op het fysieke of sociale niveau maar op het niveau van beleving werkt.

Onder sociaal kapitaal wordt, in navolging opnieuw van Mommaas (2012), de publiekmaatschappelijke betekenis van kunst en cultuur verstaan. De aard en omvang van de publieke betrokkenheid en waardering van kunst en cultuur komt dan in beeld. Er is veel onderzoek in Nederland

⁵⁶ Zie o.a. Gielen c.s. (2014): 61-92.

⁵⁷ Ibid: 62.

⁵⁸ Ibid: 66.

naar publieksparticipatie en publieksbereik. Alleen al de websites van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) en het Landelijk Kenniscentrum Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA) laten dat zien. Ook zijn er vele, wat Mommaas domeininventarisaties noemt, beschikbaar. Binnen de museumwereld, podiumkunsten, bibliotheken, erfgoedwereld, enzovoort wordt bijgehouden wat de publieke belangstelling is. Deels heeft dat, zeker voor de gesubsidieerde instellingen, te maken met de verplichte verantwoording van de besteding van publieke middelen, deels met de wens en wellicht ook steeds vaker de noodzaak van instellingen om in publieke en politieke discussies te kunnen laten zien wat het maatschappelijk draagvlak is.

In de monitor kunnen we onder de noemer sociaal kapitaal ingaan op de participatie en waardering en zo op het maatschappelijk draagvlak van kunst en cultuur. Wat we met de monitor ambiëren maar nu nog niet waar kunnen maken is het nagaan van de bijdrage die kunst en cultuur daadwerkelijk (meetbaar) levert aan het maatschappelijke domein. We zullen geen kwantitatieve uitspraken doen over de bijdragen van kunst en cultuur aan sociale cohesie of andere hogere doelstellingen. We hebben wel via een groepsgesprek met makers en experts over crossovers vanuit cultuur naar andere domeinen een goede indruk gekregen van wat wat goede praktijken in dit verband zijn.

De volgende onderwerpen komen aan bod:

- Belang van cultuur en erfgoed voor de samenleving
- Bijdrage van cultuur en erfgoed aan de identiteit van Brabant (en van Brabanders)
- Bijdrage van cultuur en erfgoed aan maatschappelijke thema's als sociale cohesie, saamhorigheid, vitaliteit en veerkracht)
- Cultuurbezoek en -consumptie (passieve participatie)
- Cultuurbeoefening (actieve participatie)

- Waardering van Brabanders voor het cultuuraanbod
- Gemeenschapsvorming
- Buitenschoolse cultuureducatie

Deze onderwerpen komen overeen met de pijler participatie van de Regionale Cultuurindex.

In het verdiepende hoofdstuk bij dit kapitaal, gebaseerd op het pilot onderzoek in de B5, gaan we in op het cultuurbezoek op basis van big data. Ook komen de overlappende rollen van de cultuurliefhebber aan bod (die van bezoeker, beoefenaar en ondersteuner). Tot slot wordt ingegaan op cross-overs van cultuur met andere beleidsterreinen.

BELANGRIJKSTE BEVINDINGEN IN HET SOCIAAL KAPITAAL

Kunst, cultuur en erfgoed spelen een steeds grotere rol in het sociale domein. Zo zien we bijvoorbeeld dat community art wordt ingezet om sociale veerkracht te versterken. Dat Brabanders het belang van kunst, cultuur en erfgoed voor de samenleving onderschrijven, blijkt uit de cijfers van de Cultuurpeiling.

Brabanders vinden dat cultuur en erfgoed veel bijdragen aan de ontmoeting en verbinding tussen mensen, aan het saamhorigheidsgevoel van een buurt en aan actieve en betrokken burgers. Over het algemeen draagt cultuur volgens Brabanders meer bij dan erfgoed. Echter draagt erfgoed juist wel meer dan cultuur bij aan de identiteit van Brabant. Ondanks dat de meeste Brabanders kunst en cultuur en erfgoed belangrijk vinden voor de samenleving, vormt voor een kleiner deel van hen het bezoeken en beoefenen ook echt een onderdeel van hun leven.

Kijken we naar wat Brabanders dan zoal bezoeken dan zien we dat 93% in het afgelopen jaar een culturele activiteit heeft bezocht. Dit is vergelijkbaar met de landelijke cijfers van Cultuur in Beeld 2017. Een tentoonstelling in museum, galerie of andere expositie is het meest bezocht, gevolgd door een bezoek aan bioscoop of filmhuis, festivals en (historische) evenementen. Het meest bezochte erfgoed is een historisch dorp of stadsdeel, gevolgd door een kerk en een industrieel complex.

Kijken we naar wat Brabanders dan zoal beoefenen dan zien we dat ruim zes op de tien (62%) in het afgelopen jaar een kunstzinnige of culturele activiteit hebben beoefend. De meeste activiteiten worden vaker incidenteel dan structureel gedaan, met uitzondering van het maken van muziek. Dit was twee jaar geleden ook zo. Brabanders zijn meer tevreden over het aantal voorzieningen in de buurt om creatieve en kunstzinnige activiteiten te doen dan twee jaar geleden.

Het totale cultuuraanbod in Brabant wordt door Brabanders gemiddeld met een 7,4 beoordeeld. Dit cijfer is hoger ten opzichte van 2015 (destijds een 7,1). 96% van de Brabanders geeft een 6 of hoger. Brabanders willen meer geld besteden aan cultuurbezoek dan aan cultuurbeoefening.

De bedragen die Brabanders bereid zijn uit te geven, komen overeen met resultaten van de landelijke monitor Amateurkunst van LKCA uit 2017.

Van de Brabanders is 34% cultureel vrijwilliger. Vergeleken met andere provincies staat Noord-Brabant op de tweede plaats. Bijna een vijfde van de Brabanders is lid van een culturele vereniging. Het minst vaak, maar nog altijd één op de 10 volwassen Brabanders is lid van een carnavalsvereniging of heemkundekring, schuttersgilde of historische vereniging. Bijna een kwart is donateur van een culturele instelling of initiatief, bijna een vijfde lid belangenorganisatie.

Van de vriendenverenigingen van musea in Nederland die zijn aangesloten bij de NFVM zijn 16 vriendenverenigingen Brabants. Dit komt neer op 11%. Van de individuele leden van alle vriendenverenigingen is 6% Brabants.

Na de crisis zijn er niet nog meer centra voor de kunsten omgevallen in Brabant, maar er zijn er van de 25 die er in 2011 waren nog maar 17 over.

In het pilotonderzoek is een groepsgesprek gehouden over culturele crossovers. In het groepsgesprek over culturele crossovers kwam onder andere naar voren dat hoewel Brabant zich lijkt te onderscheiden in interessante voorbeelden van dergelijke projecten, hier de beste vorm van samenwerking nog niet is gevonden. De verwachting dat de kunstenaar veel – vaak logistieke en ondersteunende – taken kan uitvoeren die niet aansluiten bij de expertise, leeft bij de samenwerkingspartners maar vaak ook bij de kunstenaars zelf. Deze situatie zorgt er, in combinatie met de neiging van instellingen om wrijving uit de weg te gaan, vaak voor dat de artistieke component van het project te veel onder druk komt te staan. Toch bestaat de sterke hoop dat de eerste sporen zichtbaar zijn van een productieve samenwerkingsvorm waarin ieders expertise wordt benut in het oplossen van een vraagstuk, die ook een artistiek hoogwaardig eindproduct mogelijk maakt. We doen ook een voorstel voor een model dat dit samenwerkingsproces op zo'n manier volgt dat ook de resultaten beter in beeld kunnen worden gebracht.

Afgemeten aan big data (onder meer Facebook-data) in de B5-steden kennen de gesubsidieerde muzieklocaties, gesubsidieerde musea, niet-gesubsidieerde beeldende-kunstlocaties en niet-gesubsidieerde bioscopen in de B5 de meeste liefhebbers. Bezoek aan de film steekt ook ver uit boven bezoek aan andere cultuurlocaties. Activiteitenbezoekers, ofwel bezoekers die via Facebook laten weten dat ze ergens bij een evenement of activiteit zijn, zien we vooral bij de gesubsidieerde muziekpodia. Daar zitten ook veel beoordelaars, net als bij de film. Er zijn weinig verschillen in waardering van het gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde cultuuraanbod. Eindhoven heeft meer liefhebbers en bezoekers van gesubsidieerde film, muziek en niet-gesubsidieerd theater. Tilburg meer van gesubsidieerde muziekpodia en niet-gesubsidieerde musea. Breda en 's-Hertogenbosch meer van gesubsidieerd theater.

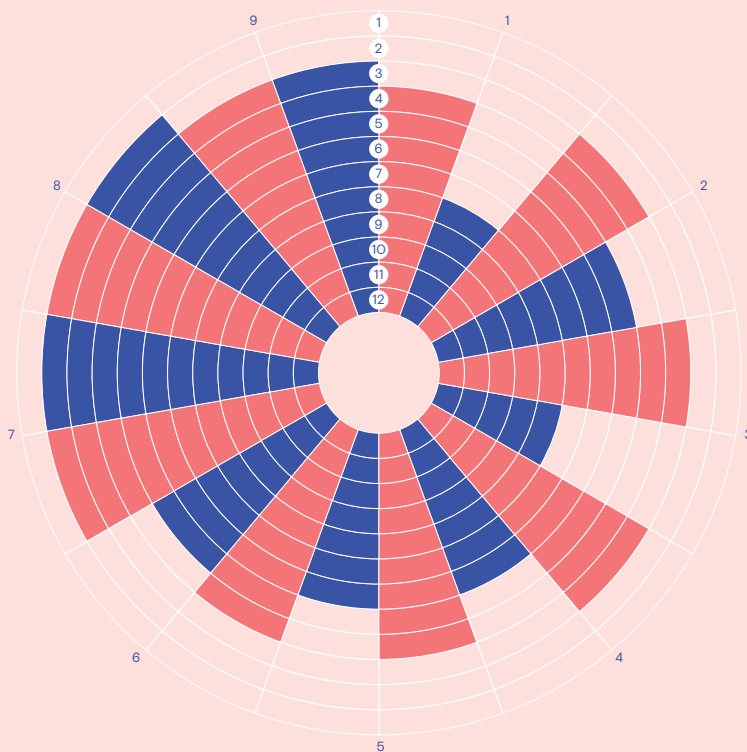
Er is ook gekeken naar de overlappende rollen van bezoeker, beoefenaar en ondersteuner van cultuur. Er zijn landelijke cijfers en nu is bezien hoe dat zit in de provincie Noord-Brabant (en specifiek in Eindhoven, 's-Hertogenbosch en Tilburg: zie verdiepend hoofdstuk). In Noord-Brabant zijn iets meer bezoekers aan cultuur dan landelijk, iets minder actieve kunstbeoefenaars en meer ondersteuners van cultuur (lid vriendenvereniging, donateur en/of vrijwilliger). De helft van de Noord-Brabanders is cultuurbezoeker, beoefenaar en ondersteuner van cultuur. Landelijk is het aandeel tweederde. Er moet een slag om de arm worden gehouden omdat de onderzoeksgroep niet altijd gelijk is (soms van 6 jaar, soms vanaf 12 of 18 jaar, etc.) en ook de vraagstelling nogal eens afwijkt.

SOCIAAL KAPITAAL IN BEELD

Cultuurbezoek en -consumptie

Ranking Brabant ten opzichte van andere provincies

SOCIAAL KAPITAAL

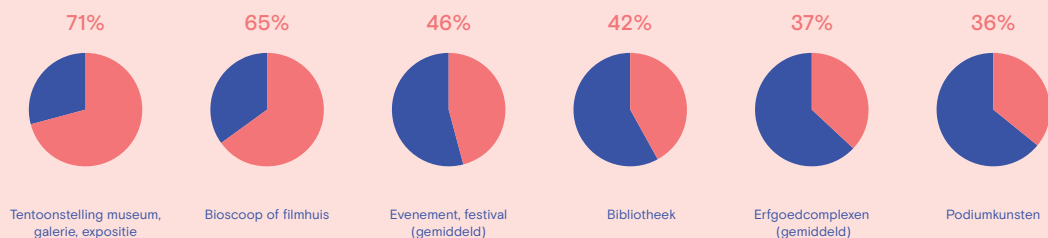

1. Bezoek musea
2. Bezoek voorstellingen podiumkunsten totaal
3. Bezoek theatervoorstellingen
4. Bezoek muziekvoorstellingen
5. Bezoek dans- en bewegingsvoorstellingen
6. Bezoek muziektheatervoorstellingen
7. Bezoek cabaret- en kleinkunstvoorstellingen
8. Bezoek overige voorstellingen
9. Bezoek festivals

Ranking Noord-Brabant
Ranking Noord-Brabant per capita

WAARDE VAN CULTUUR

Bezoek door Brabanders afgelopen jaar

Belang van cultuur en erfgoed volgens Brabanders

80%

Vindt kunst, cultuur en erfgoed belangrijk

40%

Vindt het beoefenen en bezoeken van cultuur en erfgoed een belangrijk onderdeel in het leven

67%

Vindt dat cultuur en erfgoed een belangrijke bijdrage aan maatschappelijke vraagstukken leveren

71%

Vindt dat erfgoed bijdraagt aan de identiteit van brabant.

55%

Vindt dat cultuur bijdraagt aan de identiteit van brabant.

Gemeenschapsvorming

34%

Percentage Brabanders Cultureel vrijwilliger

21%

Percentage Brabanders lid van een belangen-organisatie of donateur

11%

Percentage Brabants van vriendenverenigingen aangesloten bij NFVM

Cultuurbeoefening

62%

Percentage Brabanders dat een kunstzinnige/culturele activiteit beoefent

Bezoek aan professionele instellingen

67%

2013

69%

2014

72%

2015

76%

2016

Stijging betaalde bezoeken aan professionele instellingen

Structureel vs incidenteel

7,4

Gemiddelde beoordeling van Brabanders voor het totale cultuuraanbod

34%

Vindt dat er voldoende culturele voorzieningen in de buurt zijn

Cross-overs

'De sterke hoop bestaat dat de eerste sporen zichtbaar zijn van een productieve samenwerkingsvorm waarin ieders expertise wordt benut in het oplossen van een vraagstuk, die ook een artistiek hoogwaardig eindproduct mogelijk maakt.'

€38

Cultuurbezoek

€22

Cultuurbeoefening

Bereidheid van Brabanders om te besteden per maand

‘Brabanders vinden dat cultuur en erfgoed veel bijdragen aan de ontmoeting en verbinding tussen mensen, aan het saamhorigheidsgevoel van een buurt en aan actieve en betrokken burgers.’

De maatschappelijke waarde van cultuur is een belangrijk punt uit het landelijke cultuurbeleid 2017-2020: makers en programmeurs zijn gedreven om, met hun eigen kwaliteit als uitgangspunt, een bijdrage te leveren aan onderwijs, zorg, toerisme en de profilering van hun stad, regio of als Nederland als geheel. 'Kunst, cultuur en samenleving hebben elkaar nodig. Niet alleen omdat het ons inspiratie biedt en bijdraagt aan onze identiteit, maar ook omdat kunstenaars hun werk vaak concreet inzetten om de wereld beter, mooier, leefbaarder en schoner te maken.' Aldus de landelijke beleidsnota Ruimte voor Cultuur.⁵⁹

In navolging op de al eerder ingezette aandacht voor maatschappelijke impact in beleid in Brabant, is ook het landelijke programma the Art of Impact bedacht en uitgevoerd, waarin bestaande en nieuwe kunstprojecten die een duidelijk maatschappelijk effect hebben gestimuleerd werden. Op de website van The Art of Impact wordt ook aangegeven dat 'Kunst een vitaal en integraal onderdeel is van de samenleving. Dit blijft vaak onderbelicht, net zoals de potentie die kunst heeft om bij te dragen aan het vormgeven van de maatschappij. Uit de ruim 700 aanvragen werden 86 projecten gehonoreerd. Van deze gehonoreerde projecten komen er 7 uit Brabant. Daarnaast zijn in totaal 40 bestaande projecten geselecteerd door de intendant (aantal Brabantse projecten hiervan is niet bekend).

Dat kunst, cultuur en erfgoed een rol kunnen spelen bij maatschappelijke opgaven zien we ook terug als we kijken naar sociale veerkracht in Brabant. Sociale veerkracht is de mate waarin mensen omgaan met veranderingen. Het vermogen van mensen en de toegang tot hulpbronnen zijn daarin belangrijke elementen. De recente monitor *Sociale veerkracht* (PON/Telos, 2018) laat bijvoorbeeld zien dat de sociale veerkracht van mensen in Brabant sterk beïnvloed wordt door geluk, sociaal contact, cohesie in de buurt en binding met de buurt.⁶⁰ Meedoen aan de samenleving in de vorm van lidmaatschap van een culturele vereniging, inzet voor de leefomgeving en sociaal en digitaal contact

⁵⁹ Bussemaker, J. (2016) *Ruimte voor cultuur: uitgangspunten voor cultuurbeleid 2017-2020*.

⁶⁰ Haar, van der M. et al (2018) *Monitor sociale veerkracht 2018*.

versterkt veerkracht. Ook Motivaction (2010) stelt dat voor alle bevolkingsgroepen, zowel oorspronkelijke als Nieuwe Nederlanders⁶¹, mannen als vrouwen, hoger als lager opgeleiden, geldt dat er behoefte is aan meer culturele activiteiten in de buurt.⁶² Door kunst en cultuur letterlijk 'dichter bij huis' te brengen kunnen verschillen tussen bevolkingsgroepen worden overstegen. Het bevordert sociale cohesie.

De rol van kunst, cultuur en erfgoed voor sociale veerkracht zien we terug in bijvoorbeeld community art projecten, die steeds meer ontwikkeld en georganiseerd worden. Bijvoorbeeld via het sinds 2015 opgerichte buurtfonds van de provincie, waarin culturele verenigingen en stichtingen subsidie aan kunnen vragen voor buurtgerichte cultuurprojecten in de provincie. En via het online platform Community Art Brabant. Dat Brabanders het belang van kunst, cultuur en erfgoed voor de samenleving onderschrijven, blijkt uit de cijfers van de Cultuurpeiling.⁶³

5.1 Belang van cultuur & erfgoed voor de samenleving

Brabanders (van 18 jaar en ouder) vinden kunst en cultuur belangrijk: 83% vindt kunst en cultuur van belang voor de samenleving, 82% vindt dit belangrijk voor volgende generaties.

Ook erfgoed wordt belangrijk gevonden. Zoals Erfgoed Brabant in 2014 al schreef: 'Erfgoed biedt ons een waardevol fundament voor ons leven hier en nu en geeft de regio een eigen gezicht. Erfgoed gaat over de nalatenschap van onze voorouders, waar wij vandaag de dag iets mee kunnen doen, zodat toekomstige generaties er ook nog iets aan hebben.'⁶⁴

90% van de Brabanders onderschrijft dat het behouden van erfgoed belangrijk is voor de volgende generaties. Daarbij geeft 88% van de Brabanders aan dat erfgoed van belang is voor de samenleving.

Ten opzichte van de vorige meting in 2015 vinden iets meer Brabanders zowel kunst en cultuur als erfgoed belangrijk voor de volgende generaties.

61 Het onderscheid tussen oorspronkelijke en nieuwe Nederlanders voor Brabant kunnen we in deze monitor niet meenemen. Dit is niet gemeten.

62 Tepaske, E. et al (2010) *Betekenis van kunst en cultuur in het dagelijks leven*.

63 Een online vragenlijst uitgezet onder het Brabantpanel door Het PON.

64 Erfgoed Brabant (2014). *Erfgoed & Erfgenamen. Evaluatie van een nieuwe manier van erfgoedbehoud*. 's-Hertogenbosch: Erfgoed Brabant in opdracht van de provincie Noord-Brabant. pp.1-20.

5.2 Belang van cultuur & erfgoed voor Brabanders zelf

Ondanks dat de meeste Brabanders kunst en cultuur en erfgoed belangrijk vinden, vormt voor een kleiner deel van hen het bezoeken en beoefenen een onderdeel in hun leven. Voor iets minder dan de helft (47%) van de Brabanders (van 18 jaar en ouder) vormt cultuurbezoek een belangrijk onderdeel in hun leven. Voor het bezoeken van erfgoed geldt dit voor 43%. Voor iets meer dan een derde vormt het zelf beoefenen van cultuur een belangrijk onderdeel in het leven.

Het bezoeken van erfgoed vormt in 2017 voor meer Brabanders een belangrijk onderdeel in het leven. Ook geven meer Brabanders aan (bijna) ieder jaar carnaval te vieren ten opzichte van de vorige meting.

In het verdiepende hoofdstuk van dit kapitaal wordt dieper ingegaan op de verschillende rollen en motieven van Brabanders om aan kunst en cultuur deel te nemen.

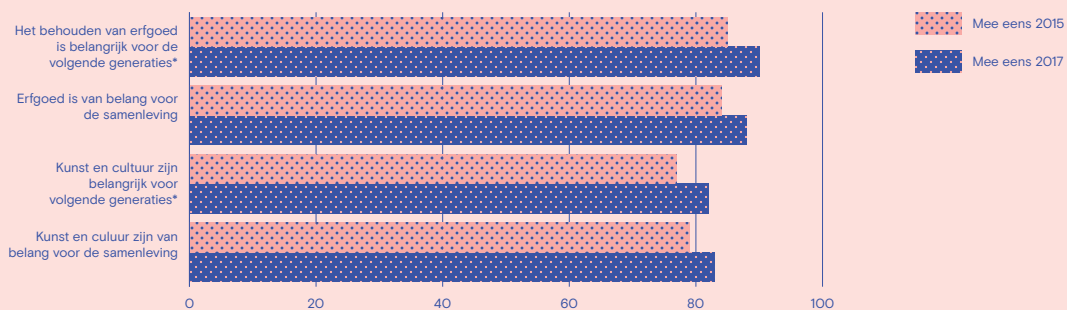
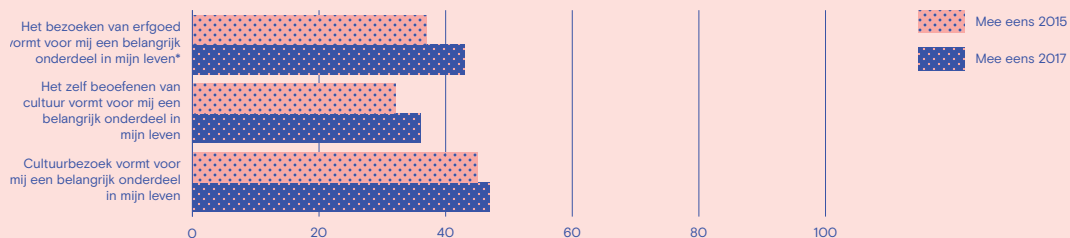
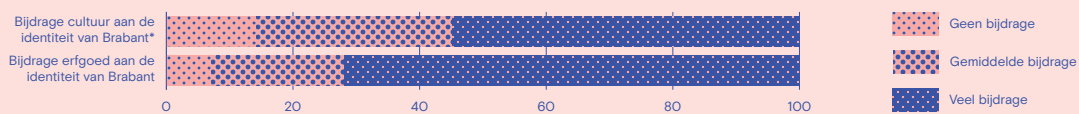
5.3 Kunst, cultuur & erfgoed en identiteit

Met name erfgoed draagt volgens Brabanders (van 18 jaar en ouder) bij aan de identiteit van Brabant (71%). Ook cultuur draagt bij aan de Brabantse identiteit, maar in iets mindere mate. Meer dan de helft van de Brabanders is namelijk van mening dat cultuur bijdraagt aan de identiteit van Brabant. De Brabantse geschiedenis draagt het sterkst bij aan de Brabantse identiteit (86%). Maar ook de Brabantse monumenten (82%) en verhalen, gebruiken en tradities (79%) spelen hier een grote rol in.

In 2017 zijn meer Brabanders van mening dat cultuur bijdraagt aan de identiteit van Brabant ten opzichte van de meting in 2015. De bijdrage van erfgoed aan de identiteit van Brabant is in 2015 niet gemeten, dus hier is geen vergelijking mogelijk. Ten opzichte van 2015 vinden iets meer Brabanders de geschiedenis van de provincie en de monumenten belangrijk voor de Brabantse identiteit.

5.4 Bijdrage van cultuur & erfgoed aan maatschappelijke thema's

Cultuur en erfgoed leveren een belangrijke bijdrage aan maatschappelijke vraagstukken: Brabanders (van 18 jaar en ouder) denken vooral dat cultuur en erfgoed veel bijdragen aan de ontmoeting en verbinding tussen mensen, aan het saamhorigheidsgevoel van een buurt

Figuur 20 — Belang van kunst en cultuur⁶⁵ voor de samenleving volgens Brabanders, 2017 en 2015 (%)⁶⁶Figuur 21 — Belang van cultuur en erfgoed voor Brabanders, 2017 en 2015 (%)⁶⁷Figuur 22 — Bijdrage van erfgoed en cultuur aan de Brabantse identiteit volgens Brabanders, 2017 (%)⁶⁸

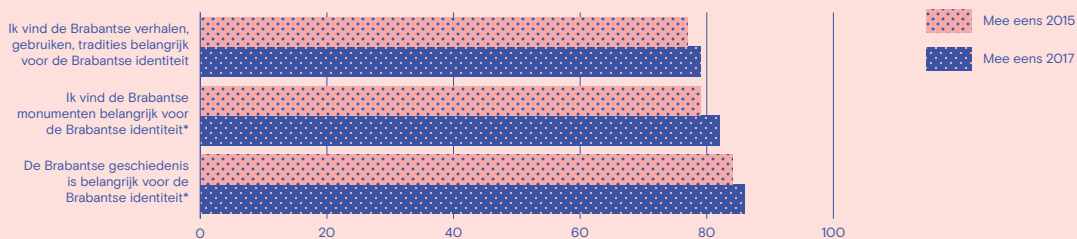
65 De begrippen 'kunst' en 'cultuur' zijn in de vragenlijst niet verder gedefinieerd.

66 Cultuurpeiling 2017, het PON.

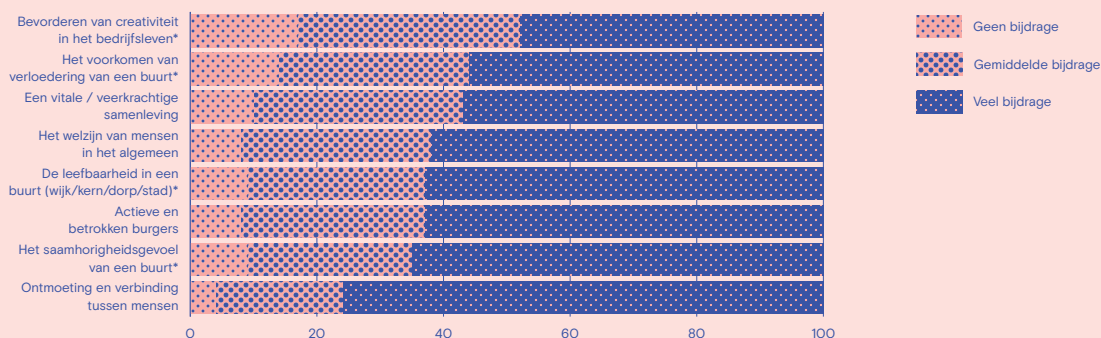
67 Idem.

68 Idem.

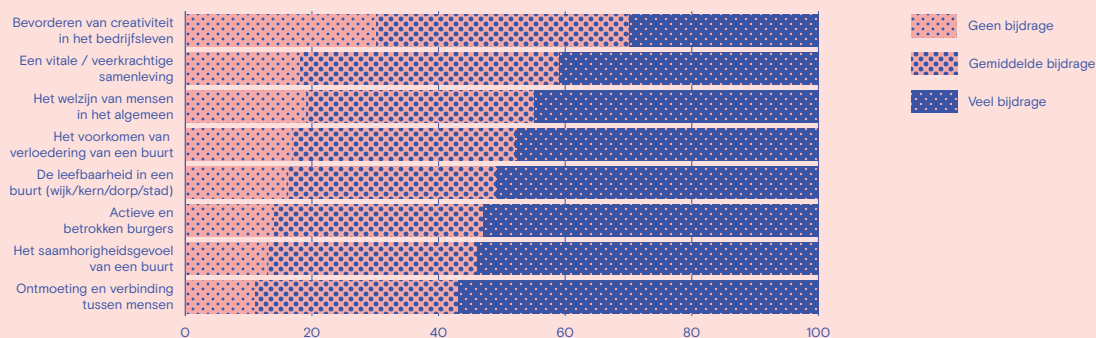
Figuur 23 — Specifieke bijdrage van erfgoed en cultuur volgens Brabanders, 2017 en 2015 (%)⁶⁹

Figuur 24 — Bijdrage van cultuur aan maatschappelijke thema's volgens Brabanders, 2017 (%)⁷⁰

Figuur 25 — Bijdrage van erfgoed aan maatschappelijke thema's volgens Brabanders, 2017 (%)⁷¹

69 Cultuurpeiling 2017, het PON.

70 Idem.

71 Idem.

en aan actieve en betrokken burgers. Minder Brabanders (maar nog steeds respectievelijk 48% en 30%) geven aan dat cultuur en erfgoed een grote bijdrage leveren aan het bevorderen van creativiteit in het bedrijfsleven.

In 2017 geven meer Brabanders aan dat cultuur een grote bijdrage levert aan maatschappelijke opgaven ten opzichte van 2015. Zo geeft in 2017 bijvoorbeeld 56% van de Brabanders aan dat cultuur bijdraagt aan het voorkomen van verloedering in de buurt. In 2015 was dit 49%. Ook geven Brabanders in 2017 aan dat cultuur veel bijdraagt aan het saamhorigheidsgevoel (65%) en de leefbaarheid in de buurt (63%). In 2015 was dit respectievelijk 59% en 58%. In 2015 is de vraag over het belang van erfgoed niet gesteld in de Cultuurpeiling. We kunnen hier dus niets zeggen over de ontwikkelingen in de tijd.

Over het algemeen draagt cultuur volgens Brabanders meer bij aan maatschappelijke opgaven dan erfgoed. Op alle maatschappelijke thema's scoort cultuur hoger dan erfgoed. Cultuur draagt vooral in meerdere mate bij aan ontmoeting en verbinding tussen mensen dan erfgoed, volgens Brabanders.

Cultuur & erfgoed en de samenleving: verschillen tussen leeftijden

Jongeren (tot 30 jaar) zien vaker het belang van kunst en cultuur voor de samenleving dan andere leeftijdscategorieën. Ook vormt het beoefenen van cultuur voor hen vaker een belangrijk onderdeel in het leven.

Jongeren (tot 30 jaar) vinden erfgoed daarentegen minder belangrijk voor de samenleving. Erfgoed vormt voor hen ook in mindere mate een belangrijk onderdeel in het leven. Voor 65-plussers vormt erfgoed juist in grotere mate een belangrijk onderdeel in hun leven. Ook geven jongeren in mindere mate aan dat erfgoed belangrijk is voor volgende generaties. Opvallend is dat jongeren wel vaker dan ouderen aangeven dat erfgoed bijdraagt aan de identiteit van Brabant (respectievelijk 83% en 63%).

Cultuur & erfgoed in de samenleving: verschillen tussen opleidingsniveaus

Lager opgeleiden hechten minder belang aan kunst en cultuur voor de samenleving. Wel geven lager opgeleide Brabanders vaker aan dat Brabantse verhalen, gebruiken en tradities belangrijk zijn voor de Brabantse identiteit.

Hoger opgeleiden geven vaker aan dat erfgoed van belang voor de samenleving is en dat het bijdraagt aan de identiteit van Brabant. Cultuurbezoek vormt voor hen vaker een belangrijk onderdeel van hun leven. Voor middelhoog opgeleiden vormt juist het zelf beoefenen van cultuur vaker een belangrijk onderdeel in hun leven.

Cultuur & erfgoed en de samenleving:
verschillen tussen woonmilieus

Stedelingen vinden kunst en cultuur belangrijker voor de volgende generaties dan inwoners van niet-stedelijke gebieden. Aan de andere kant geven inwoners van niet-stedelijke gebieden juist vaker aan waarde te hechten aan erfgoed dan inwoners van stedelijk gebieden.

Maatschappelijk belang van kunst en cultuur:
verschillen tussen leeftijden

Jongeren tot 30 jaar vinden vaker dat cultuur een bijdrage levert aan maatschappelijke thema's in Brabant. Voor erfgoed zien zij dat juist minder dan andere leeftijdsgroepen.

Maatschappelijk belang van kunst en cultuur:
verschillen tussen opleidingsniveau

Hoger opgeleiden geven vaker aan dat cultuur een bijdrage levert aan maatschappelijke thema's. Zij vinden vaker dat erfgoed bijdraagt aan ontmoeting en verbinding tussen mensen.

Maatschappelijk belang van kunst en cultuur:
verschillen tussen woonmilieus

Inwoners uit niet-stedelijk gebied geven vaker aan dat cultuur bijdraagt aan het saamhorigheidsgevoel van een buurt. Kijken we naar de vier regio's, dan zien we dat inwoners uit Midden-Brabant vaker aangeven dat cultuur bijdraagt aan ontmoeting en verbinding tussen mensen. Inwoners uit West-Brabant geven dit het minst vaak aan. Inwoners uit Noordoost-Brabant geven vaker aan dat erfgoed bijdraagt aan maatschappelijke thema's. West-Brabanders geven daarentegen het minst vaak aan dat erfgoed bijdraagt aan actieve en betrokken burgers.

6 — PASSIEVE PARTICIPATIE (BEZOEKEN EN CONSUMPTIE)

Cultuur in beeld 2017 laat zien dat in de meeste sectoren het bezoek tussen 2009 en 2016 toeneemt.⁷² Alleen bij VSCD-podia (schouwburg en concertgebouwen) blijft het bezoek stabiel. In de museale wereld is de landelijke groei van het aantal bezoeken zeer sterk. De toename is het grootst voor de beeldende kunst musea, wat vooral wordt veroorzaakt door de heropening van het Rijksmuseum, het van Goghmuseum en het Mauritshuis en de daarbij behorende hoeveelheid buitenlandse bezoekers. We weten dat de Jeroen Bosch-tentoonstelling in het Noord-Brabants museum ook voor uitzonderlijke bezoekersaantallen heeft gezorgd: ruim 421.700 mensen zagen deze tentoonstelling.⁷³

Toch zien we in de Culturele atlas geen echte stijging van de bezoekersaantallen. De bezoeken aan musea zijn zelfs licht gedaald – het Noord-Brabants museum is in deze vergelijking niet meegenomen.

6.1 Culturele bezoeken in Brabant

Van alle museumbezoeken in Nederland, vindt 6% plaats in Brabant. Vergeleken met de andere provincies komt Brabant hiermee op een achtste plek in 2016. In voorgaande jaren stond Brabant wat betreft de museumbezoeken nog op de tiende plek. Deze stijging is wellicht te wijten aan het themajaar Jheronimus Bosch 500.

In 2016 waren er in totaal 117 filmfestivals in Nederland die in totaal 174 edities organiseerden. Het merendeel van deze edities was in Noord-Holland en Zuid-Holland. In Noord-Brabant waren het er 16. In 2016 waren er in Nederland 1.070 muziekfestivals, met 1.138 edities. In Noord-Holland waren de meeste edities, Noord-Brabant volgt op de tweede plek met 205 edities.⁷⁴

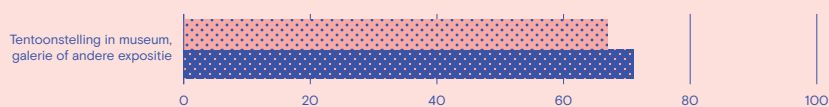
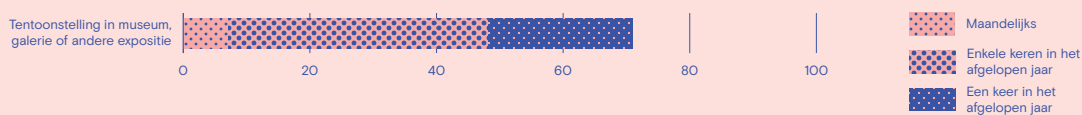
6.2 Culturele bezoeken door Brabanders

Negen op de tien Nederlanders van zes jaar en ouder bezoeken jaarlijks ten minste één keer een culturele voorstelling, tentoonstelling, evenement of instelling (Cultuur in Beeld, 2017). Kijken we naar Brabant, dan zien

⁷² Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2017). *Cultuur in Beeld 2017*.

⁷³ 'Ruim 421.700 bezoekers tentoonstelling Bosch', <http://www.hetnoordbrabantsmuseum.nl/topmenu/pers/persberichten/ruim-421700-bezoekers-tentoonstelling-bosch/>.

⁷⁴ Vliet, H. van (2017). *Atlas Festivals 2016*.

Figuur 26 — Culturele bezoeken in Brabant, 2015-2016⁷⁵Figuur 27 — Bezoek van een tentoonstelling in de afgelopen 12 maanden, 2017 en 2015 (%)⁷⁶Figuur 28 — Frequentie van bezoek van een tentoonstelling, 2017 (%)⁷⁷

75 CBS, NVBF (Nederlandse Vereniging van Bioscopen en Filmhuizen) (via Regionale Cultuurindex).

76 Cultuurpeiling 2017, het PON.

77 Idem.

we dat 93% van de Brabanders van 18 jaar en ouder in het afgelopen jaar een culturele activiteit heeft bezocht.

Bezoek tentoonstelling in museum, galerie of andere expositie

71% van de Brabanders heeft in het afgelopen jaar een tentoonstelling in een museum, galerie of andere expositie bezocht. De meeste bezoekers doen dit één of enkele keren per jaar. Een tentoonstelling wordt het vaakst buiten Brabant bezocht.

Bezoek podiumkunsten

Toneel- of cabaretvoorstellingen en popconcerten zijn de meest bezochte voorstellingen. De helft van de Brabanders heeft een toneel- of cabaretvoorstelling bezocht. 47% van de Brabanders heeft een popconcert bezocht, dit is 5% meer dan in 2015.

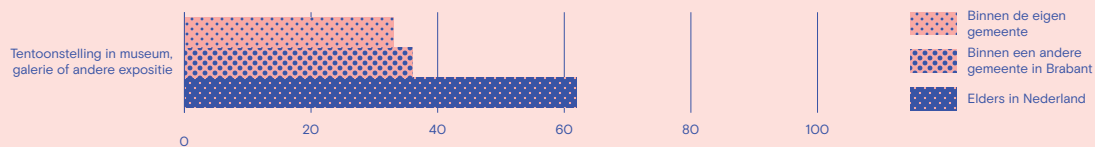
Wanneer we kijken naar hoe vaak Brabanders culturele activiteiten bezoeken, dan zien we dat het aantal bezoeken per culturele activiteit nogal verschilt. De meeste podiumkunsten zijn één of enkele keren in het afgelopen jaar bezocht.

Voor concerten van de fanfare, harmonie of koor blijft men vooral binnen de eigen gemeente. Ook dansvoorstellingen, concerten van klassieke muziek, toneel of cabaret worden vaak binnen de eigen gemeente bezocht. Musicals worden juist vaak buiten Brabant bezocht.

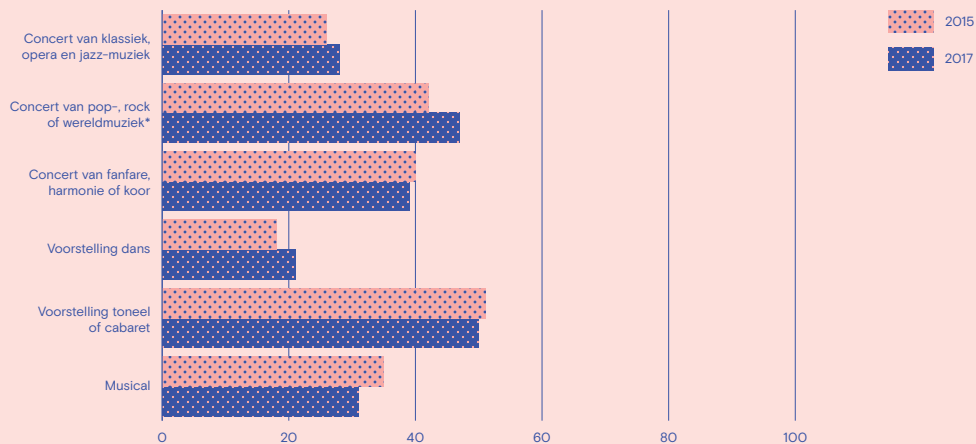
Bezoek bioscoop of filmhuis

Circa twee derde van de Brabanders heeft het afgelopen jaar een bioscoop of filmhuis bezocht. De stijging in het aantal bioscoopdoeken in Brabant is niet direct terug te zien in een stijgend percentage Brabantse bezoekers. De meerderheid bezocht de bioscoop of het filmhuis enkele keren per jaar. Bijna één op de tien Brabanders bracht hier maandelijks een bezoek aan. Meer dan de helft van de Brabanders bezocht een bioscoop of filmhuis binnen de eigen gemeente. Slechts 12% bracht hiervoor een bezoek buiten Brabant.

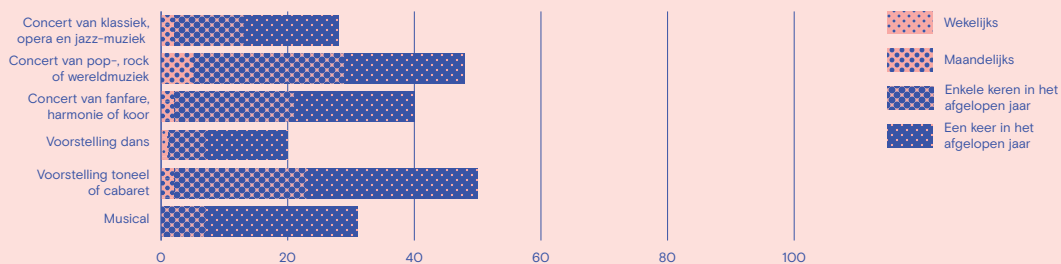
Figuur 29 — Plaats van museumbezoek, 2017 (%)⁷⁸

Figuur 30 — Culturele activiteiten bezocht door Brabanders in de afgelopen twaalf maanden, 2017 en 2015 (%)⁷⁹

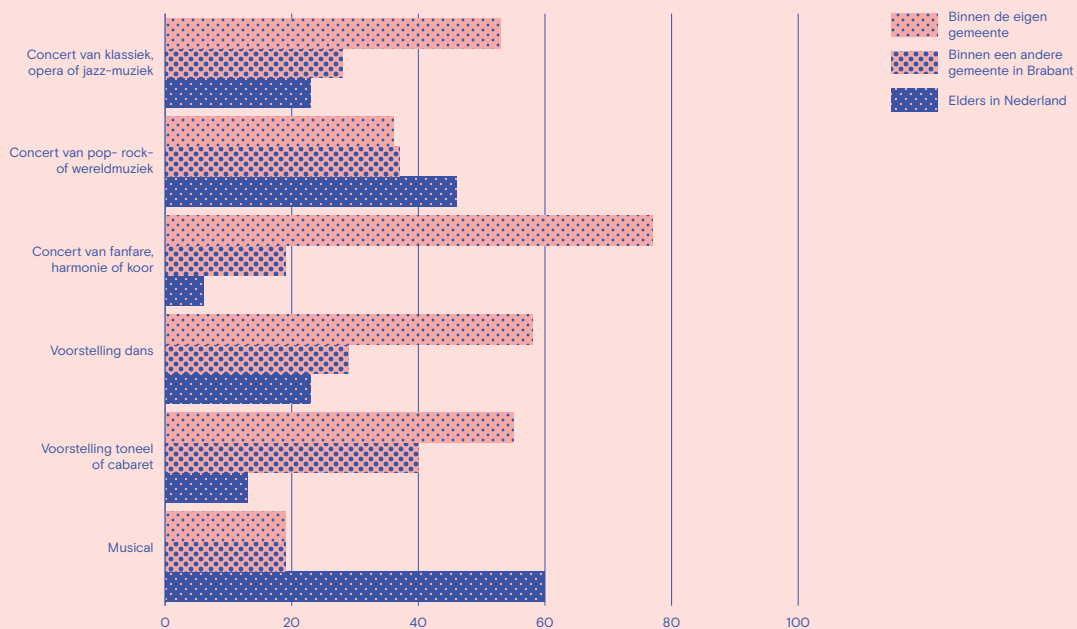
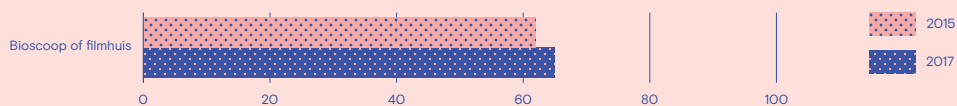
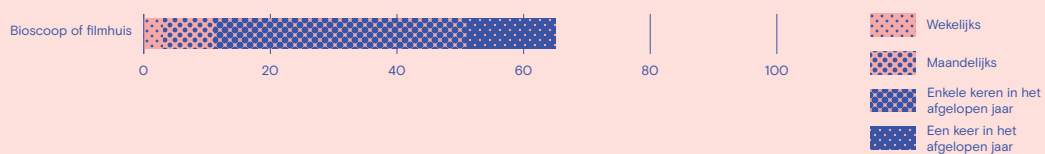
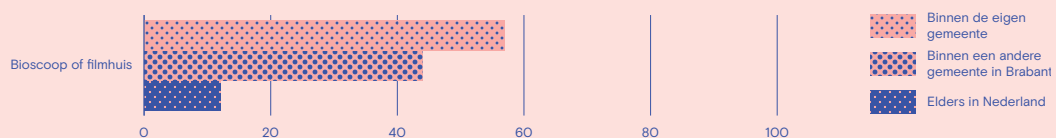
Figuur 31 — Frequentie van bezoek culturele activiteiten, 2017 (%)⁸⁰

78 Cultuurpeiling 2017, het PON.

79 Idem.

80 Idem.

Figuur 32 — Plaats van bezoek aan podiumkunsten, 2017 (%)⁸¹Figuur 33 — Bezoek Brabanders bioscoop of filmhuis, 2017 en 2015 (%)⁸²Figuur 34 — Frequentie bezoek Brabanders bioscoop of filmhuis, 2017 (%)⁸³Figuur 35 — Plaats van bezoek aan bioscoop of filmhuis, 2017 (%)⁸⁴

81 Idem.

82 Idem.

83 Idem.

84 Idem.

Bezoek evenementen en festivals

Meer dan de helft van de Brabanders heeft in het afgelopen jaar een festival en/of evenement met historisch karakter bezocht. Iets minder dan een derde een kunst- en cultuurroute of museumnacht/-weekend. Zowel het festivalbezoek als het bezoek aan evenementen met een historisch karakter is iets toegenomen ten opzichte van de meting van twee jaar geleden.

Het aantal Brabanders dat zegt festivals te bezoeken stijgt. Dat is in lijn met het stijgende festivalbezoek landelijk: er waren 2.584.180 bezoekers in 2014 en 2.900.000 in 2017.⁸⁵

Kunst- en cultuurroutes en festivals worden het vaakst binnen de eigen gemeente bezocht. Ook worden ze regelmatig binnen een andere gemeente in Brabant bezocht. Voor de festivals geldt dat Brabanders ook deze ook regelmatig buiten Brabant hebben bezocht. Voor de evenementen met historisch karakter en de kunst en cultuurroutes blijven Brabanders vaker binnen Brabant.

Bezoek aan bibliotheek

Ruim vier op de tien Brabanders heeft het afgelopen jaar een bibliotheek bezocht. Het bezoek aan de bibliotheek is vergelijkbaar met de meting in 2015. Van deze bezoekers komt circa de helft om boeken, cd's of dvd's te lenen. In 2015 was dat nog 70%. Een op de vijf bezoekers gaat naar de bibliotheek om boeken of de krant te lezen, dit aandeel is vergelijkbaar met twee jaar geleden. In vergelijking met 2015 geven meer mensen aan naar de bibliotheek te gaan om rustig te zitten. Ook worden er andere redenen vaker genoemd. Zo wordt er onder andere genoemd dat men met (klein)kinderen de bibliotheek bezoekt of hier vrijwilligerswerk doet.

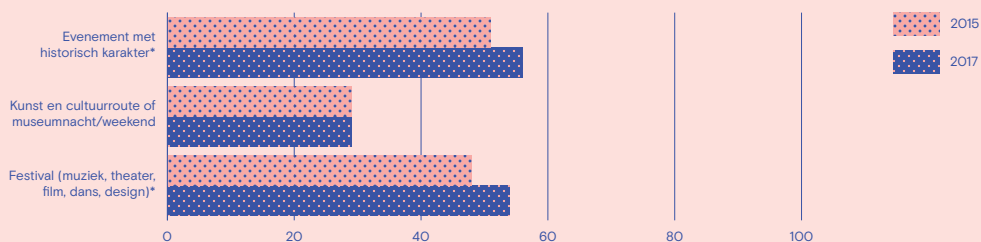
Bezoek aan erfgoedcomplexen

Het meest door Brabanders bezochte erfgoed in het afgelopen jaar is een historisch dorp of stadsdeel (70%), gevolgd door een kerk (56%) en een industrieel complex (44%). Militaire complexen en archeologische monumenten zijn het afgelopen jaar het minst bezocht.

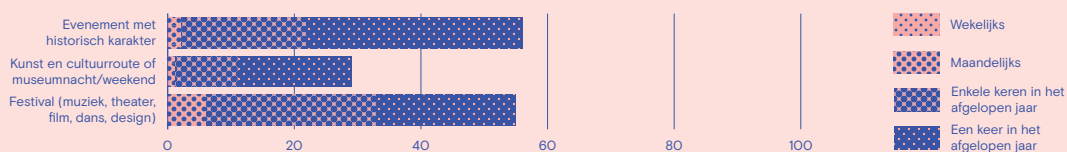
Opvallend is dat het bezoek aan industriële complexen met 10% is toegenomen ten opzichte van de meting in 2015. Dat zou kunnen komen door de

⁸⁵ EM-cultuur.

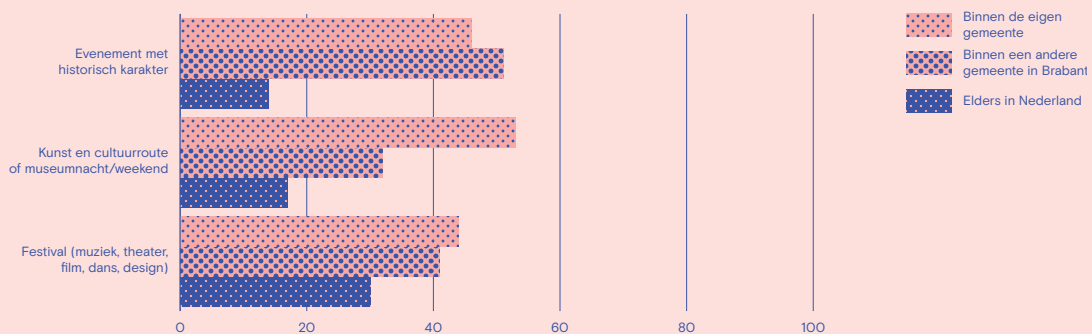
Figuur 36 — Bezoek van Brabanders aan evenementen en festivals, 2017 en 2015 (%)⁸⁶

Figuur 37 — Frequentie van bezoek van Brabanders aan evenementen en festivals, 2017 (%)⁸⁷

Figuur 38 — Plaats van bezoek aan kunst- en cultuurroute of museumnacht/weekend, 2017 (%)⁸⁸

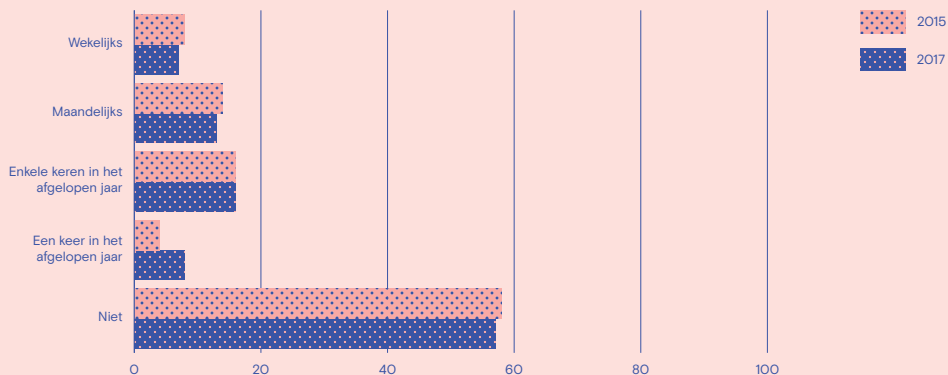

86 Cultuurpeiling 2017, het PON.

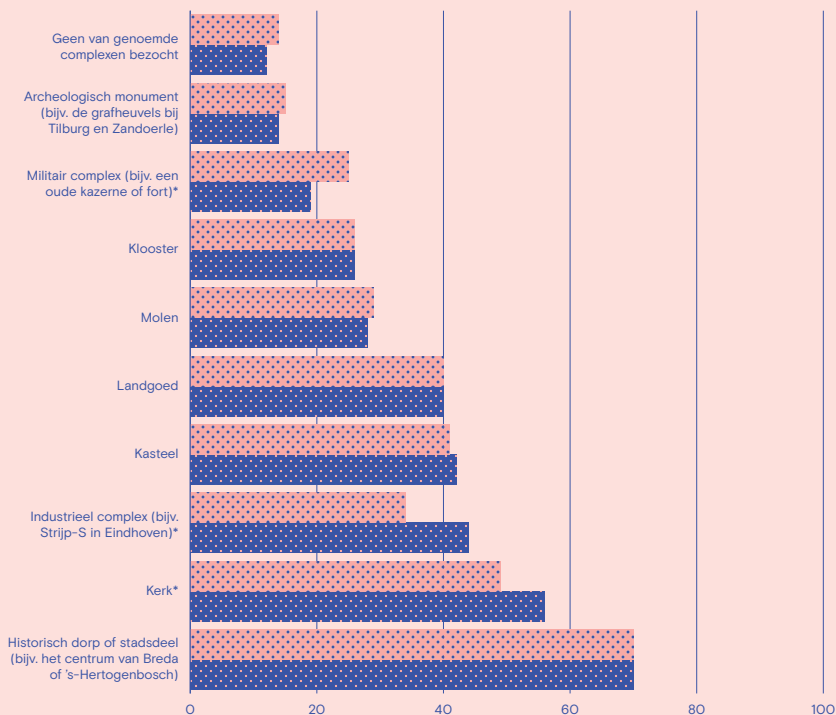
87 Idem.

88 Idem.

Figuur 39 — Bezoek Brabanders bibliotheek, 2017 en 2015 (%)⁸⁹

Figuur 40 — Complexen bezocht door Brabanders in de afgelopen 12 maanden, 2017 en 2015 (%)⁹⁰

89 Cultuurpeiling 2017, het PON.

90 Idem.

toenemende aandacht voor en de herbestemming van industriële complexen. Strijp-S is in Brabant een van de bekendste voorbeelden, maar ook de Spoorzone in Tilburg en Breda en de Tramkade in 's-Hertogenbosch zijn daar voorbeelden van.

Het bezoek aan kerken is iets toegenomen en het bezoek aan militaire complexen is juist afgenomen. Voor kerkgebouwen wordt vaak een herbestemming, zoals een restaurant of theater, gezocht omdat het gebouw, los van de originele functie, voor veel mensen belangrijk is voor de leefbaarheid van hun dorp of stad.

Uit de Cultuurpeiling blijkt dat Brabanders een aantal erfgoedcomplexen duidelijk beeldbepalend vinden. Zowel oud als nieuw erfgoed wordt genoemd en Brabanders noemen zowel specifieke plekken als algemene categorieën van erfgoed in Brabant. Het erfgoedcomplex dat door de meeste Brabanders genoemd wordt als beeldbepalend complex is de Sint-Janskathedraal in 's-Hertogenbosch. Gevolgd door Strijp-S in Eindhoven en de Spoorzone in Tilburg. Ook de Grote kerk in Breda is volgens Brabanders een beeldbepalend erfgoedcomplex. Als algemeen beeldbepalend erfgoed worden vooral kerken gezien. Daarnaast worden ook kastelen, oude boerderijen, landgoederen en molens door Brabanders als beeldbepalend erfgoed in Brabant ervaren.

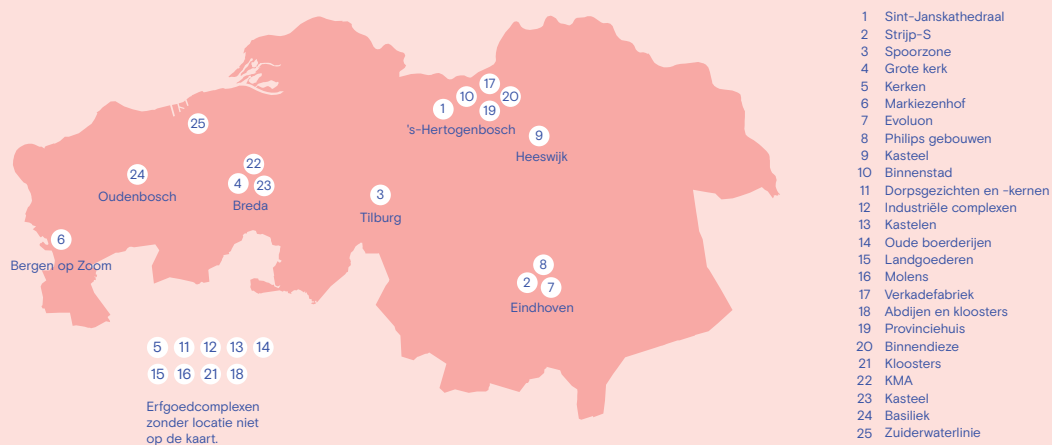
6.3 Bezoeken culturele instellingen

Het aantal bezoeken aan culturele instellingen die gegevens leverden ten behoeve van de Culturele atlas over de jaren 2013-2016 schommelt, maar vertoont geen spectaculaire verschillen. Kijken we naar het totaal van de bezoeken aan de 46 instellingen die we op dit onderwerp kunnen vergelijken dan is het aantal in 2016 (2.391.993) net iets hoger dan in 2013 (2.258.331). In 2014 en 2015 zit het aantal net onder het aantal in 2013. Bij de musea en overige podia is het aantal bezoeken in 2016 lager dan in 2013, bij de andere categorieën stijgt het aantal.

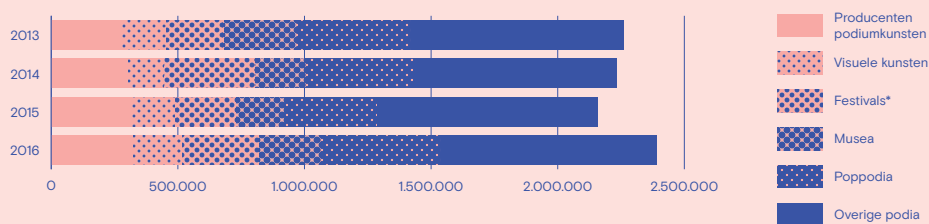
Voor 25 van die 46 instellingen hebben we alle gegevens om ook te kijken naar het percentage betaalde bezoeken. We zien een interessante trend: bij alle categorieën instellingen zien we een stijging van het percentage betaalde bezoeken op alle bezoeken. Ook het totaalpercentage stijgt: in 2013 werd voor 67%

Figuur 41 – Beeldbepalende erfgoedcomplexen volgens Brabanders⁹¹

SOCIAAL KAPITAAL

Figuur 42 – Bezoeken per categorie⁹²

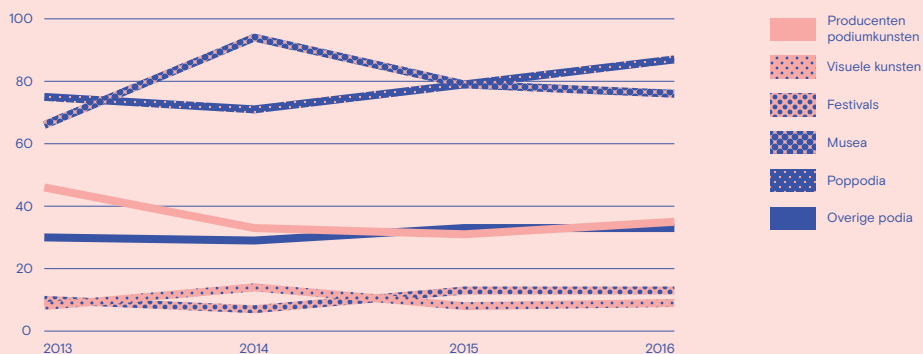

* De piek bij de festivals in 2014 en in lichtere mate in 2016 is te wijten aan BredaPhoto. Dat is een biënnale die in deze vergelijking is meegenomen.

91 Cultuurpeiling 2017, het PON.

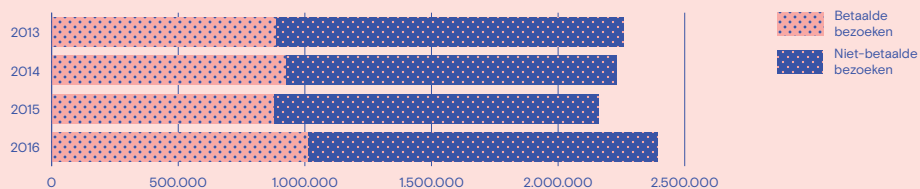
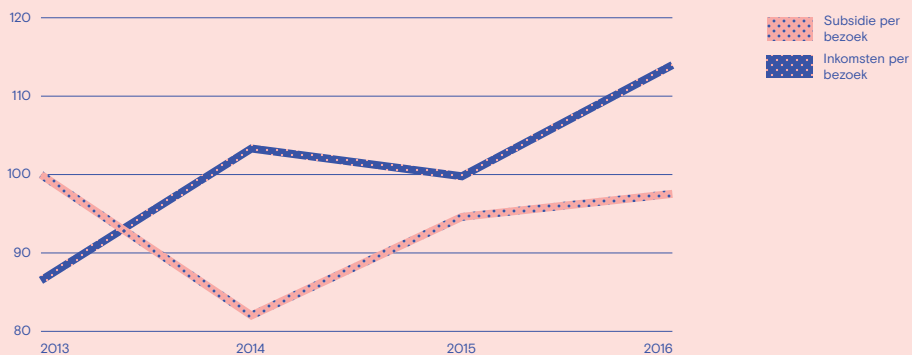
92 Culturele atlas 2017, bkkc

WAARDE VAN CULTUUR

Figuur 43 — Percentage betaalde bezoeken ten opzichte van alle bezoeken⁹³Figuur 44 — Gemiddelde structurele subsidie per bezoek naar type instelling (€)⁹⁴

93 Idem.

94 Idem.

Figuur 45A – Totaal aantal bezoeken⁹⁵Figuur 45B – Gemiddelde subsidie en inkomsten per bezoek (€)⁹⁶

95 Culturele atlas 2017, bkbc.

96 Idem.

van alle bezoeken betaald en dat percentage loopt via 69% in 2014 en 72% in 2015 naar 76% in 2016. Een flinke stijging, die wellicht ook zorgt voor een stijging in de eigen inkomsten.

In figuur 44 is de gemiddelde structurele subsidie per bezoek af te lezen. De verschillen tussen de categorieën zijn groot, maar die verhouding verandert door de jaren heen niet. Wat wel verandert, is dat de structurele subsidie per bezoek bij de 46 te vergelijken instellingen daalt van €29,58 naar €18,42. Ruim 10 euro minder. Opvallend is dat er bij de festivals en bij de poppodia meer structurele subsidie per bezoek te zien is. Daar staat tegenover dat in beide gevallen de eigen inkomsten per bezoek nog hoger zijn.

Waar de structurele subsidie per bezoek afneemt, nemen de eigen inkomsten per bezoek toe. Hoewel er in de tussenliggende jaren schommelingen te zien zijn, met bijvoorbeeld een piek voor de visuele kunsten in 2015 en een kleine terugval in de eigen inkomsten per bezoek bij de producenten podiumkunsten in 2014, stijgt het bedrag dat per bezoek terugverdiend wordt van €14,79 in 2013 naar €16,74 in 2016.

Bezoek en consumptie van kunst en cultuur: verschillen tussen leeftijden

Over het algemeen bezoeken jongeren (tot 30 jaar jaar) meer culturele activiteiten dan 65-plussers. Concerten van harmonieën, fanfares en koren worden vaker bezocht door ouderen en in mindere mate door jongeren. Dit geldt ook voor concerten van klassieke muziek en evenementen met een historisch karakter.

Jongeren bezoeken vaker culturele activiteiten buiten hun eigen gemeente en buiten Brabant. 65-plussers blijven juist vaker binnen de eigen gemeente en trekken er minder op uit om in andere gemeenten in Brabant of Nederland iets te bezoeken.

Ouderen (65+) bezoeken vaker een kasteel, klooster of molen. Brabanders tot 40 jaar bezoeken juist vaker een industrieel complex.

Bezoek en consumptie van kunst en cultuur: verschillen tussen opleidingsniveau

Over het algemeen bezoeken Brabanders met een hogere opleiding meer culturele activiteiten. Brabanders met een lagere opleiding doen dit minder. Zij gaan daarentegen wel vaker

naar concerten van fanfare, harmonie of koor. Ook bezoeken zij vaker een molen. Voor musicals en evenementen met een historisch karakter speelt het opleidingsniveau geen rol.

Lager opgeleiden geven wel vaker aan in het afgelopen jaar wekelijks naar de bioscoop of het filmhuis te zijn gegaan. Zij geven ook vaker aan het afgelopen jaar een enkele keer een popconcert te hebben bezocht. Hoger opgeleiden gaan juist minder vaak naar de bioscoop of filmhuis: zij geven aan slechts een enkele keer te zijn gegaan. Wel geven zij vaker aan meerdere malen per jaar naar een musical te zijn gegaan en een concert van klassieke- of jazzmuziek te hebben bezocht.

Het bereik van gecanoniseerde voorstellingen (toneel, klassiek concert, enzovoort) is ongeveer half zo groot als dat van voorstellingen in de populaire genres (popmuziek, cabaret, film, enzovoort): 43% versus 81%. Beide typen voorstellingen hebben gemeen dat het bereik ervan groter is naarmate men over meer cultureel en economisch kapitaal beschikt. Gecontroleerde analyses duiden erop dat opleiding oorzakelijk meer gewicht in de schaal legt dan inkomen. (culturele activiteiten in 2012: bezoek, beoefening en steun. SCP, 2014)

Lager opgeleiden blijven vaker binnen de eigen gemeente en/of binnen Brabant. Hoger opgeleiden verlaten juist vaker hun eigen gemeente en Brabant om culturele activiteiten te bezoeken.

Bezoek en consumptie van kunst en cultuur: verschillen tussen woonmilieus

Concerten (zowel pop als klassiek), kunst- en cultuurroutes en dansvoorstellingen worden vaker bezocht door stedelingen. Inwoners van niet-stedelijke gebieden bezoeken juist vaker een concert van harmonie, fanfare of koor. Dit geldt ook voor evenementen met een historisch karakter, een molen, een archeologisch monument of een klooster. Voor het bezoek aan een bioscoop of filmhuis en festivals speelt het woongebied geen rol.

Stedelingen bezoeken over het algemeen vaker culturele activiteiten binnen de eigen gemeente. Brabanders uit niet-stedelijke gebieden bezoeken vaker culturele activiteiten in een andere gemeente in Brabant. Voor bezoek buiten Brabant zien we geen verschillen.

Bezoek en consumptie van kunst en cultuur: verschillen tussen regio's

Inwoners van Noordoost-Brabant bezoeken vaker een popconcert. Ook bezoeken zij vaker een historisch dorp of stadsdeel, kastelen, landgoederen en militaire complexen.

Een tentoonstelling, evenement met historisch karakter en een concert van fanfare/koor bezoeken zij vaker binnen de eigen gemeente. Dansvoorstellingen, bioscoop/filmhuis en popconcerten bezoeken zij juist minder vaak binnen eigen gemeente.

Inwoners van Midden-Brabant bezoeken vaker een festival. Een dansvoorstelling, popconcert en kunst- en cultuurroute bezoeken zij vaker binnen de eigen gemeente. Een evenement met historisch karakter en festival bezoeken zij vaker in een andere Brabantse gemeente.

Inwoners van West-Brabant bezoeken vaker maandelijks een popconcert. Een tentoonstelling of festival bezoeken zij vaker in een andere Brabantse gemeente.

Zuidoost-Brabanders bezoeken vaker een industrieel complex, iets wat West-Brabanders juist opvallend weinig hebben gedaan.

In het verdiepende hoofdstuk bij dit kapitaal kijken we aan de hand van big data wat bezoekers in de vijf grootste steden van Brabant (B5) bezoeken.

7 — ACTIEVE PARTICIPATIE (BEOEFENEN)

De Vrijtijdsomnibus (VTO) van het SCP laat zien dat de helft van de Nederlandse bevolking van zes jaar en ouder doet aan een vorm van kunstbeoefening, bijvoorbeeld het bespelen van een instrument, zingen, toneel spelen of beeldhouwen. Dit aandeel is de laatste jaren stabiel, maar kende eerder een dalende trend. Interesse in erfgoedbeoefening neemt juist toe. Voorbeelden hiervan zijn het doen van onderzoek naar een historische persoon of gebeurtenis, stamboomonderzoek of onderzoek naar de lokale of regionale geschiedenis. Zowel voor erfgoedbeoefening als voor kunstbeoefening geldt dat er sprake lijkt te zijn van een verschuiving in formeel (verenigings-)verband naar meer informele vormen van participatie. In plaats van als lid van een genealogische vereniging stambomen uit te zoeken, doen mensen dit meer en meer thuis achter de computer (Cultuur in Beeld, 2017).

Uit de landelijke Monitor Amateurkunst van LKCA blijkt dat 40% van de Nederlanders van 6 jaar en ouder kunstzinnig en creatief actief is in de vrije tijd.⁹⁷ Dat zijn ruim 6,4 miljoen mensen. Het aandeel van beoefenaars onder kinderen en jongeren is een stuk hoger dan onder volwassenen. Dit geldt voor alle activiteiten. Hoe zit dat in Noord-Brabant?

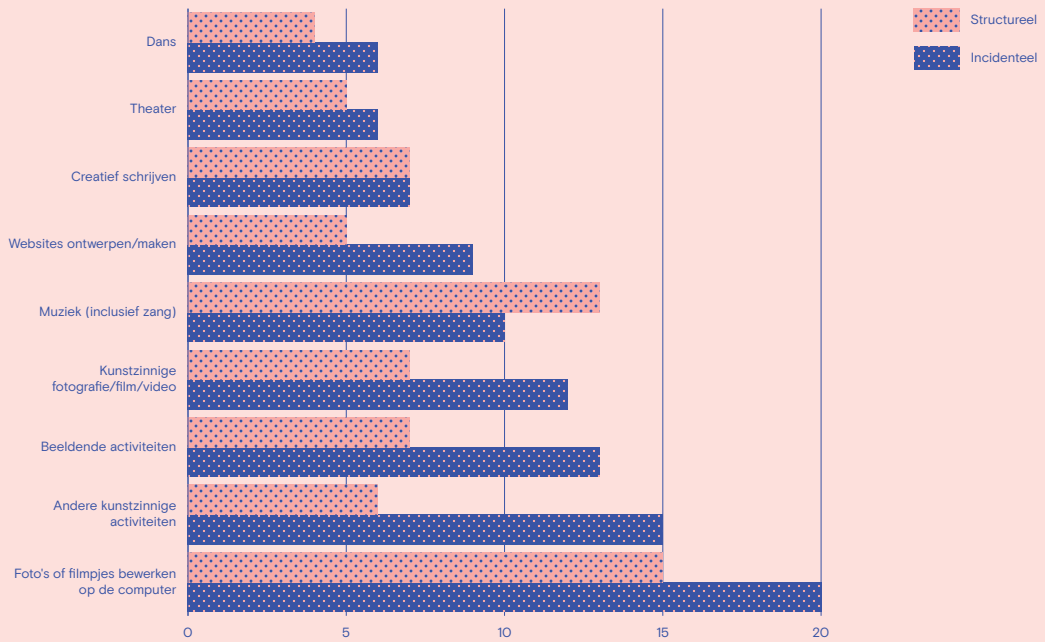
7.1 Beoefenen

Ruim zes op de tien (62%) Brabanders van 18 jaar en ouder hebben in het afgelopen jaar een kunstzinnige of culturele activiteit beoefend. De meeste activiteiten worden vaker incidenteel dan structureel gedaan, met uitzondering van het maken van muziek. Dit was twee jaar geleden ook zo.

De meest populaire activiteit is het bewerken van foto's of filmpjes op de computer. Dit werd zowel structureel als incidenteel het vaakst gedaan. Een andere populaire activiteit is muziek maken, met name op structurele basis. Beeldende activiteiten en andere kunstzinnige activiteiten zijn juist populair om incidenteel te doen.

⁹⁷ Neele, A., Zernitz, Z. & IJdens, T. (2017) *Kunstzinnig en creatief in de vrije tijd 2017: Beoefenaars en voorzieningen*. LKCA.

Figuur 46 — Cultuurbefoefening structureel en incidenteel, 2017 (%)⁹⁸

Figuur 47 — Tijdsbesteding culturele activiteiten, 2016⁹⁹

98 Cultuurpeiling 2017, het PON.

99 CentERdata: Lisspanel, 2016. Social integration and leisure. Via: Cultuurindex.

Als we kijken naar de tijdsbesteding van Brabanders aan culturele activiteiten op basis van Lisssdata (2016), dan zien we een vergelijkbaar beeld voor wat betreft beeldende activiteiten en het bespelen van een muziekinstrument. Alhoewel zingen hier als losse categorie is opgenomen.

Cultuurbeoefening:
verschillen tussen leeftijden

Net zoals in de landelijke monitor amateurkunst van LKCA blijkt uit de Cultuurpeiling in Brabant dat jongeren (tot 30 jaar) vaker creatief of kunstzinnig actief zijn dan andere leeftijdsgroepen, zowel op structurele als op incidentele basis. 65-plussers doen minder vaak aan activiteiten die op de computer gedaan worden zoals het ontwerpen van websites en het bewerken van foto's of filmpjes.

Cultuurbeoefening:
verschillen tussen opleidingsniveau

Lager opgeleiden doen over het algemeen minder vaak creatieve of kunstzinnige activiteiten.

Cultuurbeoefening:
verschillen tussen woonmilieus

Als we kijken naar stedelijkheid, dan zien we geen grote verschillen. Inwoners van niet-stedelijke gebieden geven wel vaker aan op structurele basis muziek te maken, creatief te schrijven en foto's/filmpjes te bewerken op de computer.

Cultuurbeoefening:
verschillen tussen regio's

Inwoners van Noordoost-Brabant zijn iets actiever in cultuurbeoefening, zoals muziek maken, creatief schrijven en kunstzinnige fotografie/film/video. Inwoners van Zuidoost-Brabant doen minder vaak aan kunstzinnige fotografie/film/video, creatief schrijven en websites te ontwerpen/maken.

8 — WAARDERING CULTUURAAANBOD

Uit de landelijke *Monitor Amateurkunst* (LKCA, 2017) blijkt dat er volgens de meeste beoefenaars voldoende voorzieningen voor amateurkunsten in de omgeving zijn. Dit betreft werk-, oefen- of lesruimte, lessen en deskundige begeleiding en fysieke of digitale podia. Beoefenaars in niet-stedelijke regio's vinden minder vaak dat er te weinig voorzieningen voor lessen in hun omgeving zijn. Beoefenaars zijn ook tevreden over de bereikbaarheid van de voorzieningen. Vooral over de bereikbaarheid van werk- en lesruimte (85%), en iets minder over de bereikbaarheid van podia (64%). Hoe waarderen Brabanders het cultuuraanbod in de eigen provincie?

8.1 Beoordeling cultuuraanbod

Het totale cultuuraanbod in Brabant wordt door Brabanders vanaf 18 jaar gemiddeld met een 7,4 beoordeeld. Dit cijfer is hoger ten opzichte van 2015 (destijds een 7,1). 96% van de Brabanders geeft een 6 of hoger.

8.2 Tevredenheid over het aanbod van voorzieningen

Brabanders van 18 jaar en ouder zijn tevreden over het aantal voorzieningen in de buurt voor creatieve en kunstzinnige activiteiten. 34% van hen vindt dat er ruim voldoende voorzieningen in de buurt zijn. Dit is meer dan twee jaar geleden (26%). 7% van deze Brabanders is van mening dat er te weinig voorzieningen in de omgeving zijn om kunstzinnige of creatieve vrijetijdsactiviteiten te doen. Twee jaar geleden was dit nog 14%.

8.3 Bereidheid om te besteden

Uit de landelijke *Monitor Amateurkunst* (LKCA) blijkt dat beoefenaars per maand gemiddeld €65 uitgeven aan lesgelden, huur van werkruimte, contributie, vervoer, etc. De helft van alle beoefenaars in Nederland geeft echter niet meer dan €20 per maand uit. Uitgaven aan cultuurbezoek (passieve participatie) worden in deze landelijke monitor niet gemeten.

Uit de Cultuurpeiling blijkt dat Brabanders vanaf 18 jaar meer geld willen besteden aan cultuurbezoek dan aan cultuurbeoefening. Ze zijn gemiddeld €38 per maand bereid te besteden aan cultuurbezoek, zoals het

Figuur 48 – Beoordeling cultuuraanbod, 2017 en 2015¹⁰⁰

6,6 6,8

Zichtbaarheid van Brabantse
cultuuraanbod

7,0 7,3

Kwaliteit van het Brabantse
cultuuraanbod

6,3 6,7

Prijs van het Brabantse
cultuuraanbod

6,9 7,1

Diversiteit in het Brabantse
cultuuraanbod

6,8 7,1

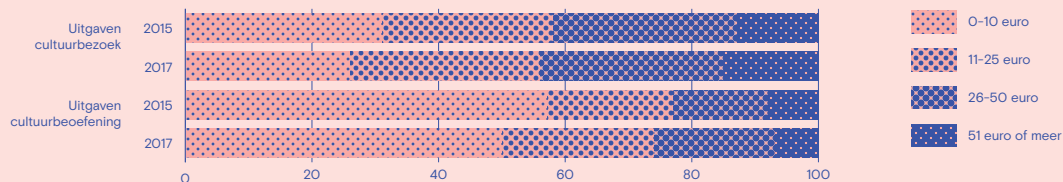
Bereikbaarheid van het
Brabantse cultuuraanbod

7,1 7,4

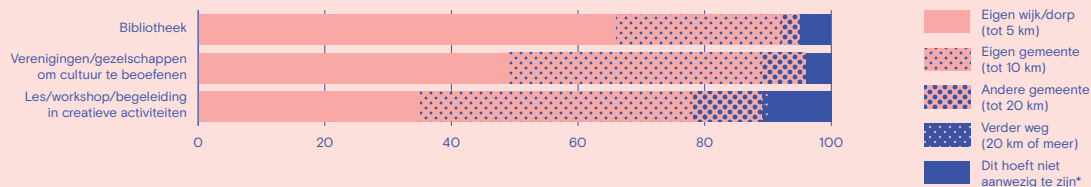
Totale cultuuraanbod
in Brabant*

Gemiddeld cijfer
2015
Gemiddeld cijfer
2017

Figuur 49 – Bereidheid om te besteden per maand (€), 2017 en 2015¹⁰¹

Figuur 50 – Percentage gewenste afstand tot voorzieningen, 2017¹⁰²

100 Cultuurpeiling 2017, het PON.

101 Idem.

102 Idem.

bezoek aan voorstellingen, concerten, festivals en musea. Aan cultuurbeoefening willen Brabanders gemiddeld €22 per maand besteden. Dit komt dus overeen met het landelijke beeld.

8.4 Gewenste afstand tot voorzieningen (bereikbaarheid)

Aan Brabanders van 18 jaar en ouder is gevraagd op welke afstand zij vinden dat cultuurvoorzieningen voor iedere Brabantse burger beschikbaar moeten zijn. Voor de meeste voorzieningen is 10 km acceptabel. Een bibliotheek wil men graag in eigen dorp of wijk (tot 5 km afstand).

Vergeleken met 2015 zien we ongeveer hetzelfde beeld. Opvallend is wel dat in 2017 meer (volwassen) Brabanders vinden dat lessen, workshops of begeleiding in creatieve activiteiten niet aanwezig hoeven te zijn. Dit is gestegen van 6% naar 10%.

Waardering cultuuraanbod: verschillen tussen leeftijden

Jongeren (tot 30 jaar) beoordelen de zichtbaarheid van het Brabantse cultuuraanbod lager dan andere leeftijdsgroepen. De bereikbaarheid van het cultuuraanbod wordt door 40-49 jarigen hoger beoordeeld. 65-plussers beoordelen de bereikbaarheid juist lager.

65-plussers zien de bibliotheek en lessen/workshops graag dichtbij gevestigd. Voor jongeren is iets verder weg, maar wel in eigen gemeente of stad prima. Opvallend is dat 9% van de 65-plussers aangeeft dat verenigingen en gezelschappen niet voor iedereen aanwezig hoeven te zijn.

Waardering cultuuraanbod: verschillen tussen opleidingsniveaus

Hoger opgeleiden beoordelen het Brabantse cultuuraanbod iets hoger. Zo geven ze een hoger cijfer voor het totale cultuuraanbod, kwaliteit, prijs en bereikbaarheid. Lager opgeleiden beoordelen de kwaliteit iets lager.

Lager opgeleiden zien de bibliotheek, lessen/workshops graag dichtbij gevestigd. Voor hoger opgeleiden is het acceptabel dat lessen/workshops en verenigingen/gezelschappen verder weg zijn (tot 20 km).

Waardering cultuuraanbod:
verschillen tussen woonmilieus

Het Brabantse cultuuraanbod wordt door stedelingen hoger gewaardeerd dan door Brabanders die in een niet-stedelijk gebied worden. Op alle aspecten, behalve zichtbaarheid van het Brabantse cultuuraanbod, geven ze een hogere beoordeling.

Over het algemeen vinden inwoners uit niet-stedelijk gebied een langere afstand tot voorzieningen acceptabel dan inwoners uit stedelijke gebieden. Inwoners van niet-stedelijke gebieden vinden het belangrijker dat verenigingen en gezelschappen dichtbij (in eigen wijk of dorp) zijn.

Stedelingen vinden dat lessen/workshops wel binnen de eigen gemeente of stad beschikbaar moeten zijn. Ook vinden stadsbewoners vaker dat de bibliotheek dichtbij moet zijn.

Waardering cultuuraanbod:
verschillen tussen regio's

Kijken we naar de vier regio's, dan zien we dat de zichtbaarheid van het Brabantse cultuuraanbod door inwoners van Midden-Brabant iets lager wordt gewaardeerd. De kwaliteit van het Brabantse cultuuraanbod wordt door Noordoost-Brabanders iets lager gewaardeerd en door Zuidoost-Brabanders iets hoger. Ook de diversiteit van het culturele aanbod beoordelen Zuidoost-Brabanders iets hoger.

Inwoners van Noordoost-Brabant zijn vaker tevreden over het aantal voorzieningen in hun omgeving. Zij geven daarbij aan dat lessen/workshops en verenigingen/gezelschappen dichtbij moet zijn. Daarentegen geven zij ook vaker aan dat de bibliotheek zich juist iets verder weg (maar wel in eigen gemeente) mag bevinden. Voor inwoners uit West-Brabant mogen lessen/workshops iets verder weg zijn. Zij zeggen daarbij vaker dat het niet voor iedereen aanwezig hoeft te zijn.

Besteding:
verschillen tussen leeftijden

Jongeren (tot 30 jaar) zijn bereid meer geld uit te geven aan cultuurbezoek. Het gemiddelde bedrag ligt bij deze groep op €60 per maand. 65-plussers willen juist minder geld besteden aan cultuurbezoek, namelijk €27.

Brabanders tussen 30-39 jaar willen het meest besteden aan cultuurbeoefening. Het gemiddelde bedrag ligt bij deze groep op €40 per maand. Ook jongeren zijn bereid meer te besteden aan beoefening (€29 per maand). 65-plussers willen juist minder geld besteden cultuurbeoefening, namelijk €14 per maand.

Besteding:

verschillen tussen opleidingsniveaus

Het geld dat lager opgeleiden bereid zijn om maandelijks aan cultuurbezoek te besteden is gemiddeld €24. Middelhoog opgeleiden zijn juist bereid meer dan het gemiddelde uit te geven, namelijk €43.

Ook willen lager opgeleiden minder geld uitgeven aan cultuurbeoefening (€10). Hoger opgeleiden willen hier juist meer aan uitgeven (€29).

Besteding:

verschillen tussen woonmilieus

Inwoners uit Midden-Brabant willen gemiddeld meer geld uitgeven aan cultuurbezoek (€55), inwoners uit Zuidoost-Brabant juist minder (€34).

De Cultuurindex Nederland (Boekmanstichting) laat zien dat het percentage mensen dat zegt als vrijwilliger actief te zijn in de culturele sector de afgelopen jaren ongeveer gelijk is gebleven. In tegenstelling tot het totale vrijwilligerswerk: de laatste jaren zijn steeds minder mensen vrijwilligerswerk gaan doen (in 2016 geeft 36% aan zich in te zetten voor vrijwilligerswerk, waar dit tien jaar eerder nog 42% was).¹⁰³

Hoewel het aantal vrijwilligers in de cultuursector ongeveer gelijk is gebleven, laten cijfers uit afzonderlijke sectoren binnen het landelijke culturele veld een duidelijke toename zien. Zo is bij musea, podiumkunsten en de bibliotheken een zeer sterke groei van het aantal vrijwilligers zichtbaar.

Uit recent kwalitatief onderzoek naar vrijwilligersgemeenschappen rondom erfgoed in Brabant blijkt dat lid zijn van een dergelijke gemeenschap niet alleen veel betekent voor individuen (sociale contacten, persoonlijke verrijking, doorgeven aan nieuwe generaties), maar ook voor sociale cohesie in de buurt, leefbaarheid van de omgeving en het versterken van sociale veerkracht.¹⁰⁴

Uit de *Monitor Amateurkunst* blijkt verder dat landelijk een kwart van de cultuurbeoefenaars lid is van een vereniging voor kunstzinnige of creatieve activiteiten.¹⁰⁵ Daarnaast is ook een kwart van de Nederlandse cultuurbeoefenaars lid van een informele groep.

9.1 Vrijwilligers in de culturele sector

34% van de Brabanders is cultureel vrijwilliger.¹⁰⁶

Vergeleken met andere provincies doet Noord-Brabant het goed. De provincie Overijssel kent het hoogste percentage culturele vrijwilligers op de totale bevolking. Noord-Brabant volgt hierbij op de tweede plaats.

¹⁰³ Informatie bij indicator te vinden in artikel 'Aandeel vrijwilligerswerk cultuur in al het vrijwilligerswerk 2016', op Cultuurindex Nederland, <https://www.cultuurindex.nl/indicator/aandeel-vrijwilligerswerk-cultuur-al-het-vrijwilligerswerk>.

¹⁰⁴ Tuinder, M. & Broers, B. (2017) *Vrijwilligers & erfgoed in Noord-Brabant: een verkenning van de dynamiek van lokale erfgoedgemeenschappen*.

¹⁰⁵ Neele, A., Zernitz, Z. & IJdens, T. (2017) *Kunstzinnig en creatief in de vrije tijd 2017: Beoefenaars en voorzieningen*. LKCA.

¹⁰⁶ Onder cultureel vrijwilligers verstaan we: personen die vrijwilligerswerk doen voor culturele verenigingen.

Wanneer we kijken naar het percentage culturele vrijwilligers op het totaal aantal vrijwilligers zien we ook hier Overijssel de lijst aanvoeren. Noord-Brabant volgt op de derde plek, net achter Limburg.

9.2 Lidmaatschap culturele organisaties/verenigingen

Een derde van de Brabanders van 18 jaar en ouder is lid van een bibliotheek. Bijna een vijfde van hen is lid van een culturele vereniging. Het minst vaak, maar nog altijd één op de 10 volwassen Brabanders is lid van een carnavalsvereniging of heemkundekring, schuttersgilde of historische vereniging.

In 2015 zien we ongeveer hetzelfde beeld en kunnen we geen echte verschillen onderscheiden.

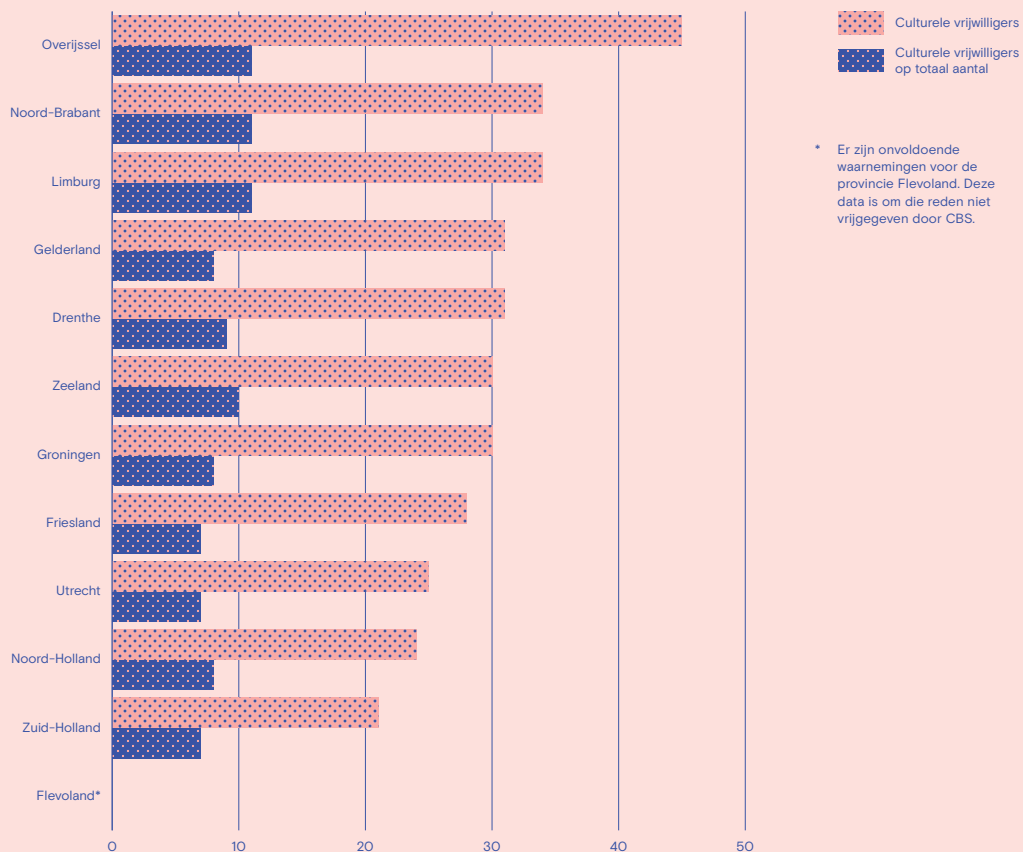
9.3 Lid van belangenorganisatie en donateurs

Bijna een kwart van de Brabanders van 18 jaar en ouder is in 2017 donateur van een culturele instelling of initiatief. Dit is iets minder dan in 2015. Bijna een vijfde van de Brabanders is lid van een belangenorganisatie in de culturele sector.

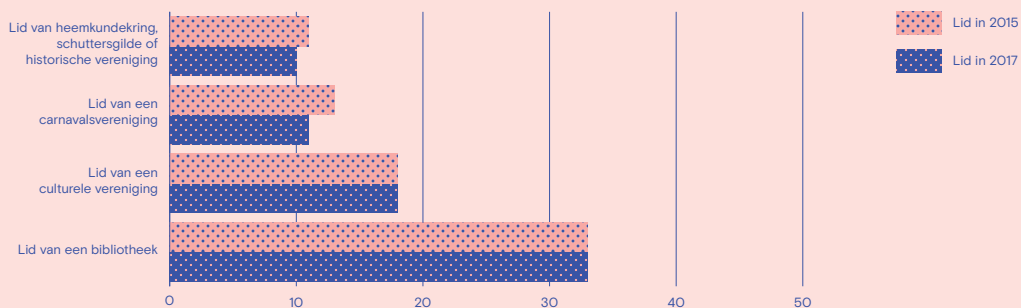
9.4 Vriendenverenigingen musea

Van de vriendenverenigingen van musea in Nederland die zijn aangesloten bij de NFVM zijn 16 vriendenverenigingen Brabants. Dit komt neer op 11%. Van alle individuele leden van het NFVM is 6% Brabants.

Figuur 51 – Culturele vrijwilligers & aandeel culturele vrijwilligers op totaal aantal vrijwilligers per provincie (%), 2016¹⁰⁷

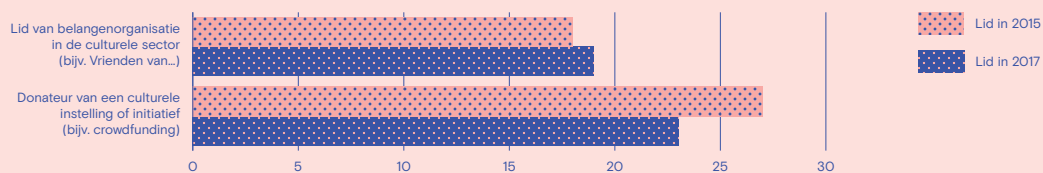
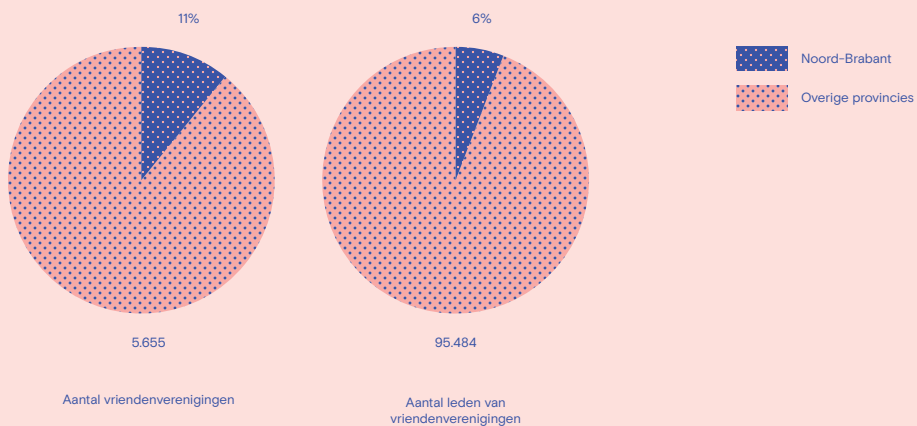

Figuur 52 – Aandeel culturele vrijwilligers op totale vrijwilligers per provincie (%), 2016¹⁰⁸

107 CBS Microdata - Enquête beroepsbevolking (EBB).

108 Idem.

Figuur 53 — Brabanders: Lidmaatschap (%), 2017 en 2015¹⁰⁹Figuur 54 — Aantal vriendenverenigingen van musea aangesloten bij de NFVM (Nederlandse Federatie van Vrienden van Musea), 2015.¹¹⁰

109 Cultuurpeiling 2017, het PON.

110 RCE (via Regionale Cultuurindex).

Gemeenschapsvorming:
verschillen tussen leeftijden

Jongeren (16-29 jaar) zijn minder vaak lid van een culturele organisaties of vereniging dan ouderen (respectievelijk 40% en 72%).

Gemeenschapsvorming:
verschillen tussen opleidingsniveaus

Laag opgeleide Brabanders zijn minder vaak lid van een culturele organisatie of vereniging dan hoog opgeleiden.

Gemeenschapsvorming:
verschillen tussen regio's

Inwoners uit Midden-Brabant zijn minder vaak lid van een culturele organisatie of vereniging dan inwoners uit de andere drie regio's.

10 — CULTUUREDUCATIE

Zoals beschreven in de *Handreiking Basis voor cultuureducatie* van LKCA (2016) draagt cultuureducatie bij aan kennisoverdracht, persoonlijke ontwikkeling en deelname aan de maatschappij. Jonge mensen maken in het onderwijs kennis met cultuur en kunnen zich daarin verdiepen; er is dan sprake van binnenschoolse cultuureducatie. Buitenschools kunnen mensen hun talenten verder ontwikkelen. Bijvoorbeeld door middel van muzieklessen, meedoen aan het buurttheater of het volgen van een cursus. Buitenschoolse educatie richt zich op verbreding en verdieping van de cultuurvakken, aanvullend op de binnenschoolse educatie.

Buitenschoolse educatie is gericht op participatie en ontplooiing van talent, en is laagdrempelig beschikbaar voor iedereen. Lokale zichtbaarheid van buitenschoolse educatie laat de brede maatschappelijke waarde van cultuur zien (LKCA, 2016).

Buitenschoolse cultuureducatie

Ook kunstencentra, van oudsher behept met de taak van de buitenschoolse cultuureducatie, werden tijdens de crisis geconfronteerd met forse bezuinigingen. Het aantal is in Brabant teruggelopen van 25 in 2011 naar zeventien in 2015. Ook de werkgebieden zijn kleiner geworden: van 56 gemeenten in 2011 naar dertig in 2015. Zicht op alle leerlingen die via zzp'ers of andere wegen bereikt worden is er niet voldoende. In een artikel over de stand van zaken in de buitenschoolse cultuureducatie concludeert Max van Alphen, onder andere op basis van het onderzoek Buitenschoolse Cultuureducatie in Brabant (het PON, 2016) dat er weinig beleid en regie van gemeenten is op het vlak van cultuureducatie, maar dat dat broodnodig is om buitenschoolse cultuureducatie op peil te houden.¹¹¹ We kunnen dus aannemelijk maken dat het aantal kunstencentra niet alles zegt over de staat van de buitenschoolse kunsteducatie. In de grote steden zijn de kunstencentra ook nog verantwoordelijk voor de uitvoering van Cultuureducatie met Kwaliteit, terwijl in de rest van de provincie Kunstbalie verantwoordelijk is voor de uitvoering van dat programma (via De Cultuurloper).

¹¹¹ Alphen, M. van (2016) 'Overbezorgd of vijf voor twaalf', in: *Zicht op actieve cultuurparticipatie 2016. Thema's en trends in praktijk en beleid*, LKCA.

Figuur 55 – Aantal centra voor de kunsten in Brabant**112

Binnenschoolse cultuureducatie

In Noord-Brabant hebben in 2013-2016 185 scholen in 27 gemeenten gewerkt met De CultuurLoper, het programma waarmee Kunstbalie Cultuureducatie met Kwaliteit uitvoert. Kunstbalie werkt samen met de vijf grote Brabantse steden (B5), die gezamenlijk participeren in de regeling CmK met het instrument De Culturele Ladekast. Het verdient aanbeveling om in een volgende monitor verder in te gaan op cultuureducatie en uit verschillende onderzoeken cijfers op te nemen.¹¹³

¹¹³ Zie: Timmermans, R (2015) *Vijfde monitor cultuureducatie Noord-Brabant*, KPC Groep. KPC Groep in opdracht van Kunstbalie (2017). *Monitor De CultuurLoper vier jaar in beweging*. De nieuwe monitor verschijnt zomer 2018. Kunstbalie, Cultuureducatie in Noord Brabant. Een vergelijking tussen basisscholen met en zonder De Cultuur Loper (2016). Sardes & Oberon, *Monitor Cultuuronderwijs in het primair onderwijs en programma cultuureducatie met kwaliteit (peiling 2015/2016)*, Ministerie OCW.

PILOT B5

AFNAME VAN CULTUURaanbod IN DE B5 —

LIEFHEBBERS, BEZOEKERS EN BEOORDELAARS

Henk Vinken
Rogier Brom

Inleiding

Eerder in dit rapport is al verslag gedaan van het aantal gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde culturele locaties en de activiteiten op locaties in de B5. In dit hoofdstuk bespreken we het bezoek en de waardering van die activiteiten. Dat kunnen voorstellingen zijn, tentoonstellingen, films, lezingen en/of evenementen allerlei soorten. De informatie komt van Facebook. Dat betekent dat we alleen cijfers over locaties hebben die ook op Facebook zitten. De cijfers verwijzen naar de periode 2010-2018.

Liefhebbers, bezoekers en beoordelaars

Liefhebbers zijn mensen die volger zijn van de locatie. Dat is de meeste ruime categorie. We kunnen dit inperken door te kijken naar bezoekers. Bezoekers zijn mensen die volgens Facebook zijn ingecheckt op de locatie. Dit kunnen we nog verder verfijnen door in te zoomen op bezoekers aan de individuele evenementen op de locatie: de zogenaamde activiteitenbezoekers (ook wel 'attendees'). We weten ook hoeveel mensen (beoordelaars) locaties beoordeeld hebben en wat de gemiddelde beoordeling in een tot vijf sterren is.

Voor gedetailleerd inzicht in de cijfers voor elke B5-stad, zie deze website: <https://diadashboard.nl/b5-2018>. In tabellen 1 en 2 vatten we de resultaten op hoofdlijnen samen.

Liefhebbers

Liefhebbers vinden we relatief veel bij de gesubsidieerde musea en muzieklocaties en de niet-gesubsidieerde locaties voor beeldende kunst en film. Liefhebbers van gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde theaterlocaties houden elkaar wat de aantallen betreft in evenwicht. Als we rekening houden met het verschillend aantal locaties per B5-stad dan valt op dat er relatief veel liefhebbers van (al dan niet gesubsidieerde) locaties voor beeldende kunst, van gesubsidieerde film-, musea en muzieklocaties, en niet-gesubsidieerde theaterlocaties in Eindhoven zijn. In Tilburg zijn het de niet-gesubsidieerde beeldendekunst- en filmlocaties. Ook het in Tilburg veel hogere aantal

liefhebbers van niet-gesubsidieerde musea (De Pont) en gesubsidieerde muzieklocaties (zoals O13) valt op. Breda heeft vooral veel liefhebbers van gesubsidieerde beeldende-kunst- en theaterlocaties. Helmond en 's-Hertogenbosch springen er niet echt uit in aantal liefhebbers naar type locatie. Uitzondering is het aantal liefhebbers van gesubsidieerd theater in 's-Hertogenbosch, dat is gelijk aan dat in Breda.

Bezoekers

Bezoekers zijn vooral bij de film geweest en die sector is grotendeels niet-gesubsidieerd. Er zijn meer bezoekers (ruim 750.000) naar niet-gesubsidieerde film geweest dan naar alle andere vormen van niet-gesubsidieerd cultuuraanbod samen. Ook is het bezoek bijna drie keer groter dan aan gesubsidieerde muziek- of theaterlocaties die beide op een gedeelte tweede plaats staan wat betreft het aantal bezoekers (circa 270.000). Weer zien we veel bezoekers aan niet-gesubsidieerde beeldende kunst in Eindhoven. Ook daar meer dan in de andere steden bezoekers aan gesubsidieerde film, gesubsidieerde musea, al dan niet gesubsidieerd theater en aan crossovers (locaties waar aanbod vanuit verschillende kunst domeinen is, denk aan het Klokgebouw op Strijp-S). Helmond valt weer niet op qua hoge of lage aantallen bezoekers aan bepaalde disciplines. Tilburg heeft veel bezoekers aan niet-gesubsidieerde film en musea, juist weinig aan het niet-gesubsidieerde theater (bijna 10 keer zo laag als in Eindhoven). Breda kenmerkt zich door veel bezoek aan het gesubsidieerde theater, meer nog dan in Eindhoven (gewogen naar het aantal locaties). 's-Hertogenbosch kent veel bezoek aan niet-gesubsidieerde beeldendekunstlocaties en ook aan de crossoverlocaties.¹¹⁴

Attendees

De 'attendees', ofwel de activiteitenbezoekers, zijn vooral bij gesubsidieerde muzieklocaties te vinden (bijna 430.000), gevolgd door crossoverlocaties (190.000) en niet-gesubsidieerde muzieklocaties (140.000). Dit zijn vooral de typische locaties waar

¹¹⁴ Bezien per jaar kent 's-Hertogenbosch een flinke piek in de bezoeken aan activiteiten in 2016, het jaar van de grote Jeroen Bosch expositie in de stad.

men via Facebook aan vrienden laat weten dat men 'erbij' is. Het aantal activiteitenbezoekers bij de niet-gesubsidieerde musea is bijzonder laag ten opzichte van het aantal liefhebbers en bezoekers. Het zijn vooral de bezoekers van de Tilburgse gesubsidieerde muzieklocaties, de Eindhovense gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde muzieklocaties en van de crossoverlocaties in Eindhoven en 's-Hertogenbosch die van zich hebben laten horen.

Beoordelaars en beoordelingen

Het aantal beoordelaars is lager dan het aantal mensen dat zegt bij een evenement te zijn. Vooral muziek en film worden vaak beoordeeld. Ook nu zijn het vooral de Tilburgse gesubsidieerde muzieklocaties (zo'n 4.000) waar veel beoordelaars vandaan komen, gevolgd door die in Eindhoven (3.000). Ook de niet-gesubsidieerde film in Tilburg (3.000), Eindhoven (2.200) en Breda (2.100) kent veel beoordelaars, op enige afstand gevolgd door de gesubsidieerde musea in 's-Hertogenbosch (1.700).

De beoordelingen volgen het sterrenstelsel met één ster voor een slechte en vijf sterren voor een zeer goede beoordeling. Opvallend genoeg liggen alle sterren boven de vier. Als we het vertalen in rapportcijfers liggen alle beoordelingen boven de acht. Anders gezegd zijn de beoordelingen van het cultuuraanbod in de B5-steden zeer positief, of dat nu gesubsidieerd of niet-gesubsidieerd cultuuraanbod is. De verschillen per sector tussen het gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde aanbod zijn minimaal. De niet-gesubsidieerde film scoort

licht positiever dan de gesubsidieerde en de niet-gesubsidieerde musea licht positiever dan de gesubsidieerde.

Conclusies

Gesubsidieerde muzieklocaties, gesubsidieerde musea, niet-gesubsidieerde beeldende-kunstlocaties en niet-gesubsidieerde bioscopen kennen de meeste liefhebbers. Bezoek aan de film steekt ook ver uit boven bezoek aan andere cultuurlocaties. Activiteitenbezoekers, ofwel bezoekers die via Facebook laten weten dat ze ergens bij een evenement of activiteit zijn, zien we vooral bij de gesubsidieerde muziekpodia. Daar zitten ook veel beoordelaars, net als bij de film. Er zijn weinig verschillen in waardering van het gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde cultuuraanbod.

De B5-steden hebben een eigen profiel als het gaat om de afname van cultuuraanbod. Eindhoven kent meer liefhebbers en deels ook bezoekers van gesubsidieerde film, musea en muziek en niet-gesubsidieerd theater. Ook in Eindhoven is er veel bezoek aan crossoverlocaties, plekken waar verschillende kunstactiviteiten plaatsvinden. Tilburg valt op door het aantal liefhebbers, bezoekers en beoordelaars van gesubsidieerde muziekpodia en liefhebbers en bezoekers van niet-gesubsidieerde musea. Breda en 's-Hertogenbosch hebben beide meer liefhebbers van gesubsidieerd theater en hier laten bezoekers van crossoverlocaties ook vaak van zich horen.

Figuur A – Aantal liefhebbers en (activiteiten)bezoekers naar type cultuuraanbod op gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde locaties in de B5-steden

		Beeldende kunst	Film	Musea	Muziek	Theater	Crossovers
Liefhebbers	Gesubsidieerde locatie	17.443	12.223	113.446	169.956	76.262	7.928
	Niet-gesubsidieerde locatie	137.688	63.237	34.067	87.600	72.698	44.339
Bezoekers	Gesubsidieerde locatie	5.516	5.741	51.463	270.677	273.601	11.669
	Niet-gesubsidieerde locatie	29.843	752.724	9.695	105.951	184.170	261.272
Activiteitbezoekers	Gesubsidieerde locatie	8.940	12.046	18.274	427.282	38.927	33.157
	Niet-gesubsidieerde locatie	48.636	19.834	1.344	137.620	67.851	188.702

Figuur B – Beoordelaars en gemiddelde beoordeling naar type cultuuraanbod op gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde locaties in de B5-steden

		Beeldende kunst	Film	Musea	Muziek	Theater	Crossovers
Beoordelaars	Gesubsidieerde locatie	254	182	3.044	7.094	3.542	287
	Niet-gesubsidieerde locatie	1.450	8.073	897	3.114	2.574	3.111
Beoordeling	Gesubsidieerde locatie	4,59	4,61	4,39	4,38	4,51	4,15
	Niet-gesubsidieerde locatie	4,60	4,27	4,63	4,30	4,50	4,35

PILOT B5

BEZOEKER, BEOEFENAAR, ONDERSTEUNER – OVERLAPPENDE ROLLEN VAN DE CULTUURLIEFHEBBER

Henk Vinken

Inleiding

Een onderdeel van de gewenste verdieping in het project Waarde van cultuur gaat over draagvlak voor cultuur in de Brabantse samenleving. Gedoeld wordt op draagvlak in de volle breedte, zowel afname van cultureel aanbod, beoefening van cultuur in de vrije tijd als steunverlening aan cultuur bijvoorbeeld als lid van een vriendenvereniging van een culturele instelling. Het is de ambitie van dit hoofdstuk om de verschillende vormen van draagvlak, c.q. de verschillende rollen die Brabanders in het culturele veld spelen, in kaart te brengen.

Landelijk inzicht

Andries van den Broek van het Sociaal en Cultureel Planbureau heeft als eerste de overlap tussen bezoek, beoefening en steun landelijk in beeld gebracht.¹¹⁵ Met data over 2012 laat hij zien dat 89% van de Nederlanders van zes jaar of ouder een cultureel bezoek in brede zin aflegt (minstens één bezoek in 2012 aan voorstellingen, musea en bibliotheken). Dat is exclusief het bereik via media zoals boeken, televisie of internet. Maar inclusief minder voor de hand liggende zaken als het bezoeken van een literaire avond of van een feest met een optreden van muzikanten. Ook op onderdelen zijn de cijfers indrukwekkend. Bezoek aan populaire voorstellingen (popconcert, cabaret, film, etc.) is met 84% erg hoog, maar bezoek aan gecanoniseerd podiumaanbod (toneel, klassiek concert, klassieke dans, literaire bijeenkomsten en videokunst) is ook nog 43%. Museumbezoek doet bijna de helft van de bevolking en bibliotheken bereiken ruim vier op de tien Nederlanders.

Kijken we naar beoefening van kunst (bijvoorbeeld zingen of een muziekinstrument spelen) en erfgoed (zoals het doen van stamboomonderzoek of uitoefenen van een oud ambacht), dan is 64% van de Nederlanders van 12 jaar en ouder actief op minstens een van die terreinen in één jaar. Bij kunst is dat 55% en bij erfgoed 26%. Er zit een overlap tussen kunst en erfgoed: 17% doet beide.

Steun aan cultuur richt zich in het onderzoek op vrijwilligers bij een cultureel evenement, culturele organisatie of vereniging, donateurs en leden van een vriendenvereniging in de culturele sector met opnieuw indrukwekkende getallen: respectievelijk 10% (vergelijkbaar met de proportie vrijwilligers voor sport), 21% en 9% van de bevolking van 12 jaar en ouder geeft uiting aan hun betrokkenheid bij de cultuursector door een van deze vormen van ondersteuning te geven. Precies een derde van de Nederlanders geeft een van deze vormen van steun.

Het percentage beoefenaars is groter onder de bezoekers van cultuur dan onder de niet-bezoekers: 68% van de cultuurbezoekers is ook cultuurbeoefenaar, tegen 31% van de niet-bezoekers. Cultuurbezoekers zijn ook vaker cultureel vrijwilliger, donateur of vriend: 34% van de bezoekers geeft een van deze vormen van steun, tegen 20% van de niet-bezoekers. Als we alleen naar donateurs en vrienden kijken (mede omdat we deze data ook op het provinciale niveau hebben) dan is 10% van de cultuurbezoekers ook vriend en 22% donateur. Ook de cultuurbeoefenaar is vaker steunverlener: 38% van de beoefenaars geeft ook steun aan cultuur, tegen 23% van de niet-beoefenaars. Uitgesplitst is 11% van de cultuurbeoefenaar vriend en 24% donateur.

Provinciaal inzicht

We willen in dit hoofdstuk kijken hoe de cijfers uitpakken op het niveau van Noord-Brabant. We maken gebruik van de Cultuurpeiling van PON uit 2017 (zie elders in deze rapportage voor meer details). Voor een goede vergelijking met de landelijke cijfers hangt het er uiteraard vanaf welke activiteiten zowel in bezoek, beoefening en steun opgeteld worden. Het is niet helemaal mogelijk precies dezelfde activiteiten te benoemen in de PON Cultuurpeiling als in het SCP-onderzoek (de VTO, Vrijtijdsomnibus 2012), maar de verschillen zijn ook niet weer zo groot dat een vergelijking weinig zinnig zou zijn. Bovendien willen we hier in dit hoofdstuk vooral inzoomen op de tendenties en niet per se op de exacte procentuele verschillen: is bezoek, beoefening en steun in

¹¹⁵ Broek, A. van den (2014). *Culturele activiteiten in 2012: bezoek, beoefening en steun*. Het culturele draagvlak deel 13. Den Haag: SCP.

Noord-Brabant ook sterk te noemen en is de onderlinge overlap min of meer vergelijkbaar met meer bezoekers die beoefenen en steun verlenen en ook meer beoefenaars die cultuur steunen?

Bezoek

Ook in Noord-Brabant is het cultuurbezoek hoog. 94% van de Brabanders van 18 jaar en ouder bracht in het afgelopen jaar minstens één keer een bezoek aan een museum, een musical, voorstelling van toneel/cabaret, dansvoorstelling, concert van fanfare, harmonie of koor, concert van klassiek, opera en jazzmuziek, kunst en cultuurroute (inclusief museumnacht/weekend), festival (muziek, theater, film, dans, design), evenement van historisch karakter (molen- of monumentendag, etc.), bioscoop of filmhuis en tot slot de bibliotheek.

De 94% verschilt niet veel van de 89% landelijk. In het PON-onderzoek worden ook concerten van fanfare en harmonie, kunstroutes, festivals en bezoeken aan historische evenementen meegenomen (laten we die weg dan zakt het bereik naar 92%), in het VTO niet. Daar worden weer meer voorstellingen met meer muzieksoorten onderscheiden, worden bezoeken aan musea gemeten (onderverdeeld naar diverse 'soorten' musea), maar ook bezoeken aan beeldende kunst, zoals mediakunst en grafische vormgeving, naast bezoeken aan feesten met muziektredens, aan dancefeesten met dj of vj, en zoals al eerder aangegeven, aan een literaire avond of voorleesavond. Ook is er een duidelijk leeftijdseffect bij deze bezoeken. De VTO laat zien dat het bereik van voorstellingen (juist de gecanoniseerde) en van musea en bibliotheken juist onder kinderen tussen 6 en 11 en in zekere zin ook onder jongeren tussen 12 en 19 hoger is dan onder andere leeftijdsgroepen (Van den Broek, 2014: 12, 14). Het PON-onderzoek heeft betrekking op de 18+-groep en de resultaten zouden wellicht nog hoger zijn als we jongere respondenten mee zouden kunnen nemen.

Het hoge percentage cultuurbezoekers zakt aanzienlijk als we strenger zijn en niet alleen kijken naar het bezoek met een frequentie van minimaal één keer per jaar, maar kijken naar bezoekers die minstens eenmaal per maand en/of wekelijks een bezoek aan voornoemde culturele voorzieningen brachten: 25% van de Brabanders bezoekt cultuur met deze grote frequentie.

We hebben ook gekeken naar het onderscheid gecanoniseerd-populair. Bezoek aan toneel kunnen we helaas niet onderscheiden van bezoek aan cabaret en is hier daarom weggelaten. Gecanoniseerd bezoek, dat wil zeggen bezoek aan een dansvoorstelling of klassiek concert, opera of

jazzmuziek, wordt door 45% van de Brabanders minstens een keer per jaar gedaan. Dat is redelijk vergelijkbaar met de 43% landelijk, ook als we rekening houden met de (licht) afwijkende operationalisering van het begrip gecanoniseerd. Het bezoek aan populaire voorstellingen (musical, concert van pop-, rock- en wereldmuziek, bioscoop of filmhuis) wordt jaarlijks minstens eenmaal gedaan door 77% van de Brabanders. Dat is licht lager dan de 84% landelijk.

Beoefening

In de PON-peiling is aandacht voor kunstbeoefening, meer dan voor beoefening van erfgoed. Er zijn wel vragen over het bezoek aan erfgoedinstellingen, -gebouwen en -plaatsen. In de beoefening gaat het meer om het omgaan met dan het bezoek aan erfgoed, zoals het doen van stamboomonderzoek, het bestuderen van historische personen of de lokale geschiedenis (al dan niet in georganiseerd verband via bijvoorbeeld heemkundekringen), het meehelpen met opgravingen, het in stand houden van een molen, het meewerken in een regionaal of stadsarchief, etc. In de PON-peiling hebben we wel een vraag over lidmaatschap in de laatste 12 maanden van een heemkundekring, schuttersgilde of historische vereniging (in die combinatie). Ongeveer 16% van de Brabanders is hier lid van. We weten niet of de leden ook actief zijn, daarom nemen we deze cijfers niet mee in het beeld van de beoefening. Dat beeld richt zich dus daarmee puur op het creatieve, kunstzinnige. Ook nu kunnen we coulant of streng zijn. Coulant zijn we als we iedereen meenemen, ook zij die aangeven incidenteel aan kunstbeoefening te doen. Strenger kijken we als we inzoomen op diegenen die de kunstbeoefening structureel zeggen te doen. Precies de helft, 50%, van de Brabanders was de afgelopen 12 maanden in de vrije tijd actief, incidenteel of structureel, in het doen van beeldende activiteiten (tekenen, schilderen, beeldhouwen), maken van muziek (inclusief zingen), dansen, theater, creatief schrijven of kunstzinnige fotografie, film en video. Als we kijken wie dit structureel doen dan zakt het percentage van 50% naar bijna 30%. In de vragenlijst wordt uitgelegd wat er onder incidenteel en structureel verstaan kan worden: incidenteel is het als de activiteit bijvoorbeeld via een workshop of tijdens een evenement wordt gedaan, structureel als het bijvoorbeeld iedere week wordt gedaan.

Steun

Uit de PON-peiling weten we hoeveel Brabanders lid zijn van een belangenorganisatie in de culturele sector, zoals een vriendenvereniging, en hoeveel er donateur zijn van een culturele instelling of initiatief (bijvoorbeeld 'crowdfunding'): respectievelijk 24% en 30% van de 18-plussers. Landelijk was dat 9% en 21% van de bevolking van 12 jaar en ouder. Uiteindelijk biedt 40% van de Brabanders een of beide vormen van steun. Landelijk is dat een derde, waarbij ook het vrijwilligerswerk in de culturele sector is ingesloten.

Overlap

Door bovenstaande cijfers te combineren krijgen we zicht op de overlap tussen bezoek, beoefening en steun, zowel in de ruime als de strikte variant. De volgende tabel geeft de cijfers.

Figuur C — Cultuurbezoek, beoefening en steun in Noord-Brabant (%)

Ruime definitie*	Cultuurbezoeker	Kunstbeoefenaar	Steungever	Vriend	Donateur
Wel cultuurbezoek	-	51	42	26	31
Geen cultuurbezoek	-	31	5	5	5
Wel kunstbeoefenaar	97	-	50	33	37
Geen kunstbeoefenaar	92	-	29	16	23
Wel steungever	99	64	-	63	76
Geen steungever	92	42	-	0	0
Strikte definitie*					
Wel cultuurbezoek	-	37	53	37	40
Geen cultuurbezoek	-	24	30	17	23
Wel kunstbeoefenaar	51	-	52	37	36
Geen kunstbeoefenaar	36	-	35	20	28
Wel steungever	54	38	-	63	76
Geen steungever	31	24	-	0	0

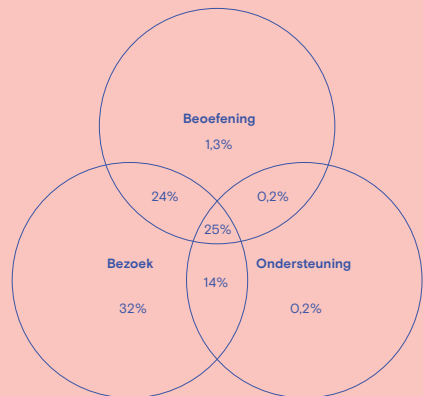
* Ruime definitie: bezoek minstens eenmaal afgelopen jaar, beoefening incidenteel en structureel afgelopen jaar; strikte definitie: bezoek minstens eenmaal maandelijks afgelopen jaar, beoefening iedere week afgelopen jaar.

NB: De percentages moeten aan de rijen worden gerelateerd. Leesvoorbeeld, 2e en 3e rij, 3e kolom: Van de cultuurbezoekers in de ruime definitie ('Wel cultuurbezoek'; 2e rij) is 51% ook kunstbeoefenaar tegen 31% onder de niet-cultuurbezoeker in de ruime definitie ('Geen cultuurbezoek'; 3e rij). Vet=significant ($p < 0,05$) en sterk verschil (Eta/Phi/Cramer's $> 0,20$).

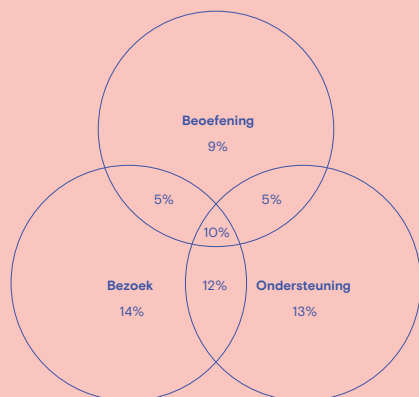
Bron: Cultuurpeiling 2017, het PON

Er is een sterke overlap tussen bezoeken, beoefenen en ondersteunen. De helft van de cultuurbezoeker, ruim of strikt gedefinieerd, is ook kunstbeoefenaar in de vrijetijd. Landelijk is dat 68%, maar dat cijfer heeft betrekking op een grotere groep (vanaf 12 jaar). Vier op de tien Brabantse cultuurbezoekers zijn ook steungever (vriend en/of donateur). Landelijk is dat 34%. Er zijn duidelijk meer vrienden onder Brabantse bezoekers (26%) dan onder de landelijke bezoekers (10%). De kunstbeoefenaar die minimaal incidenteel kunstzinnig actief is, is vrijwel altijd ook cultuurbezoeker, ten minste als we ook het cultuurbezoek ruim opvatten (minstens een keer per jaar). Kijken we strikter, dan halveert dit percentage: de helft van de structurele kunstbeoefenaars (wekelijks eenmaal) is ook zeer frequent cultuurbezoeker (minstens een keer per maand). Ook is de helft van de kunstbeoefenaars, ruim of strikt opgevat, steungever aan cultuur. Steungevers zijn ook vaak bezoeker en beoefenaar. Als we bezoek ruim opvatten is bijna elke steungever ook bezoeker, vatten we bezoek strikt op dan is ruim 50% van de steungevers ook bezoeker. Ook zijn ruim zes op de tien steungever minstens incidenteel kunstbeoefenaar. Structureel kunstbeoefenaar zijn vier op de tien steungevers. We kunnen alle cijfers combineren en de overlap weergeven in de volgende twee figuren.

Figuur D — Overlap bij een ruime definitie van cultuurbezoek en cultuurbeoefening

Bijna 4% doet niet aan cultuur in ruime zin

Bijna 33% doet niet aan cultuur in strikte zin

Als we cultuurbezoek en -beoefening ruim definiëren, dan is 25% van alle Brabanders zowel bezoeker, beoefenaar als steunverlener. Bij een strikte definitie is dat 10%. Bij een bevolking van 2,5 miljoen inwoners (begin 2017) komt dat neer op 250.000 tot 625.000 mensen in Noord-Brabant die nauw tot zeer nauw betrokken zijn bij de cultuursector.

Stadse inzichten

We kunnen nog iets meer in detail inzoomen op het draagvlak voor cultuur. Veel grotere steden in Noord-Brabant hebben hun eigen burgerpanels waarmee de inwoners van de gemeente regelmatig over uiteenlopende onderwerpen worden geraadpleegd. Van Eindhoven, 's-Hertogenbosch en Tilburg hebben we de rapportages gekregen van hun meest recente peilingen over het onderwerp cultuur. Vaak kunnen we door de tijd terugkijken, meestal een aantal jaren terug.

Eindhoven

De laatste peiling in Eindhoven, 'Cultuur 2016', laat zien dat 80% van de Eindhovenaren tenminste één voorstelling in de podiumkunsten heeft bezocht: 48% ging naar gecanoniseerde kunst, 72% naar populaire. Dat is vanaf 2012 stabiel. 76% van de bezochte voorstellingen is in Eindhoven. In de landelijke en provinciale peilingen hebben we bij het totale bezoek ook het bezoek aan musea en bibliotheken meegenomen. In de Eindhovense peiling weten we wel hoeveel mensen er naar

specifieke Eindhovense musea en de bibliotheek zijn geweest: 16% bezoekt het Van Abbe en 16% de bibliotheek in 2016; de cijfers voor het Van Abbe fluctueren rond de 12-16%, die van de bibliotheek zijn gedaald: in 2012 ging nog ruim een kwart naar de bibliotheek. Festivals zijn populair: het lichtkunstfestival Glow werd in 2016 door maar liefst 57% in 2016 bezocht, Dutch Design Week door 28% en festival STRP door 10%. Deze cijfers zijn redelijk stabiel door de tijd. Eindhoven heeft bijna dezelfde vragen over actieve kunstbeoefening gesteld als het landelijke VTO-onderzoek. Iets meer dan de helft (55%) van de Eindhovenaren beoefent in 2016 zelf minstens één kunstzinnige activiteit. Dat aandeel is licht gestegen ten opzichte van vier jaar eerder. Er zijn in Eindhoven geen vragen gesteld over het geven van steun aan cultuur en ook is niet vast te stellen wat de overlap is tussen bezoek en beoefening.

's-Hertogenbosch

In 's-Hertogenbosch wordt om de twee jaar een cultuurpeiling gehouden, de laatste is van 2016. We hebben de samenvatting van de resultaten en een gedetailleerd tabellenboek gekregen. Op het niveau van de verschillende type voorstellingen weten we hoeveel mensen deze bezocht hebben. We weten ook of ze de voorstelling in de eigen gemeente of in het algemeen bezochten. Dat varieert van 74% voor een film in bioscoop of filmhuis (66% in de gemeente), 40% naar een concert moderne muziek (24% in de gemeente), tot 8% voor literaire bijeenkomst (7% in de gemeente). Het totale bereik is niet bekend gemaakt in de documentatie. Ter vergelijking: in Eindhoven gaat 62% naar een film in bioscoop of filmhuis, 27% naar een concert pop-/wereldmuziek en 5% naar een literaire bijeenkomst. In 's-Hertogenbosch is 62% naar een museum geweest (49% in eigen gemeente). Precies 45% is in 2016 in het Noordbrabants Museum geweest, een significante stijging ten opzichte van 2014 (te verklaren door de Jeroen Bosch tentoonstelling), en 24% in het Stedelijk Museum 's-Hertogenbosch. We weten alleen iets over het gebruik van bibliotheken in de vier weken voorafgaand aan de peiling: 24% is daar dan wel een keer of vaker geweest. Dat was 30% in 2010. Zo'n 35% is op het Theaterfestival Boulevard geweest, en dat is stabiel door de jaren heen (de metingen gaan terug tot 2010). Rond de 3% is op November Music geweest en 2% op Festival Cement. Ook hierin door de tijd geen veranderingen. In totaal is 55% van de Bosschenaren actief in de cultuurparticipatie in de vrije tijd. Ook hier is er geen data over steunverlening aan cultuur of analyses van de overlap tussen bezoek en beoefening.

Tilburg

Van de gemeente Tilburg hebben we de rapportage over het 'Burgeronderzoek Tilburg 2016, Deel Cultuur' gehad. Daarin cijfers uit 2016 die vaak kunnen worden vergeleken met die uit 2008 en later. Het aandeel Tilburgers dat minimaal één voorstelling (van concert tot film) bezocht is 82% en 76% heeft dat in Tilburg gedaan. Het bezoek in Tilburg is gestegen, het bezoek in het algemeen is gelijk gebleven sinds 2012. Bezoek aan de film is ook hier het populairst: 59% ging het afgelopen jaar naar de film. Vooral het bezoek aan 'overige podia, anders dan Theaters Tilburg of poppodium O13', zit in de lift. Zo'n 45% is naar een museum geweest in 2016 en 25% in Tilburg. Die cijfers zijn gedaald ten opzichte van voorgaande jaren. In Museum De Pont komt rond de 13% van de Tilburgers. Dat was ook zo in 2008. 2012 laat een piek zien met 19%. In het Textiel Museum komt 13% en ook hier ligt de piek in 2014 met 19%. Zo'n 37% bezocht de afgelopen 12 maanden een bibliotheek. We weten niet hoeveel procent Tilburgers er naar de Tilburgse festivals, zoals Mundial, Incubate, Roadburn of Woo Hah zijn gegaan. In 2016 heeft 38% van de Tilburgers het laatste jaar minimaal een kunstzinnige activiteit in de vrije tijd beoefend. Dat is gedaald van 42% in 2008 en (de piek) 49% in 2012. Nadere analyse van het laatste burgerpanel leert dat 41% van de Tilburgers minstens eenmaal per jaar een cultureel bezoek heeft gebracht en ook zelf aan amateurkunst doet.¹¹⁶

Conclusies

Landelijk heeft 89% van de Nederlanders minimaal een keer een voorstelling, museum of bibliotheek bezocht, 84% populair en 43% gecanoniseerd podiumaanbod. In Noord-Brabant heeft 94% dergelijke bezoeken minimaal een keer afgelegd, 77% aan populair en 45% aan gecanoniseerd aanbod. We weten voor Eindhoven ook hoeveel mensen er naar populair en gecanoniseerd podiumaanbod zijn gegaan: 72% en 48% respectievelijk.¹¹⁷ Dit alles is als we bezoek ruim definiëren: minimaal eenmaal per jaar. Kijken we met de Brabantse data strikter en isoleren we mensen die minimaal eens per maand een bezoek afleggen dan hebben we het over 25% in plaats van 94% van de Brabantse inwoners. Ongeveer acht van de tien Eindhovenaren en Tilburgers gaan naar podiumkunsten- of filmvoorstellingen.

Bezoek aan de film is het meest geliefd vooral in 's-Hertogenbosch, gevolgd door Eindhoven en dan Tilburg. Een museum bezoeken doen Bosschenaren ook meer dan Eindhovenaren en Tilburgers. De bibliotheek bezoeken is dan weer populairder in Tilburg. Glow in Eindhoven en Boulevard in 's-Hertogenbosch zijn festivals die veel publiek trekken. Over de festivals in Tilburg hebben we geen peilingscijfers.

In heel Nederland is 55% van de 6-plussers actief met kunstbeoefening in de vrije tijd. Dat gaat om minimaal 1 vorm van kunstbeoefening in het afgelopen jaar. In Noord-Brabant is onder de 18-plussers 50% actief met kunst in de vrije tijd bezig, incidenteel of structureel. Structureel (minimaal eenmaal per week) is 30% actief. Zowel in Eindhoven als 's-Hertogenbosch ligt de proportie actieve beoefenaars (minimaal een keer per jaar) van cultuur op 55%. In Tilburg is dat veel lager met 38%. Dat kan deels te maken hebben met afwijkende vraagstellingen (bijvoorbeeld het bevragen van meer activiteiten). Om dat zekerder vast te kunnen stellen zou een harmonisatie van de cultuurparticipatieonderzoeken nodig zijn. In dat geval kan ook gevraagd worden naar steun voor cultuur, iets dat in de stadspanels volledig ontbreekt. Ideaal is het als de afstemming ook met de landelijke en provinciale peilingen zou plaatsvinden.

In Nederland is 9% van de 12-plussers lid van een culturele vriendenvereniging, in Brabant is dat 24% van de 18-plussers. Donateur van een culturele instelling of initiatief is landelijk 21% en in Brabant 30%. Het steun verlenen aan cultuur, als vriend of donateur, lijkt in Noord-Brabant sterker ontwikkeld dan op het landelijke niveau, al is er het voorbehoud dat de leeftijdsgroepen niet helemaal vergelijkbaar zijn. We weten deze cijfers niet voor de steden in Noord-Brabant.

Ook de overlap tussen bezoek, beoefening en ondersteuning weten we niet op stadsniveau. Dat weten we wel voor Noord-Brabant: afhankelijk van hoe streng je kijkt naar de bezoek- en beoefeningsfrequentie is tussen 10% tot 25% van de Brabanders, ofwel 250.000 tot 625.000 Brabanders, betrokken bij de cultuursector als bezoeker, beoefenaar én ondersteuner, dat laatste als vriend en/of donateur.

¹¹⁶ Met dank aan Margot Hutten, onderzoeker/adviseur bij Team Informatie- en Kenniscentrum van de gemeente Tilburg, die op verzoek een extra analyse op hun laatste burgerpanel heeft uitgevoerd.

¹¹⁷ Dat zouden we voor de andere steden ook kunnen uitrekenen. Voor nu is uitgegaan van bestaande rapportages waarin niet altijd alle gegevens staan die we willen hebben.

PILOT B5

CULTURELE CROSSOVERS —

HOE WORD JE SAMEN STERKER?

Rogier Brom
Henk Vinken

Inleiding

Dat kunst en cultuur iets te bieden hebben aan andere domeinen is inmiddels algemeen geaccepteerd. Over wat hierbij dan geboden wordt en hoe het resultaat hiervan is te beoordelen, bestaan echter nog veel vragen. Een vorm waarin de uitwisseling tussen het culturele domein en andere domeinen concreet genoeg vorm krijgt om uitkomsten breder te kunnen beoordelen, is de culturele crossover. De definitie die hier wordt gebruikt gaat over het combineren van expertise uit verschillende sectoren, in dit geval cultuur en een andere sector. Het gaat hier niet over de specifieke kunstvorm die als crossover wordt aangeduid. De grensvervaging tussen verschillende kunstdisciplines is een andere en veel oudere discussie. In dit hoofdstuk zullen we dan ook nader ingaan op deze manier van het inzetten van verschillende expertise.

Het onderzoeksbureau DSP-groep omschrijft de term crossover als 'nieuwe combinaties tussen vanouds gescheiden sectoren'. Wanneer hierbij cultuur wordt gecombineerd, gaat het erom dat er een nieuwe kijk op een oplossing van een maatschappelijk vraagstuk wordt bewerkstelligd. Hierbij is van belang dat het proces verder gaat dan alleen het diagnosticeren van een probleem, dat er daadwerkelijk een oplossing in zicht komt (Horst et. al. 2016, p8). Deze omschrijving van een crossover is leidend bij hoe we hier kijken naar projecten die als culturele crossover kunnen worden bestempeld. We hebben een groepsgesprek gevoerd met als hoofdvraag hoe de samenwerking tussen partijen bevallen is.

Daarbij is niet alleen de betekenis van cultuur voor het oplossen van problemen van belang, maar ook de betekenis die de samenwerking voor de kunstenaar en diens kunstpraktijk heeft. Om van een daadwerkelijke crossover te kunnen spreken moet deze voor beide partijen een zinvolle betekenis hebben. Uit het gesprek blijkt dat zich tot op dit moment eigenlijk nog geen vorm voor deze projecten heeft uitgekristalliseerd waarover alle deelnemende partijen tevreden zijn. Eerst zullen dan ook de wenselijke voorwaarden voor culturele crossover in kaart worden gebracht. Pas wanneer duidelijkheid is over een structuur die door de verschillende partijen als de best werkbare

wordt ervaren, kan een beeld worden gevormd van de resultaten die hieruit volgen en hoe deze te meten zijn.

Daarbij moet wel direct worden opgemerkt dat dit hoofdstuk niet zal bestaan uit een reeks cijfers waarmee het effect van een succesvolle crossover kan worden benaderd. De vormen van samenwerken zijn niet voldoende vergelijkbaar om vanuit een vaste set indicatoren tot een vergelijking te komen. Wel lijkt het er op dat er steeds meer vruchten worden geplukt van jarenlange ervaring aan experimentele samenwerking, waardoor een meer stabiele afbakening van het begrip mogelijk wordt. Hier is ingezoomd op de vraag wat de meest waarschijnlijke vorm is waarin crossovers plaatsvinden en hoe de resultaten hiervan zijn te meten.

Kennis vanuit gesprek

Om kennis te verzamelen over de praktijk van culturele crossovers, zijn we een groepsgesprek aangegaan met meerdere kunstenaars die hiermee ervaring hebben en met experts op het gebied van het faciliteren en realiseren van community art projecten en projecten in de zorg. In het gesprek is voornamelijk ingegaan op de samenwerking tussen de verschillende partijen.

Door de uitkomsten van dit gesprek aan te vullen met onderzoek naar overkoepelende structuren van dergelijke projecten, trachten we te komen tot een zo sterk mogelijk beeld van de voorwaarden die nodig zijn voor het vormgeven van een culturele crossover.

Een handige en veel voorkomende manier om projecten in een stramien te plaatsen, is het uiteenzetten van projecten langs meerdere assen. Pascal Gielen stelt hiervoor met betrekking tot community art voor om het geheel te bezien vanuit een as die een onderscheid maakt tussen digestieve (conformerende) en subversieve (non-conformerende) vormen van kunst. De tweede as in dit stramien maakt een onderscheid tussen auto-relatieve (vooral betrekking hebbend op de kunstenaar) en allo-relatieve (vooral betrekking hebbend op de gemeenschap) community art-projecten (Gielen 2011, 22).

Figuur F — Typologie van Gielen 2011 en bijbehorende voorbeelden (Gielen 2011, 22-27)

	Auto-relatieeel	Allo-Relationeel
Digestief	Artistieke aankleding publieke ruimte	Kunstprojecten in gevangenissen
Subversief	Homo-erotische fotografie in Amerika	Gay Pride

Groot voordeel van dit stramien is dat er duidelijkheid geboden kan worden over de rol van de verschillende partijen en de verwachtingen omtrent het doel van de crossover.

Een structuur die werkt

Voor een goede samenwerking is het belangrijk dat alle betrokken partijen op dezelfde manier in het project staan. Uit de gesprekken die voor dit onderzoek werden gevoerd blijkt dat op dit vlak wellicht de grootste uitdaging zit wanneer het gaat over culturele crossovers. Er lijkt sprake te zijn van een systeemprobleem dat de kop opsteekt in drie verschillende stadia van de projecten: bij het initiatief, bij de uitvoering en bij het onderhoud van de continuïteit.

Initiatief

Veel van de projecten lijken te starten op initiatief van de makers. De makers in het gesprek geven aan de taak van de kunstenaar te verstaan als het overal zien van mogelijkheden. Dit wordt zelfs als deel van hun identiteit gezien. Zij zijn dan ook overwegend de partij die met een plan komt voor een nieuw project. Wel wordt hierbij erkend dat dit vaak onregelende karakter van de makerspraktijk op gespannen voet kan staan met het verbindende karakter van instellingen. Zeker in de zorg, maar ook in andere domeinen, is het voor de instellingen van groot belang om een omgeving te creëren waarin op de structuur kan worden vertrouwd. Niet zelden wordt aangestuurd op wat Gielen digestieve projecten zou noemen. Voor een maker is de hele wereld het speelveld, terwijl organisaties sterk vanuit hun eigen organisatie en bijbehorende verantwoordelijkheden moeten denken. Het sterkste scenario voor een nieuw initiatief zien de gesprekspartners dan ook in een situatie waarbij de experimentele expertise van de maker wordt gecombineerd met de maatschappelijke expertise van de instelling die de mores kent van de omgeving waarbinnen het initiatief moet worden gerealiseerd. Daarbij is het van groot belang dat er een persoon is die een langere tijd aanwezig is in de context, in de vorm van bijvoorbeeld een cultuuraanrichter, kwartiermaker of matchmaker.

Zo kunnen de juiste vragen worden gesteld en de juiste maker worden gezocht die kan bijdragen aan antwoorden op die vragen. Deze persoon kan ook duidelijk richting geven aan het project en de leiding nemen over de voortgang ervan.

Uitvoering

De artistieke drijfveren die de betrokken kunstenaars hebben, zorgen er regelmatig voor dat zij te veel taken op zich nemen om het werk maar te realiseren. De verwachting is dat kunstenaars binnen de projecten veel taken kunnen vervullen, deze verwachting bestaat bij de instellingen waarmee wordt samengewerkt, maar ook bij de kunstenaars zelf. Bij de gesprekspartners bestaat het beeld dat kunstenaars dit binnen crossovers doen omdat ze als individu tegenover een instelling staan waarbij al deze taken ook zijn ondergebracht. Om tot een gelijkwaardige positie te komen zou het voor kunstenaars als noodzaak worden gevoeld om ook een breed scala aan – vaak ondersteunende en logistieke – taken op zich te nemen. Een oplossing hierbij zou moeten zijn dat wordt uitgesproken en vastgelegd dat iedere partij de taken moet en kan uitvoeren die binnen de betreffende expertise liggen. Zo zouden er systemen voorhanden moeten zijn waarbinnen de zaken worden opgepakt die niet vallen binnen de artistieke verantwoordelijkheid.

Onderhoud van de continuïteit

Binnen de culturele crossovers wordt gezocht naar een duurzame context waarbinnen oplossingen worden gezocht die op langere termijn stand houden. Het initiatief komt daarbij, zoals eerder al aangegeven, vaak van de kunstenaars. De continuïteit kan echter beter worden gewaarborgd vanuit de instellingen binnen een domein. De onregelende dynamiek van de kunst brengt de instellingen daarbij echter in een kwetsbare positie omdat – zeker in de gezondheidszorg – een stabiele dynamiek voor patiënten en zorgverleners vaak wenselijk is. Wanneer een probleem dus is geadresseerd en er een concrete oplossing is gevonden, bestaat daarom de kans dat er weinig animo is om structureel te blijven onregelen om op zoek te gaan naar verrijkende oplossingen voor overige problemen. Daarbij zou een structurele post voor cultuur op de begroting van de instellingen het mogelijk maken om tot een gelijkwaardiger gesprek te komen zodat minder tijd en energie besteed hoeft te worden aan het nut en de noodzaak om een culturele crossover te starten.

Naast het systeemprobleem lijkt er ook vaak sprake van een spraakverwarring tussen de verschillende partijen. Voornamelijk de niet-culturele partijen lijken niet altijd goed in beeld te

hebben wat de makers nu daadwerkelijk kunnen toevoegen. Dit betekent dat de maker sterk zijn positie moet bepalen om ook zelf iets uit het project te halen. Het verschil tussen mensen in een project creatief bezig te laten zijn en een daadwerkelijke crossover zit in het gegeven dat kunst daadwerkelijk iets aan de situatie toevoegt. Kunst kan bijdragen aan een oplossing.

Het is de maker er dan ook vooral aan gelegen om goede kunst te kunnen maken, meer dan het creatief bezig laten zijn van derden. Feitelijk vragen de kunstenaars in het gesprek meer aandacht voor wat Gielen het auto-relationale noemt; het belang van de kunstenaar. Nu is er veel aandacht voor het allo-relationale: dat wat de gemeenschap, de organisatie en diens probleem dient. Dat is, terugkijkend op het systeemprobleem, dan ook de positie die de maker vanuit de aanwezige expertise zou moeten kunnen innemen binnen een culturele crossover. De omstandigheden kunnen hierbij een rijke voedingsbodem zijn waar vanuit een kunstwerk kan worden gerealiseerd, maar het is niet zo dat met deze realisatie een bepaalde problematiek is opgelost. Daarmee zou het namelijk de verantwoordelijkheid van alleen de maker zijn om het probleem op te lossen. De verantwoordelijkheid van de maker wordt juist vooral gezien in het vinden van mogelijkheden om een probleem open te breken en daarover een goed kunstwerk te maken. Dat kunstwerk kan een object zijn, maar bijvoorbeeld ook een relationeel proces. Het is dan aan de andere partners in de crossover om hun expertise in te zetten om de opbrengsten uit dit proces om te zetten in een langdurige oplossing en dit ook te blijven begeleiden. Dat gebeurt nu nog te weinig. Er wordt ervaren dat de discussie zich nog te vaak richt op kosten en te weinig op opbrengsten en hoe deze bestendig kunnen worden.

De ideale vorm voor een culturele crossover die uit dit groepsge gesprek naar voren komt, lijkt vooral te liggen in het opstellen van een langere lijn voor het project waarbij een heldere taakverdeling bestaat die ieders expertise weet te respecteren. Vanuit een gelijkwaardige en legitieme verhouding tussen de verschillende partijen moet de communicatie een open karakter behouden. De verwachtingen moeten helder zijn. De vraag is hoe dit zich verhoudt tot bestaand onderzoek op dit vlak en in welke mate deze bevindingen systematische invulling van een culturele crossover concreter kunnen maken.

Bestaande kaders

Voor de provincie Utrecht verkende de DSP-groep goede voorbeelden van culturele crossovers in Nederland. De conclusies en aanbevelingen die hieruit volgden, kregen voornamelijk de vorm van tips en aandachtspunten bij het realiseren van een culturele crossover. Een duidelijk beeld van wat op een iets hoger abstractieniveau een goede culturele crossover inhoudt en hoe deze te evalueren is, kwam niet naar voren. Ook in het groepsge gesprek voor het huidige onderzoek bleek de gedeelde opvatting dat er momenteel nog geen goede vorm is gevonden voor culturele crossovers. Wel was de hoop en verwachting dat er momenteel projecten starten waarbinnen de juiste parameters zijn gesteld voor een goede samenwerking. Hierbij bleek het voornamelijk van belang om – zoals eerder al aangegeven – de meest logische samenwerking te zoeken voor de situatie en daarin onderling de juiste verwachtingen te scheppen, te zorgen dat de manier van werken ieders expertise recht doet en een structureel proces te vormen waar de maker desgewenst op termijn uit kan stappen. In het volgende deel van dit hoofdstuk wordt dan ook gekeken naar kaders die hiervoor al bestaan om tot een aanzet te komen voor een methodische benadering die het mogelijk maakt om uitkomsten uit culturele crossovers inzichtelijk te maken.

Een project waarbij op grotere schaal is gekeken hoe projecten zijn uit te voeren waarbinnen een waardevolle rol van kunst kan worden gerealiseerd ten opzichte van andere domeinen is *The Art of Impact*.¹¹⁸ Het is dan ook nuttig om te kijken hoe hierbij werd omgegaan met verwachtingen, ingenomen rollen en beoogde resultaten. In de rapportage over *The Art of Impact* wordt duidelijk dat bij de deelnemers aan dit project de beoogde impact globaal in vier vormen kan worden verdeeld:

- 1 Oplossen van een concreet vraagstuk, knelpunt of probleem.
- 2 Een probleem agenderen, vergroten van begrip en acceptatie voor een vraagstuk, prikkelen van visie en verbeelding of aanzetten tot anders denken en handelen.
- 3 Nieuwe kennis ontwikkelen.
- 4 Verbeteren van de mogelijkheden voor kunstenaars om een zo groot mogelijke bijdrage te leveren aan maatschappelijke vraagstukken.

¹¹⁸ *The Art of Impact* onderzocht en stimuleerde in 2015 en 2016 kunstprojecten met een duidelijke impact op de samenleving. Het programma is nu afgerond. *The Art of Impact* werd in opdracht van minister Jet Bussemaker (OCW) ontwikkeld door de zes landelijke publieke cultuurfondsen: Fonds Podiumkunsten, Stimuleringsfonds creatieve industrie, Nederlands Filmfonds, Fonds voor Cultuurparticipatie, Mondriaan Fonds en Nederlands Letterenfonds.

Uit hetzelfde rapport blijkt dat de gerealiseerde impact op vijf verschillende gebieden plaatsvindt:

- 1 Sommigen deelnemers zeggen dat effecten niet zijn vast te stellen, en doen dat ook niet.
- 2 Door veel deelnemers wordt impact beschreven in termen van reacties van bezoekers of van samenwerkende partijen.
- 3 Soms worden output-resultaten genoemd in de vorm van bezoekersaantallen.
- 4 Soms worden resultaten gemeten met behulp van kwalitatief (evaluatie)onderzoek.
- 5 Tot slot beschrijft een aantal deelnemers spin-offs, bijvangst en impact door kruisbestuiving (waarin disciplines elkaar inspireren).¹¹⁹

Bij het vergelijken van de beoogde en de gerealiseerde impact wordt duidelijk dat het lastig kan zijn om de resultaten te koppelen aan dat wat was beoogd. Ook in het rapport wordt opgemerkt dat niet altijd wordt teruggekeken naar de beoogde impact die vooraf was geformuleerd. Het zou dan ook waardevol zijn om handvatten te hebben die zowel de beoogde resultaten als de realisatie hiervan in een vergelijkbaar stramien kunnen plaatsen. Ook het bundelen en vergelijken van uitkomsten van dergelijke projecten zoals wordt gedaan in de Arts Impact Manager van CAL-XL en Cigarbox (<http://www.cal-xl.nl/advies/aim/>) zou een aanbeveling zijn.

Fasering

Een mogelijkheid om het realisatieproces en de uitkomsten in een vergelijkbaar stramien te plaatsen, is het geheel op te delen in fases die per fase de realiteit van de crossover kunnen vatten en mogelijkheden bieden voor duiding.

Frits Grotenhuis beschrijft vanuit ervaring met vier crossover projecten een model voor crossovers dat bestaat uit drie fases. De eerste fase onderzoekt hierbij de bestaande situatie ten opzichte van de verlangde situatie. Een kwartiermaker speelt hierbij de centrale rol in het opzoeken van een netwerk en het onderzoeken van een werkbare samenwerking. Deze fase kan succesvol worden afgerond wanneer er een plan ligt voor een pilot met toezeggingen van de betrokken samenwerkingspartners. De tweede fase bestaat uit het realiseren van de pilot en een gezamenlijke visie op mogelijkheden om deze pilot voort te zetten en uit te breiden. Ook is financiering hierbij van belang. Cruciaal is

hierbij dat er consensus bestaat over de visie voor de toekomst van het project. Wanneer dit het geval is kan gebouwd worden aan een duurzame organisatievorm waarmee de derde fase aanbreekt. De uitdaging daarbij is het vinden van een duurzame infrastructuur die ook financiële mogelijkheden biedt.¹²⁰

Ook voor het meten of benaderen van de resultaten van culturele crossovers, kan worden gekeken naar bestaande kaders. Voor het evalueren van zogeheten spillovers wordt in de Value-Based Approach (VBA) net als bij het model van Grotenhuis met fases gewerkt¹²¹. Hierbij wordt in de eerste fase een diagnose gesteld van de waarden die de verschillende stakeholders in het proces beoogden te bereiken, onderverdeeld in vier soorten waarde: persoonlijk, sociaal, maatschappelijk en overstijgend. Vervolgens wordt in de tweede fase gekeken hoe de activiteiten zich verhouden tot deze waarden door de strategieën van de verschillende stakeholders te onderscheiden en te volgen. Ten slotte is in de VBA een methode ontwikkeld om te kijken of de waarden van de stakeholders zijn veranderd. Deze methode vormt de derde fase.

In zowel het model voor de uitvoering van een crossover, als in de evaluatiemethode van vergelijkbare projecten, is de fasering erop gericht een goed beeld te krijgen van de taakverdeling, verwachtingen van de betrokkenen en het evalueren van een periode. Dit zijn aspecten die ook terugkwamen in het groepsgesprek.

Effectieve crossovers en meetbare resultaten

Door de twee faseringsmodellen over elkaar heen te leggen ontstaat een werkwijze die het proces op een werkbare manier afbakt en kan volgen zonder dat het te dwingend is. Het lijkt bovendien genoeg ruimte te laten voor de gewenste structuur die volgt uit het groepsgesprek. Figuur G is een schematische weergave van deze combinatie, waarbij het de aanbeveling zou hebben om een kwartiermaker/matchmaker te hebben die de verschillende fases monitort en evalueert.

119 Dijkzeul, A. en B. Gooskens (2016) *The Art of Impact: inzicht in samen werken aan impact*.

Rapportage van bevindingen aan de publieke cultuurfondsen en het ministerie van OCW.

120 Groothuis, F.D.J. (2017) 'Value creation with creative industries cross-overs in the Netherlands'. In: *The international journal of cultural and creative industries*, jr.4, nr.3 (juli), 52-61.

121 Klamer, A., L. Petrova en D. Kiss (2016) *The Value-Based Approach (VBA) to evaluate the knowledge and network spillovers of the Rotterdam Unlimited Festival*.

Figuur G – Schematische weergave faseringsmodel

Een belangrijk aspect dat daarbij niet uit het oog moet worden verloren, is de mogelijkheid om de waarde van het artistieke product zelf te kunnen beoordelen. Eva Fotiadi merkt in relatie tot *The Art of Impact* op dat de artistieke vorm die de projecten hebben, veelal is terug te brengen tot bijeenkomsten, ontmoetingen en participatieve activiteiten. Wanneer deze naast een artistieke ook een politieke – of direct uitvoerende maatschappelijke – rol hebben, zo betoogt Fotiadi, produceren ze voornamelijk wat Slavoj Žižek ‘pseudo-activiteit’ noemt en stijgen daarmee niet boven een zekere wisselvalligheid uit.¹²² De kunstenaars waarmee voor dit onderzoek is gesproken gaven bovendien aan dat het voor hen bij culturele crossovers van belang is om goede kunst te maken. Door deze waarde in het faseringsmodel in te passen en te benoemen ontstaat bij de verschillende betrokken partijen meer duidelijkheid over de rol en bedoelingen van de kunstenaar.

Voor het inventariseren van de verschillende waarden en een overkoepelend doel, is de typologie van Gielen goed bruikbaar als extra handvat naast de verdeling die binnen de VBA wordt gehanteerd. Ook kan hierbij gekeken worden naar de typologie van community-arts projecten die Sikko Cleveringa ontwikkelde¹²³. Dit dwingt de betrokkenen namelijk om in de eerste fase duidelijkheid te scheppen met betrekking tot de positionering van de crossover. Het geeft ook direct de niet te verontachtzamen waarde aan die een crossover voor de kunst en de kunstenaar kan hebben.

122 Fotiadi, E. (2017) ‘From autonomous to generally applicable art’. In: *Kunstlicht*, 38, r. 1/2, 91–103.

123 Cleveringa, S. (2013) *Culturele wijkteams Rotterdam*. Voorstudie in opdracht van de dienst Kunst en Cultuur Rotterdam.

ECONOMISCH KAPITAAL

Volgens Mommaas¹²⁴ is er sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw meer en meer aandacht voor de economische dimensie van kunst en cultuur. Er is een groeiende belangstelling voor een breder aanbod aan artistieke uitingen er wordt hieraan simpelweg meer geld besteed, zeker het laatste decennium ook aan kunst en cultuur op digitale platforms. Het gevolg is een grotere multimediale economie, nieuwe belevingsplatforms voor onder andere gaming en audiovisuele producties, en nieuwe, groeiende groepen culturele ondernemers en een groeiende culturele werkgelegenheid.

Culturele makers of misschien beter ‘creatieven’ lijken in dit klimaat sterk in economische achting gestegen. Zeker sinds het idee postvatte dat elke zich respecterende regio een ‘creative class’ nodig heeft om het vestigingsklimaat en zo de economische bedrijvigheid van die regio te bevorderen. Steden, zo laat Van den Hoogen¹²⁵ zien, profileren zich ook steeds vaker via kunst, Amsterdam met de Gouden Eeuw, Arnhem met mode, Eindhoven met design. De creatieve industrie, een breed palet aan bedrijvigheid van architectuur tot entertainment, is benoemd tot een van de negen topsectoren in Nederland. Naar eigen zeggen is Nederland met grote merken als Endemol, Guerilla Games en Droog Design internationaal een top-10 speler.¹²⁶

¹²⁴ Mommaas 2012

¹²⁵ Van den Hoogen (2018:14)

¹²⁶ Zie <https://www.topsectoren.nl/topsectoren>.

Er is ook steeds meer onderzoeks aandacht voor het verband tussen cultuur en economie. Dat blijkt uit het werk van Gerard Marlet van de Atlas voor gemeenten die ook dit jaar weer een Atlas uitbrengt waarin het verband tussen cultureel aanbod en economische ontwikkeling op het niveau van stedelijke regio's in beeld komt.¹²⁷ Ook blijkt het uit de reeks monitors van de creatieve industrie van IMMovator/de Netherlands Economic Observatory.¹²⁸ Mommaas (2012: 23) stelt dat de bredere culturele infrastructuur van publieke voorzieningen, van het erfgoed en de culturele opleidingen 'meeliften' met de nieuwe economie vanuit een 'meekoppelend belang'. Zij zijn nodig om een creatief en innovatief klimaat te krijgen waar hoogopgeleiden, cultureel ondernemers en andere bedrijven zich willen vestigen.

In de monitor is er vooral aandacht voor de creatieve en daarbinnen de culturele werkgelegenheid en bedrijvigheid. Ook is er aandacht voor kunst en cultuur en het vestigingsklimaat. Hiermee brengen we voor het eerst economische gegevens in samenhang en gesystematiseerd in beeld, ook als basis voor trendanalyses voor komende jaren.

Specifiek voor Brabant brengen we in dit economisch kapitaal de volgende zaken in beeld:

- Werkgelegenheid in de creatieve sector (bedrijven, werknemers, zelfstandigen)
- Financiële stromen
- Betekenis van kunst en cultuur in de aantrekkingskracht en vestigingsklimaat van de provincie

In het verdiepende hoofdstuk, gebaseerd op het pilot onderzoek in de B5, worden de gemeentelijke cultuurbegrotingen met elkaar vergeleken.

127 Zie <https://www.atlasvoorgemeenten.nl/>.

128 Zie <https://www.neo-observatory.nl/>.

BELANGRIJKSTE BEVINDINGEN IN HET ECONOMISCH KAPITAAL

Er zijn in Nederland 211.263 bedrijven in de totale creatieve industrie (deze bestaat uit Kunst & Cultureel erfgoed, Media & Entertainment en Creatieve Zakelijke Dienstverlening). In Brabant zijn dit er 26.292. Noord-Brabant staat hiermee op een derde plaats vergeleken met de andere provincies. Afgezet tegen het aantal inwoners staat Noord-Brabant op de vijfde plaats. Wanneer we specifiek kijken naar de subsector Kunst en Cultureel erfgoed, dan zijn er in Nederland 89.198 bedrijven. In Brabant zijn dit er 10.022. Ook hier staat Noord-Brabant op de derde plaats in de ranking vergeleken met de andere provincies. Als we dit aantal afzetten tegen het aantal inwoners, dan staat Noord-Brabant op de zesde plek.

Er zijn in Nederland 406.848 werknemers in de creatieve industrie. In Brabant zijn dit er 45.847. Noord-Brabant staat op de derde plaats in de ranking vergeleken met andere provincies. Kijken we naar het aantal werknemers afgezet tegen het aantal inwoners, dan staat Noord-Brabant op de vijfde plaats. Door de jaren heen zien we een dalende trend in Brabant tot 2014. In 2015 is een opleving te zien, met name in de regio Zuidoost-Brabant. In 2016 daalt het aantal werknemers weer. Wanneer we inzoomen op de subsector Kunst en Cultureel erfgoed, dan zien we dat er 159.125 werknemers zijn in Nederland. In Brabant dit zijn er 15.816. Ook hier staat Noord-Brabant op de derde plaats in de ranking vergeleken met andere provincies. Kijken we naar het aantal werknemers afgezet tegen het aantal inwoners, dan staat Noord-Brabant op de achtste plaats.

In Noord-Brabant zijn in 2015 14.071 zelfstandigen in de creatieve industrie. Dit is ongeveer 1 op de 180 Brabantse inwoners. Het aantal zelfstandigen in de creatieve industrie is voornamelijk in Zuidoost-Brabant aanzienlijk en ook in West-Brabant zijn er relatief veel zelfstandigen te vinden. Het aantal zelfstandigen in de creatieve industrie is in de afgelopen jaren toegenomen. Het aandeel startups in Noord-Brabant weten we alleen voor de totale creatieve industrie. Dit is dus inclusief de subsector Kunst en Cultureel erfgoed. Er zijn in Nederland 47.350 creatieve startups in 2016. In Brabant zijn dit er 5.925. Noord-Brabant staat op de derde plaats in de ranking vergeleken met andere provincies. Het merendeel van

de startups is gelokaliseerd in de grote vier steden in Brabant: Eindhoven, Tilburg, Breda en 's-Hertogenbosch.

De toegevoegde waarde van kunst en cultureel erfgoed op de totale Brabantse economie is 0,68%. Noord-Brabant staat daarmee in vergelijking met de andere provincies op de laatste plek. In 2013 en 2015 was dit ook het geval. Kijken we naar de totale creatieve industrie, dan staat Noord-Brabant op de tiende plek. Vooral de toegevoegde waarde van de subsector creatief zakelijke dienstverlening is in Noord-Brabant hoger dan in andere provincies.

De culturele instellingen die we vergelijken op het gebied van personeelsbeleid hebben aan het eind van de cultuurplanperiode 2013–2016 ongeveer net zoveel mensen in dienst als aan het begin, zij het dat de verdeling iets anders is. Vooral bij musea zien we minder contracten. Het aantal vrijwilligers is niet opgelopen – minder contracten betekent ook minder vrijwilligers – maar de personeelslasten zijn wel iets opgelopen. We zien dat de scholingsuitgaven ook zijn gestegen.

De eigen inkomsten van de instellingen professionele kunsten zijn gestegen. Ook de subsidies gaan omhoog, maar niet zo hard als de eigen inkomsten. Dat betekent dat het percentage eigen inkomsten omhoog is gegaan. Gemiddeld tijdens deze vier jaar is het al 95%, met de uitschieter in 2016: 104%. Voor een euro subsidie, zien we meer dan een euro eigen inkomsten.

17% van het gehonoreerde bedrag van het Fonds Creatieve Industrie is Brabants. Van het Nederlands Filmfonds is slechts 0,4% van het gehonoreerde bedrag naar een Brabants project gegaan.

Landelijk is een stijging te zien in de omzet en productie van professionele podia. Kijken we naar de situatie in Brabant, dan zien we die stijging vanaf 2012 ook terug.

In dit deel is ook gekeken naar uitgaven aan cultuur in de B5. Het is moeilijk om goed vergelijkbare financiële cijfers over cultuuruitgaven op gemeenteniveau te vinden. Gaan we uit van de uitkeringen die het gemeentefonds op dit domein doet, dan wordt er landelijk per gemeente gemiddeld 133 euro per inwoner aan cultuur en

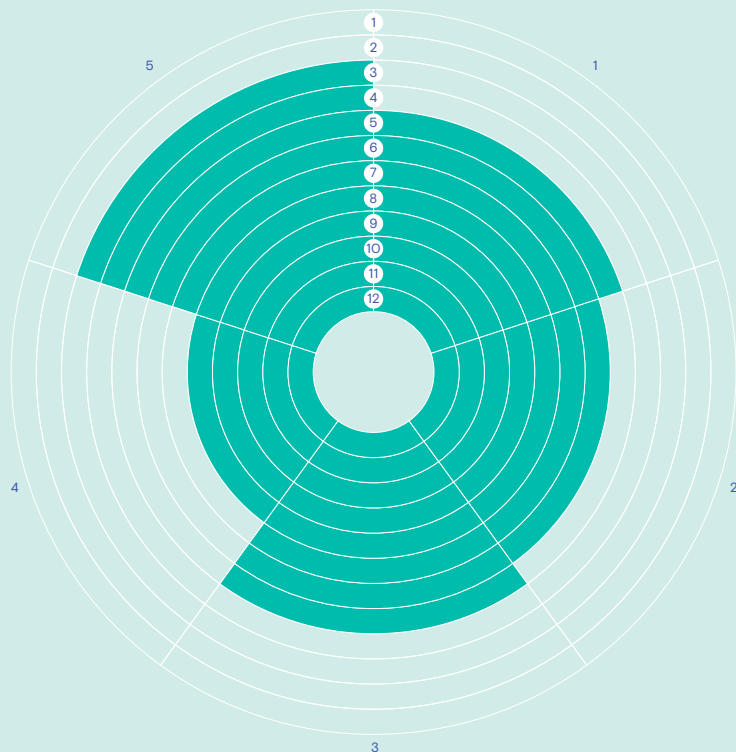
ontspanning berekend. In de B5 ligt dat op 164 euro per inwoner. Eindhoven is de uitschieter met 184 euro. We kunnen ook kijken naar de lasten op de gemeentebegrotingen. Die dalen als het gaat om uitgaven aan cultuur, in alle steden, ook in de B5, het sterkst in de regio West-Brabant. Dit geldt niet voor de regio Zuidoost-Brabant, zijnde de gemeenten Eindhoven en Helmond en omstreken, daar stijgen de uitgaven. Kijken we meer in detail naar de cultuurbegrotingen van de vier grootste B5-gemeenten dan valt ten eerste op dat er niet altijd vergelijkbare posten worden vermeld. Het meeste geld gaat naar presentatie, productie en participatie (vooral podiumkunsten ofwel de theaters), gevolgd door musea. De belangrijkste conclusie is dat er nog veel werk aan de winkel is om de cultuurbegrotingen van gemeenten vergelijkbaar te maken.

ECONOMISCH KAPITAAL IN BEELD

Werkgelegenheid in de creatieve sector

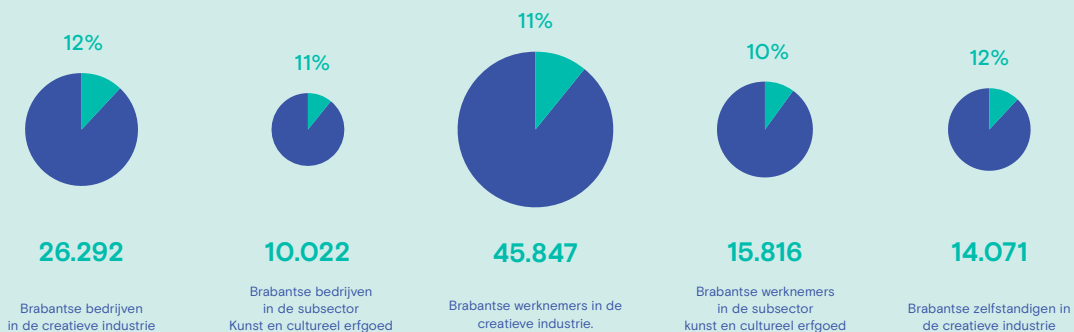
Ranking Brabant ten opzichte van andere provincies

ECONOMISCH KAPITAAL

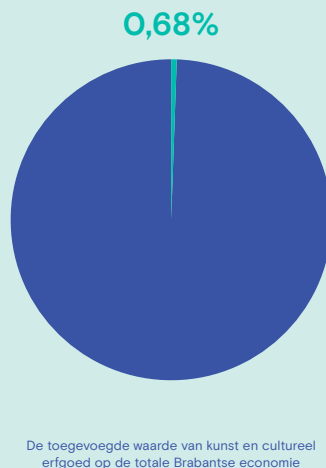

- 1 Bedrijven in de creatieve industrie
- 2 Bedrijven in de subsector Kunst en cultureel erfgoed (valt binnen de creatieve industrie)
- 3 Werknemers in de creatieve industrie
- 4 Werknemers in de subsector kunst en cultureel erfgoed
- 5 Zelfstandigen in de creatieve industrie

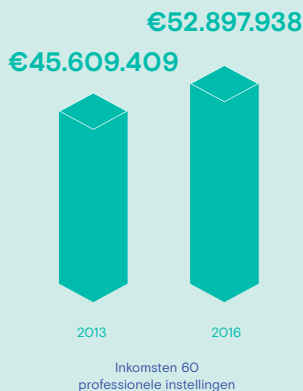
WAARDE VAN CULTUUR

Financiële stromen

ECONOMISCH KAPITAAL

Personeelsbeleid

43

Culturele instellingen

595

fte

WAARDE VAN CULTUUR

Cultuurbegrotingen

‘Het is moeilijk om goed vergelijkbare financiële cijfers over cultuuruitgaven op gemeenteniveau te vinden. Er valt nog veel te verbeteren in het harmoniseren van financiële data over cultuuruitgaven op gemeentelijk niveau.’

‘De eigen inkomsten van de culturele instellingen zijn gestegen. Ook de subsidies gaan omhoog, maar niet zo hard als de eigen inkomsten.’

Kijken we naar werkgelegenheid, dan laat CBS zien dat de landelijke ontwikkelingen van flexibilisering van de arbeidsmarkt en een daling van overheidsuitgaven aan cultuur zorgen voor het volgende beeld: er zijn minder vaste dienstverbanden, er wordt vaker projectmatig gewerkt en de honoraria die gehanteerd worden zijn in lang niet alle gevallen kostendekkend.¹²⁹

De Monitor Creatieve Industrie 2016 laat het groeiend belang van creatieve beroepsbeoefenaren in de brede economie buiten de creatieve industrie zien. Niet alle creatieven werken in bedrijven die tot de creatieve industrie behoren. De creatieve industrie kan onderverdeeld worden in subsectoren. We laten de creatieve industrie zien, met waar mogelijk een uitsplitsing naar de subsector Kunst en Cultureel erfgoed.

11.1 Aantal bedrijven in de creatieve industrie

Totale creatieve industrie

Er zijn in Nederland 211.263 bedrijven in de creatieve industrie.¹³⁰ In Brabant zijn dit er 26.292. Wanneer we kijken naar de ranking staat Noord-Brabant op een derde plaats vergeleken met de andere provincies. Als we dit aantal afzetten tegen het aantal inwoners, dan staat Noord-Brabant op de vijfde plek.

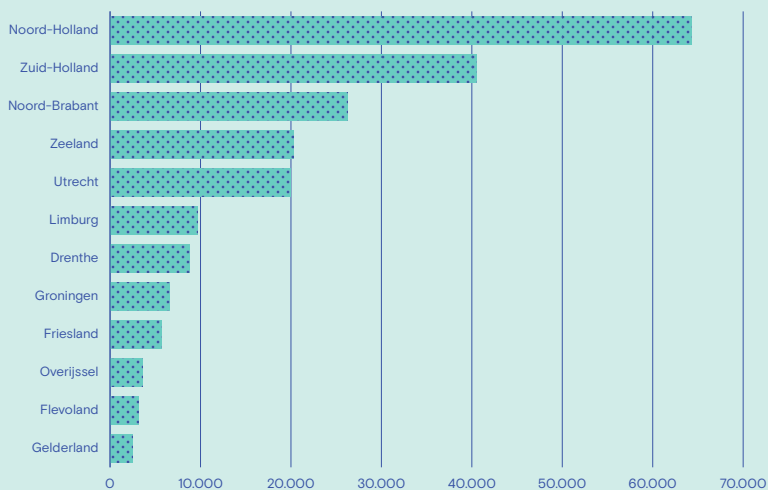
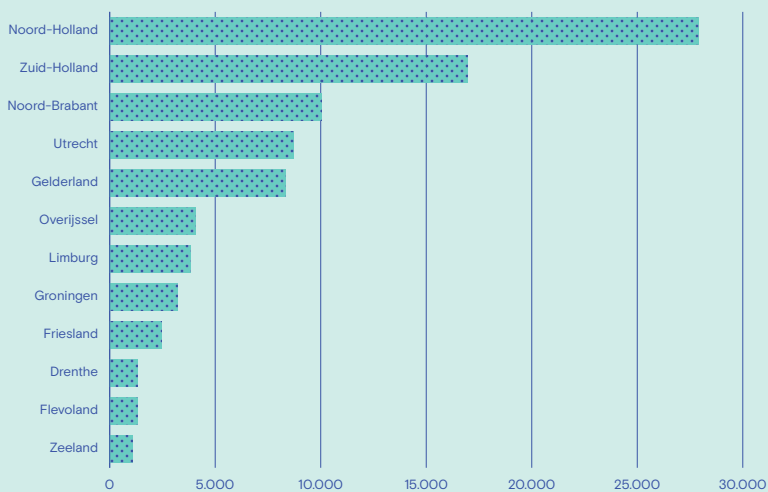
Subsector Kunst en Cultureel erfgoed

Wanneer we specifiek kijken naar de subsector Kunst en Cultureel erfgoed, dan zijn er in Nederland 89.198 bedrijven die hieronder vallen. In Brabant zijn dit er 10.022. Ook hier staat Noord-Brabant op de derde plaats in de ranking vergeleken met de andere provincies. Als we dit aantal afzetten tegen het aantal inwoners, dan staat Noord-Brabant op de zesde plek.

Bedrijven in de creatieve industrie zijn met name geconcentreerd in de vier grote steden Eindhoven, Breda, Tilburg en 's-Hertogenbosch.

¹²⁹ Monitor kunstenaars en afgestudeerden aan creatieve opleidingen 2017, CBS.

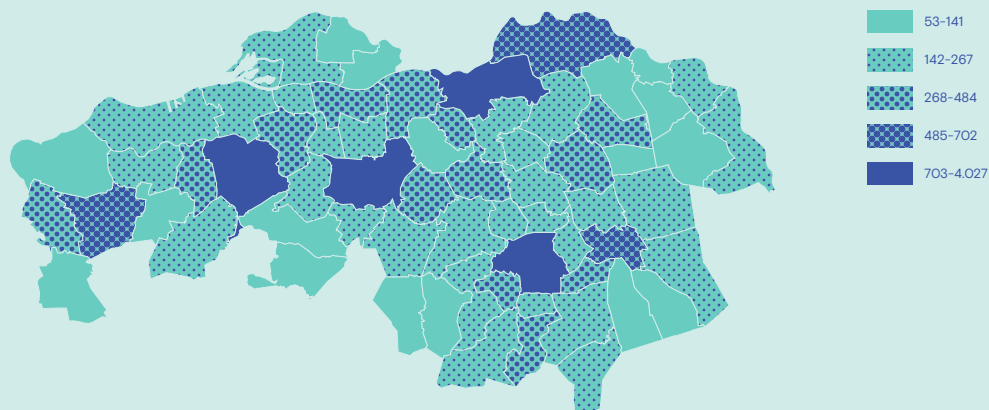
¹³⁰ De creatieve industrie bestaat uit de subsectoren Kunst en Cultureel erfgoed, Media en Entertainment en Creatieve zakelijke diensten (CBS).

Figuur 56 — Aantal bedrijven in de creatieve industrie per provincie, 2016¹³¹Figuur 57 — Aantal bedrijven in de subsector kunst en cultureel erfgoed per provincie, 2016¹³²

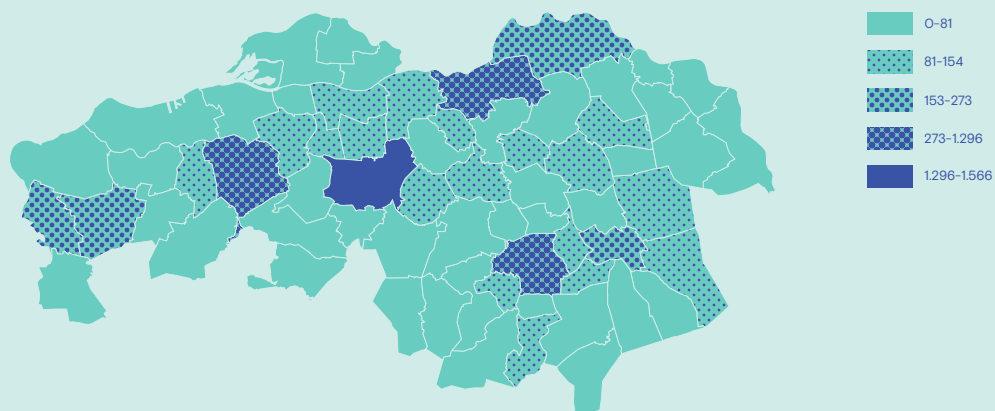
131 CBS microdata - Algemeen Bedrijven Register (ABR).

132 Idem.

Figuur 58 — Aantal bedrijven in de creatieve industrie totaal per gemeente in Brabant¹³³

Figuur 59 — Aantal bedrijven in de subsector Kunst en Cultureel erfgoed per gemeente in Brabant¹³⁴

133 CBS Microdata - Algemeen Bedrijven Register (ABR).

134 Idem.

Kijken we naar het aantal bedrijven in de subsector Kunst en Cultureel erfgoed, dan zien we dat deze het meest geconcentreerd zijn in Eindhoven, gevolgd door Tilburg, Breda en 's-Hertogenbosch.

11.2 Aantal werknemers in de creatieve industrie

Er zijn in Nederland 406.848 werknemers in de creatieve industrie. Dit betreft zowel voltijd als deeltijd werknemers. In Brabant zijn dit er 45.847. Noord-Brabant staat op de derde plaats in de ranking vergeleken met andere provincies. Kijken we naar het aantal werknemers afgezet tegen het aantal inwoners, dan staat Noord-Brabant op de vijfde plaats.

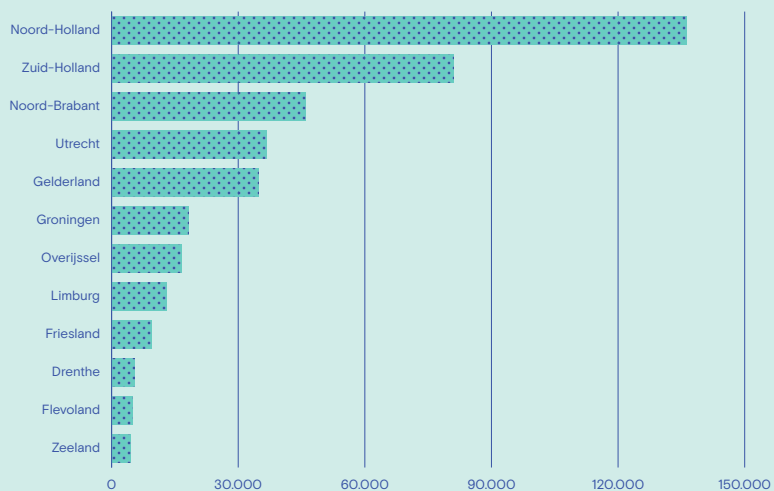
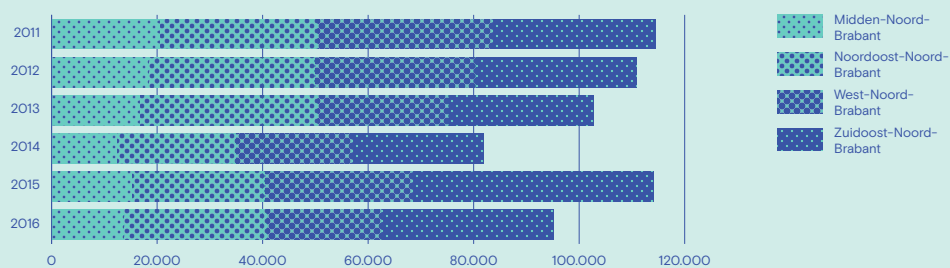
Wanneer we kijken naar het aantal werknemers in de totale creatieve industrie in Brabant over de jaren heen, dan zien we een dalende trend tot 2014. In 2015 is een opleving te zien, met name in de regio Zuidoost-Brabant. In 2016 zien we ten slotte weer een lager aantal werknemers in de creatieve industrie dan in 2015.

Kijken we naar het aantal werknemers in de creatieve industrie, afgezet tegen het aantal inwoners op gemeentelijk schaalniveau dan valt op dat met name de grote steden in Brabant relatief veel culturele medewerkers herbergen. Verder valt op dat in West-Brabant er relatief minder werknemers in de creatieve industrie werkzaam zijn.

11.3 Aantal werknemers in de subsector Kunst en Cultureel Erfgoed

Als we inzoomen op de subsector Kunst en Cultureel erfgoed, dan zien we dat er 159.125 werknemers zijn in Nederland. Dit betreft voltijd en deeltijd werknemers. In Brabant zijn dit er 15.816. Ook hier staat Noord-Brabant op de derde plaats in de ranking vergeleken met andere provincies. Kijken we naar het aantal werknemers afgezet tegen het aantal inwoners, dan staat Noord-Brabant op de achtste plaats.

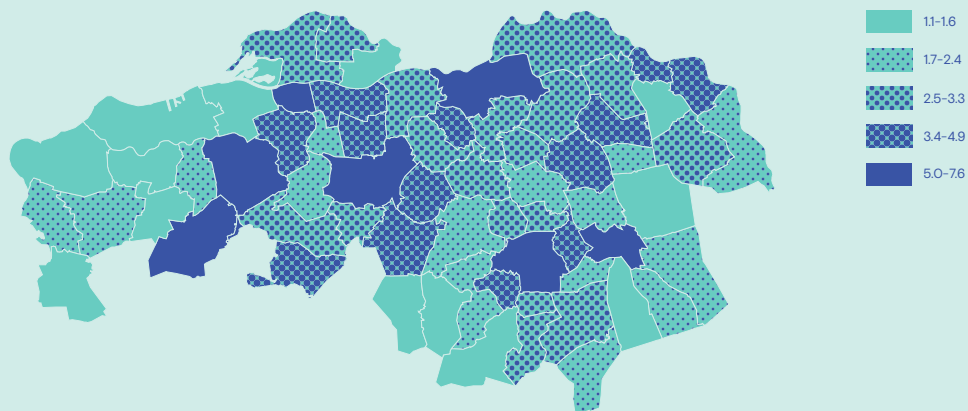
Wanneer we kijken naar het aantal werknemers in de subsector Kunst en Cultureel Erfgoed in Brabant over de jaren heen, dan is het aantal werknemers stabiel. In 2016 is er een toename te zien. Midden-Brabant en Noordoost-Brabant huisvesten meer werknemers in de subsector Kunst en Cultureel Erfgoed ten opzichte van de andere twee COROP-gebieden in Brabant.

Figuur 60 — Werknemers in de creatieve industrie per provincie, 2016¹³⁵Figuur 61 — Werknemers in de creatieve industrie naar COROP gebieden in Noord-Brabant, 2011-2016¹³⁶

135 CBS Microdata - Algemeen Bedrijven Register (ABR).

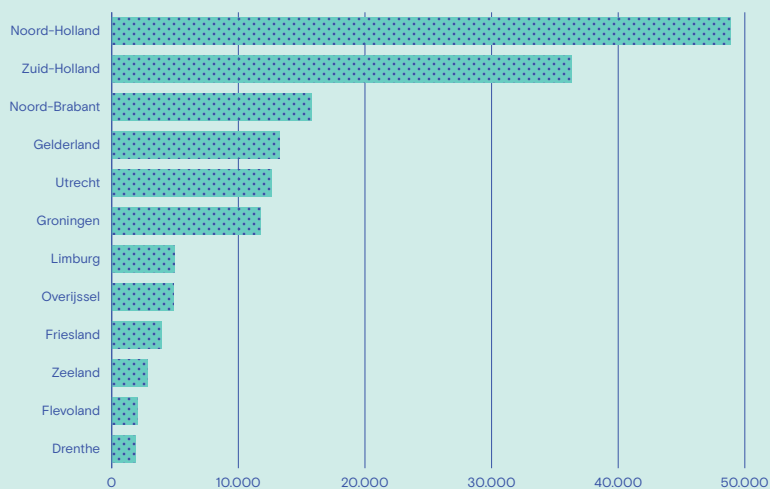
136 Idem.

Figuur 62 — Werknemers in de creatieve industrie op de beroepsbevolking, 2016 (%)¹³⁷

ECONOMISCH KAPITAAL

Figuur 63 — Werknemers (voltijd en deeltijd) in de subsector Kunst en Cultureel erfgoed per provincie, 2016¹³⁸

WAARDE VAN CULTUUR

137 Idem.

138 Idem.

Wanneer we kijken naar het aantal werknemers in de subsector Kunst en Cultureel Erfgoed, afgezet tegen het aantal inwoners op gemeentelijk schaalniveau dan valt op dat Tilburg, Loon op Zand, Oisterwijk en Grave relatief veel culturele medewerkers herbergen. Verder valt op dat in Zuidoost-Brabant en West-Brabant er relatief minder werknemers in de subsector Kunst en Cultureel Erfgoed werkzaam zijn.

11.4 Zelfstandigen in de creatieve industrie

Volgens *Cultuur in Beeld* blijft het aantal zelfstandigen in de sector groeien.¹³⁹ De groei is sterker dan in de totale economie. Dat beeld wordt voor een deel van de zzp-ers bevestigd in het onderzoek naar Buitenschoolse cultuureducatie in Brabant (2016). Dit onderzoek laat zien dat de sector versplinterd raakt. Het aantal vestigingen in de buitenschoolse kunst- en cultuureducatieve sector is in de laatste jaren sterker gestegen dan het aantal banen. Dit duidt op een sterke groei van het aantal zzp-ers. In Zuidoost-Brabant zijn meer vestigingen en banen voor kunstzinnige vorming ten opzichte van de andere Brabantse regio's. Ruim tweederde is naast zelfstandig kunstdocent ook autonoom kunstenaar. Bijna een derde is naast zelfstandig kunstdocent ook docent in het regulier onderwijs. Er wordt veel samengewerkt zowel binnen de sector (82%) als buiten de sector (52%).¹⁴⁰

Het aandeel zelfstandigen kunnen we alleen laten zien voor de totale creatieve industrie. Dit is dus inclusief de subsector Kunst en Cultureel erfgoed.

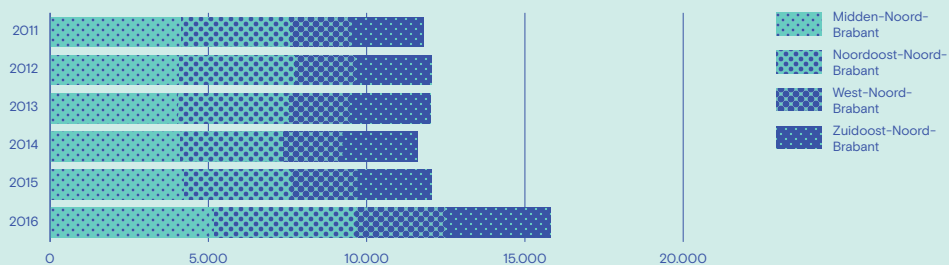
Er zijn in Nederland 115.943 zelfstandigen werkzaam in de creatieve industrie. In Brabant zijn dit er 14.071. Brabant staat hiermee op de derde plaats in de ranking vergeleken met andere provincies.

Het aantal zelfstandigen in de creatieve industrie is voornamelijk in Zuidoost Brabant aanzienlijk en ook in West Brabant zijn er relatief veel zelfstandigen te vinden. Het aantal zelfstandigen in de creatieve industrie is in de afgelopen jaren toegenomen. We zien een relatief grote stijging in 2011. De jaren 2012, 2013 en 2014 zijn iets stabiel. In 2015 zien we weer een grotere stijging.

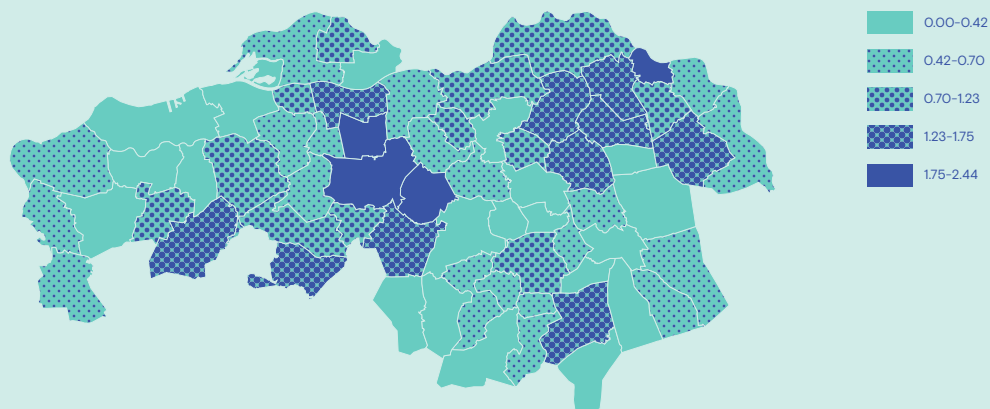
139 Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2017), *Cultuur in Beeld 2017*.

140 Dalen, B. van, Luitjen, J. & Graauw, C. de. (2016) *Buitenschoolse cultuureducatie in Brabant: een verkenning van het veld*.

Figuur 64 — Werknemers in de subsector Kunst en Cultureel erfgoed naar COROP-gebieden in Noord-Brabant, 2011 t/m 2016¹⁴¹

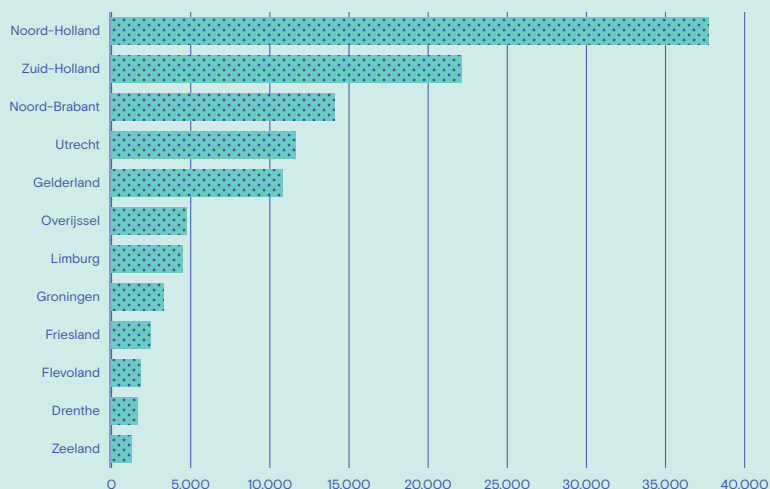
Figuur 65 — Werknemers in de subsector Kunst en Cultureel Erfgoed, 2016 (%)¹⁴²

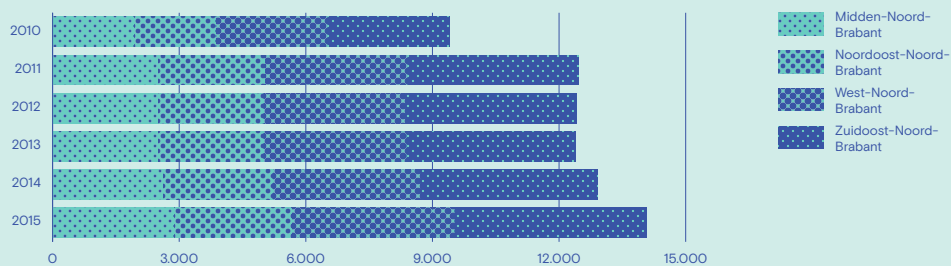
141 CBS Microdata - Algemeen Bedrijven Register (ABR).

142 Idem.

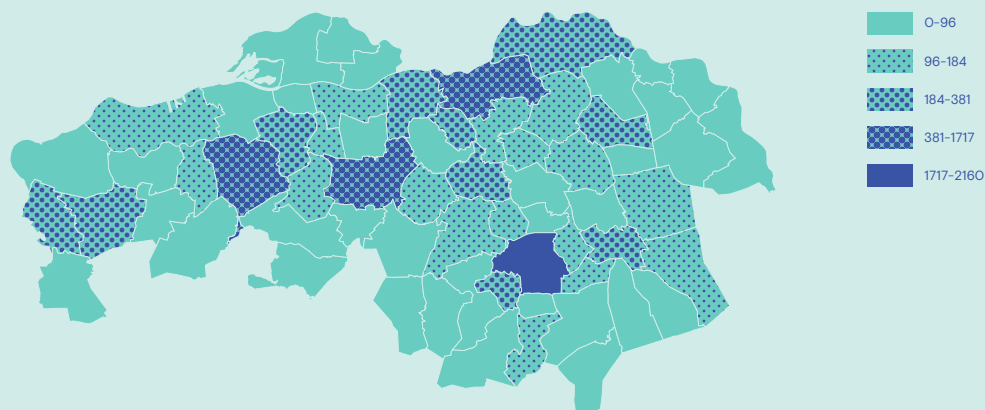
Figuur 66 — Zelfstandigen in de creatieve industrie naar provincie, 2015¹⁴³

Figuur 67 — Zelfstandigen in de creatieve industrie naar COROP gebieden Noord-Brabant, 2010-2015¹⁴⁴

Figuur 68 — Zelfstandigen in de creatieve industrie op gemeenteniveau, 2015¹⁴⁵

143 CBS Microdata - Algemeen Bedrijven Register (ABR).

144 Idem.

145 Idem.

Op het gemeentelijk schaalniveau springen in het bijzonder de vier grote Brabantse steden in het oog. Daarnaast valt op dat aan de randen van de provincie het aantal zelfstandigen lager ligt dan in het centrale gedeelte.

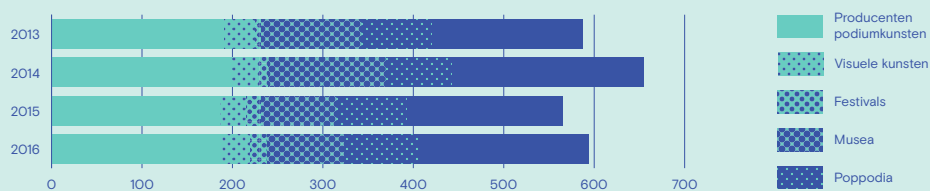
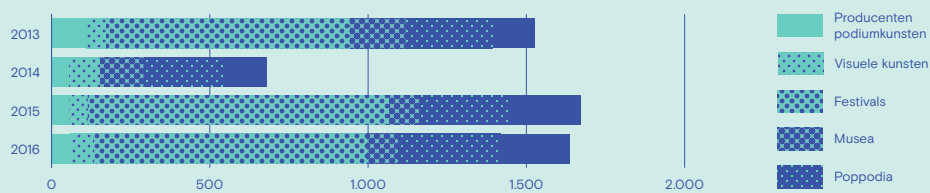
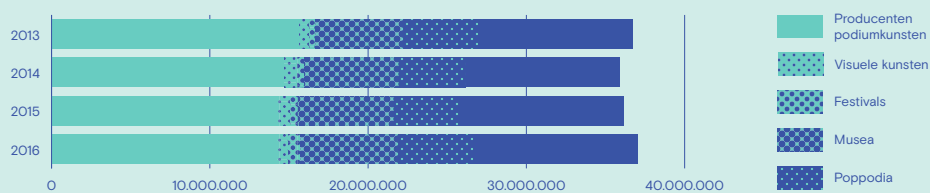
11.5 Personeelsbeleid culturele instellingen

Op het vlak van personeelsbeleid kunnen we 43 instellingen vergelijken. De verwachting dat in de culturele sector veel flexibilisering van het personeel te zien is, is op basis van het personeel dat in dienst van de instelling werkt niet vast te stellen. Bij de festivals zijn aan het eind van de kunstenplanperiode iets meer mensen in dienst – wat niet gek is, gezien de stijging van subsidies, inkomsten. Bij de musea zijn er wel veel minder vaste en/of tijdelijke contracten in 2016, dan in 2013. De poppodia en overige podia hebben wat meer mensen in dienst.

Het aantal vrijwilligers stijgt bij alle categorieën instellingen, behalve bij de producenten podiumkunsten en bij de musea. Het is dus niet zo dat de mindering in tijdelijk en vast personeel wordt opgevangen door vrijwilligers. En dat betekent bij de producenten podiumkunsten dat minder activiteiten (zie 1.3) te zien zijn en bij de musea dat iets meer activiteiten met minder mensen gedaan worden.

11.6 Personele lasten

De personele lasten nemen toe – behalve bij de producenten podiumkunsten. We kunnen hier 30 instellingen vergelijken. Vooral bij de festivals zien we een grote stijging tussen 2013 (€379.309) en 2016 (€758.944). De gemiddelde stijging is op basis van deze 30 instellingen €10.000. Voor een kleine instelling is dat veel, maar voor een grote valt dat erg mee. We hebben gezien dat er ook iets meer mensen in dienst zijn, dus dat zou deze stijging kunnen verklaren.

Figuur 69 — Personeel in dienst (vast + tijdelijk fte)¹⁴⁶Figuur 70 — Vrijwilligers 2013-2016¹⁴⁷Figuur 71 — Personele lasten (€)¹⁴⁸

146 Culturele atlas 2017, bkkc.

147 Idem.

148 Idem.

12 — FINANCIËLE STROMEN

In dit hoofdstuk staan met name veel cijfers uit de Culturele atlas. Dat is interessant, omdat we vier jaar kunnen vergelijken. De vier jaar van het cultuurbeleid van Halbe Zijlstra, uitgevoerd door Jet Bussemaker. Van enorme bezuinigingen tot her en der wat reparatiesubsidies. Maar het zijn ook de jaren waarin de eerste Impulsgelden werden verdeeld, vanuit het provinciale investeringsprogramma ter versterking van de culturele sector. Het zijn de jaren waarin Brabant C werd opgericht. En het zijn de jaren waarin het langzaam op alle fronten weer wat beter ging. En dat kun je zien aan de cijfers in deze paragraaf.

12.1 Omzet Kunst en Cultureel erfgoed

Volgens de *Monitor Creatieve Industrie* is de toegevoegde waarde het meest zuivere begrip om de bijdrage van specifieke economische activiteiten vast te stellen. De toegevoegde waarde staat gelijk aan de waarde van de productie verminderd met de inkoopwaarde van ingekochte goederen en diensten (het intermediaire verbruik). De toegevoegde waarde van een sector is de waarde die de sector zelf toevoegt aan haar productie en wordt gebruikt voor de uitbetaling van salarissen, winsten, afschrijvingen en dividend en voor het afdragen van belastingen.¹⁴⁹

In Brabant is in 2016 de toegevoegde waarde van Kunst en Cultureel erfgoed op de totale Brabantse economie 0,68%. Noord-Brabant staat daarmee in vergelijking met de andere provincies op de laatste plek. In 2013 en 2015 was dit ook het geval. Kijken we naar de totale creatieve industrie (Kunst en Cultureel erfgoed, Media en Entertainment en Creatieve Zakelijke Dienstverlening), dan staat Noord-Brabant in 2016 op de tiende plek in de ranking met andere provincies. Vooral de toegevoegde waarde van de Creatief Zakelijke Dienstverlening is in Noord-Brabant hoger dan in andere provincies.

¹⁴⁹ Monitor creatieve industrie 2016, p33

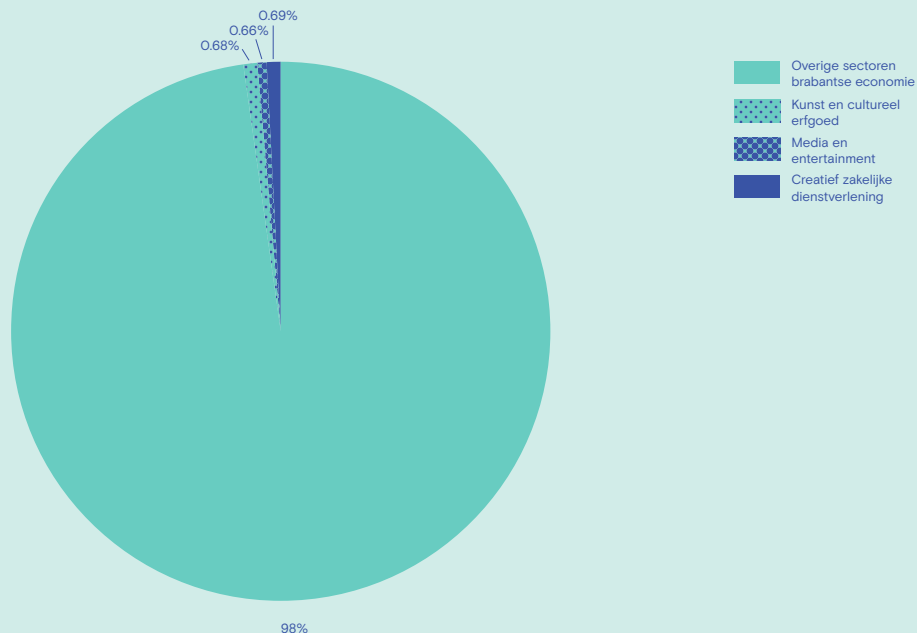
12.2 Subsidies in Brabant

Subsidies vanuit de instellingen

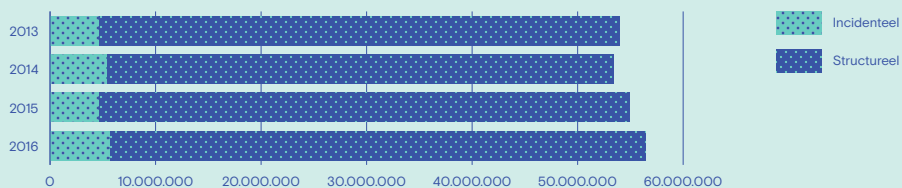
In de overzichten van het aantal subsidies kunnen we 60 instellingen vergelijken. De cijfers die we gebruiken hebben de instellingen zelf ingevuld, of hebben wij ingevuld op basis van jaarrekeningen en jaarverslagen. Wat opvalt, is dat de meerjarige subsidies schommelen. Dat is gek, omdat het hier gaat om een volledige kunstenplanperiode waarin meerjarige subsidies in principe voor vier jaar zijn afgegeven. Wij vermoeden dat hierin kleine variaties kunnen zitten, dan wel dat een bijdrage uit bijvoorbeeld het provinciale Impulsgeldenprogramma als een meerjarige subsidie is gezien, dan wel dat een instelling een incidentele gemeentelijke subsidie die jaarlijks wordt uitgekeerd als structureel beschouwt, en dit misschien de ene keer bij meerjarig en de andere keer bij incidenteel heeft ingevuld. Desalniettemin kunnen we over de subsidies in de kunstenplanperiode 2013-2016 het volgende zeggen: we zien in onderstaande figuur dat de verhouding structurele en incidentele subsidies ongeveer hetzelfde blijft. Het bedrag dat culturele instellingen aan incidentele subsidies binnenhalen is in verhouding niet groot. Tegenover elke euro incidentele subsidie staat €9,87 structurele subsidie als je kijkt over alle jaren. Die verhouding schommelt wat door de jaren heen: we zien ook dat de gemeenten de belangrijkste financiers zijn, als het aankomt op structurele subsidies. De meerjarige subsidies van het Rijk zijn voor de vier BIS-instellingen in Brabant. Wat daar aan meerjarige subsidies van de overheidsfondsen nog bijkomt is minimaal.

Kijken we naar de uitsplitsing per categorie wat de overheidssubsidies betreft, dan zien we dat de toegekende subsidies in deze vier jaren min of meer stabiel blijven. Hier en daar zit wel een uitschieter. Zo krijgen de visuele kunsten en de festivals in deze vier jaar elk jaar wat meer van de Rijksfondsen. De producenten podiumkunsten wat minder, maar het bedrag dat zij ontvangen van de drie overheden is stabiel.

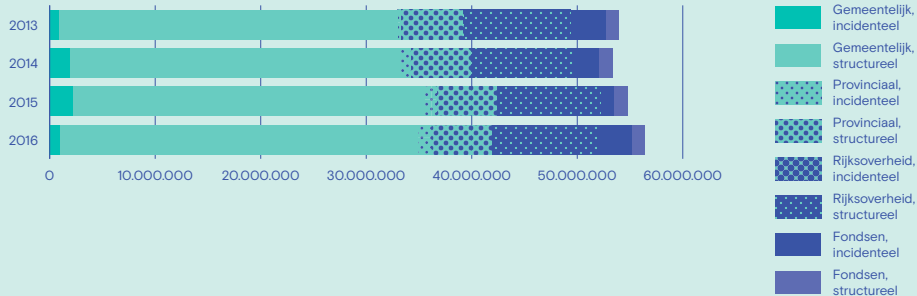
Figuur 72 — Toegevoegde waarde omzet creatieve industrie, 2016 (%)¹⁵⁰

Figuur 73 — Subsidies overheden en Rijksfondsen (€)¹⁵¹

Figuur 74 — Incidentele en structurele subsidies overheden en fondsen (€)¹⁵²

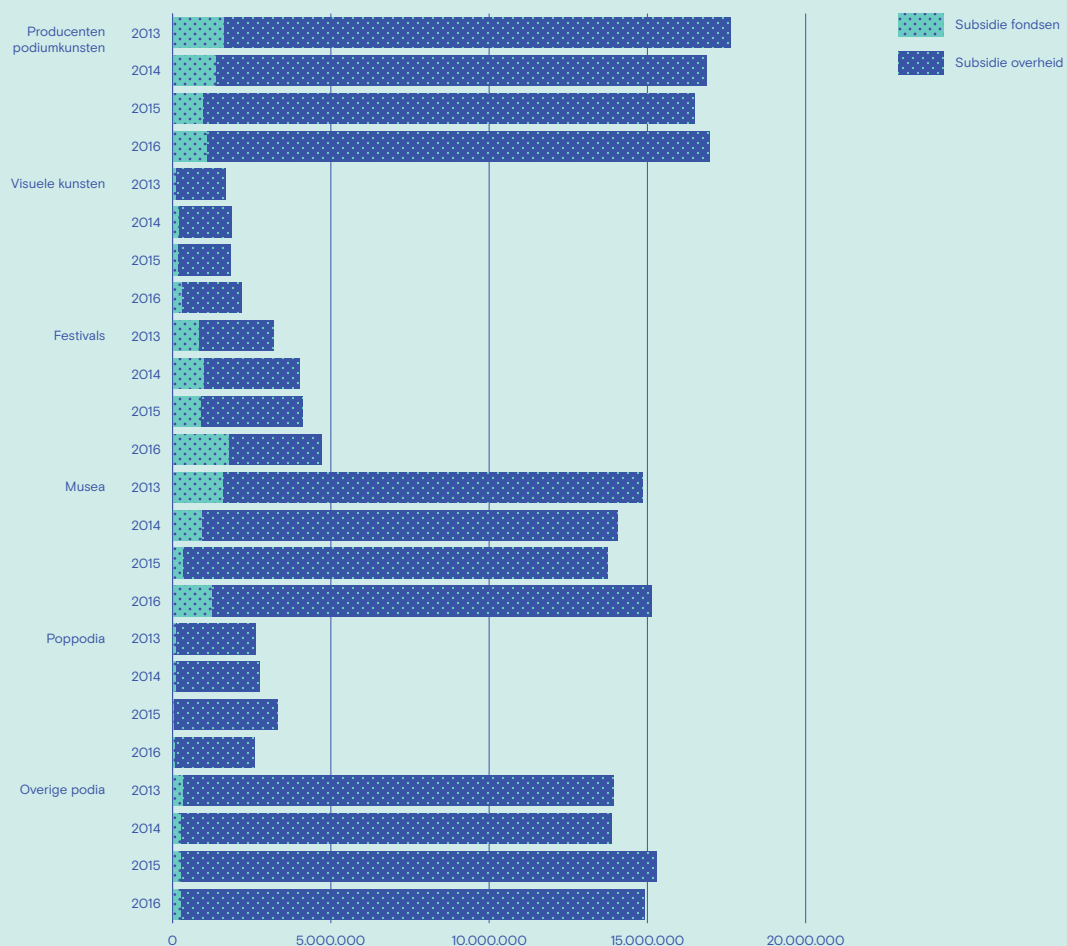

150. CBS Microdata - Algemeen Bedrijven Register (ABR).

151. Culturele atlas 2017, bkkc.

152. Idem.

Figuur 75 — Subsidies overheden en fondsen naar categorie instelling (€)¹⁵³

153 Culturele atlas 2017, bkkc.

Figuur 76a – Aandeel Brabantse gehonoreerde bedragen in eenmalige nationale cultuursubsidies, 2016 (%)¹⁵⁴

Figuur 76b – Aandeel Brabantse gehonoreerde bedragen in nationale meerjarige cultuursubsidies, voor 2017-2020 (%)¹⁵⁵

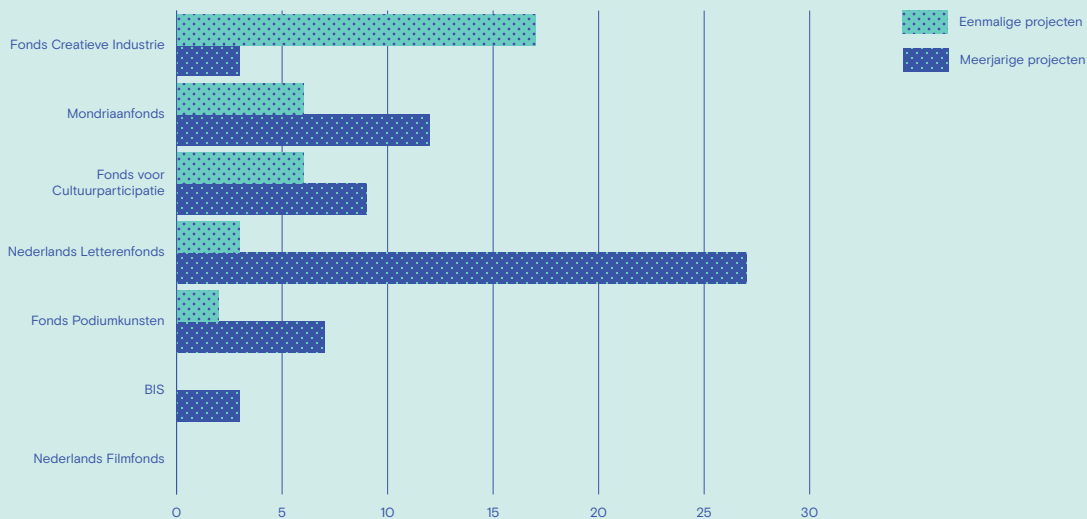

154 Websites van de betreffende fondsen.

155 Idem.

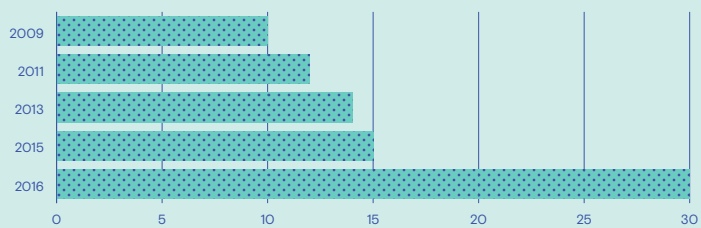
Figuur 77 – Percentage gehonoreerd bedrag eenmalige en meerjarige projecten in Brabant, 2016 (%)¹⁵⁶

ECONOMISCH KAPITAAL

Figuur 78 – Eigen inkomsten musea en BIS-presentatie instellingen (excl. subsidies) in Brabant (€ x 1 mln), 2016¹⁵⁷

WAARDE VAN CULTUUR

156 Websites van de betreffende fondsen.

157 CBS Microdata – Algemeen Bedrijven Register (ABR).

Subsidies vanuit de fondsen

In hoofdstuk 3 beschreven we het aantal gehonoreerde subsidies aan Brabantse initiatieven. Maar over welke bedragen gaat het?

17% van het gehonoreerde bedrag van het Fonds Creatieve Industrie is Brabants. Van het Nederlands Filmfonds is slechts 0,4% van het gehonoreerde bedrag naar een Brabants project gegaan.

In 2016 zijn de eigen inkomsten van musea en BIS-presentatie instellingen 30 miljoen euro. De eigen inkomsten zijn daarmee verdubbeld ten opzichte van 2015. Brabant staat met deze inkomsten op de negende plek, vergeleken met de andere provincies. In 2015 stond Brabant op de elfde plek.

12.3 Inkomsten culturele instellingen

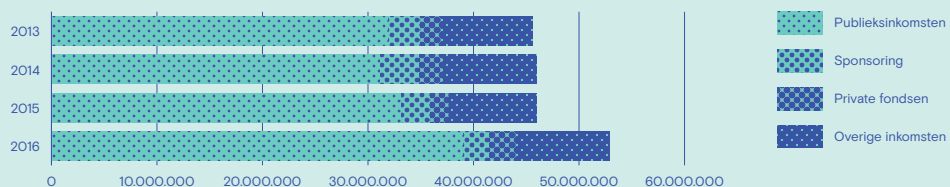
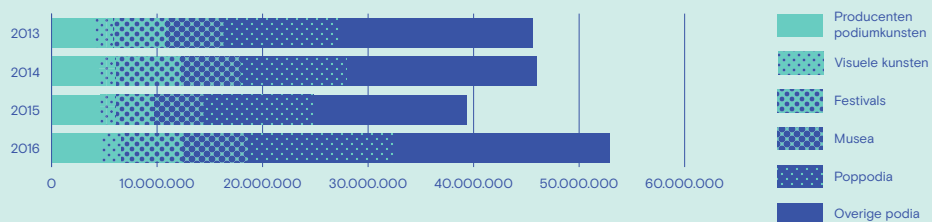
De eigen inkomsten van 60 instellingen die we vergelijken stijgen van €45.609.409 in 2013 naar €52.897.938 in 2016. De grote sprong zit tussen 2015 en 2016. We weten natuurlijk nog niet of 2016 een uitzondering gaat zijn, of juist een start van een trend laat zien. De publieksinkomsten zijn van 2015 naar 2016 het hardst gestegen. Sponsoring is zelfs iets teruggelopen. Bijdragen uit de private fondsen zijn toegenomen en overige inkomsten zijn nagenoeg gelijk gebleven.

We zien bij alle categorieën een stijging van het aantal inkomsten. Voor visuele kunsten, festivals, musea en overige podia geldt een dip in de eigen inkomsten in 2015.

12.4 Subsidies ten opzichte van inkomsten culturele instellingen

De verhouding tussen subsidies en eigen inkomsten is interessant. Als we de totale inkomsten delen door de totale structurele subsidies krijgen we het percentage eigen inkomsten. Voor de 60 instellingen waarvan we gegevens hebben is dat percentage voor 2013, 2014, 2015 en 2016 respectievelijk 92%, 96%, 86% en 104%. Met een dip in 2015 eindigt dit percentage boven de 100%. Dat wil zeggen dat tegenover elke euro structurele subsidie €1,04 aan eigen inkomsten staan.

We zien dat het percentage eigen inkomsten voor alle categorieën hoger ligt in 2016 dan in 2013. Ook zien we bij alle categorieën, behalve bij producenten podiumkunsten, een dip in 2015, in sommige gevallen al aangekondigd in 2014.

Figuur 79 — Inkomsten (€)¹⁵⁸Figuur 80 — Inkomsten naar categorie instelling (€)¹⁵⁹

158 Culturele atlas 2017, bkkc.

159 Idem.

13 — AANTREKKINGSKRACHT EN VESTIGINGSKLIMAAT PROVINCIE

‘Artistiek aansprekende en hoogwaardige culturele activiteiten zijn een belangrijke voorwaarde voor een aantrekkelijk woon-, werk- en vestigingsklimaat.’¹⁶⁰ Het vestigingsklimaat van de provincie wordt voor een belangrijke mate bepaald door de kwaliteiten van een regio in brede zin. Daarbij kan gedacht worden aan sport, leisure-mogelijkheden, bereikbaarheid, kwaliteit van werklocaties maar ook aan de culturele activiteiten. Zowel voor (nieuwe) inwoners als bedrijven – die trekken immers personeel aan – zijn artistiek aansprekende en hoogwaardige culturele activiteiten van belang in de te nemen vestigingskeuzes.

13.1 Omzet en productie professionele podia

Het aantal bezoeken aan professionele podiumkunstvoorstellingen was in 2016 landelijk 7% hoger dan in 2012. Vooral voor dans en muziek was meer belangstelling. Dat meldt CBS begin 2018.¹⁶¹ Deze bezoekersaantallen kunnen mede van invloed zijn geweest op de ontwikkeling van de publieksgebonden inkomsten, zoals uit entree, garderobe en merchandising. In 2016 waren deze inkomsten 22% hoger dan in 2012. De horecaopbrengsten stegen nog sterker, met 26% ten opzichte van 2012.

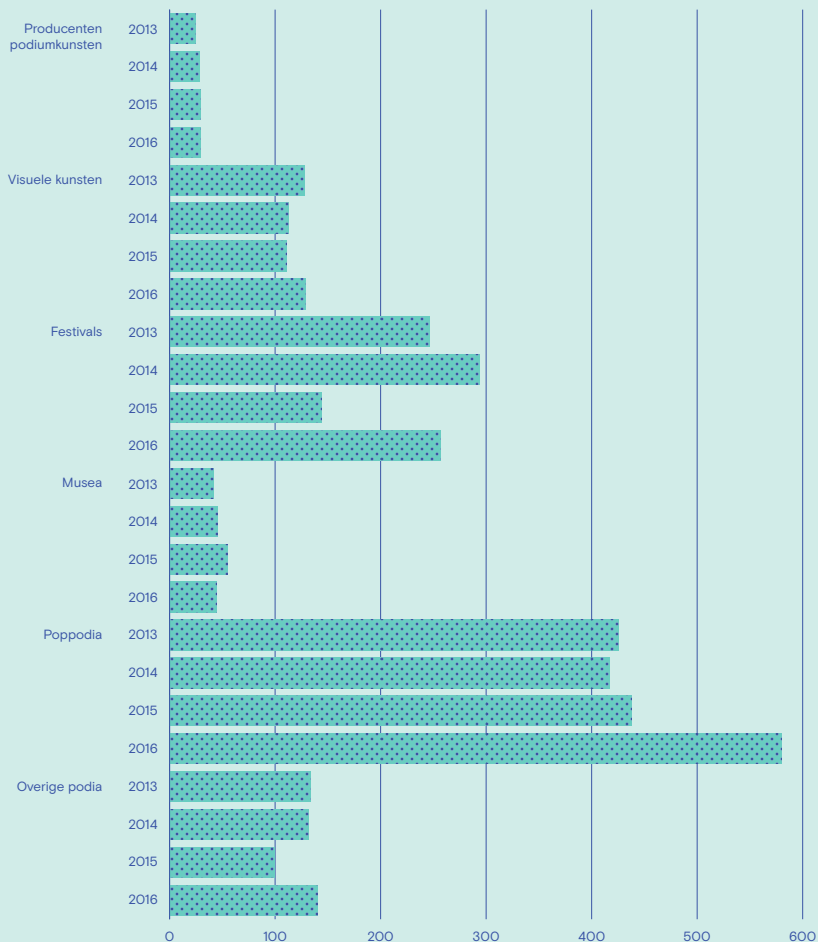
Ook in Brabant zien we de stijging ten opzichte van 2012 terug. Uit figuur 82 blijkt dat het grootste deel van de baten van de professionele podia in Brabant afkomstig zijn van subsidies van de gemeenten. Daarnaast zijn ook de publieksgebonden inkomsten van groot belang. Deze twee onderdelen nemen het overgrote deel van de totale baten op zich. Daarnaast spelen ook inkomsten van horeca en pachtopbrengsten een rol in de opbouw van de economische baten. Vanaf 2014 zien we een stijging van de subsidies van gemeenten terug in de cijfers. Verder valt op dat in Brabant 2015 een gunstig jaar is geweest voor wat betreft de publieksgebonden inkomsten. Kijken we naar landelijke economische indicatoren (niet alleen kunst en cultuur) dan zien we in 2016 ook een stijging. De daling van publieksinkomsten in 2016 is dus niet direct te koppelen aan de landelijke ontwikkeling.

¹⁶⁰ Duenk, J. (2016) *Werk in uitvoering: uitvoeringsprogramma 2016-2020*, p.21.

¹⁶¹ CBS: ‘Bezoek professionele podiumkunsten kruipt uit het dal’.

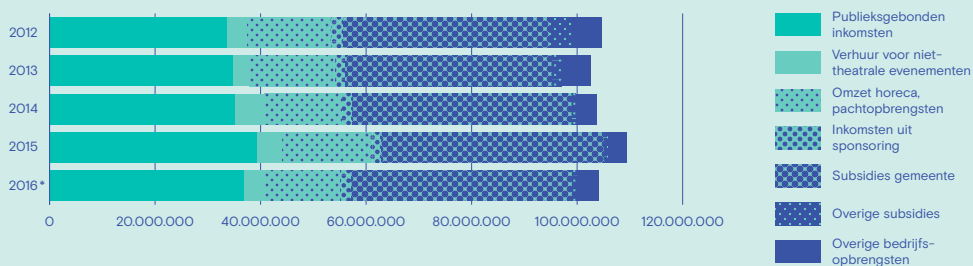
Figuur 81 – Percentages eigen inkomsten naar categorie instelling (%)¹⁶²

ECONOMISCH KAPITAAL

Figuur 82 – Totale baten professionele podia in Noord-Brabant 2012–2016 (€)¹⁶³

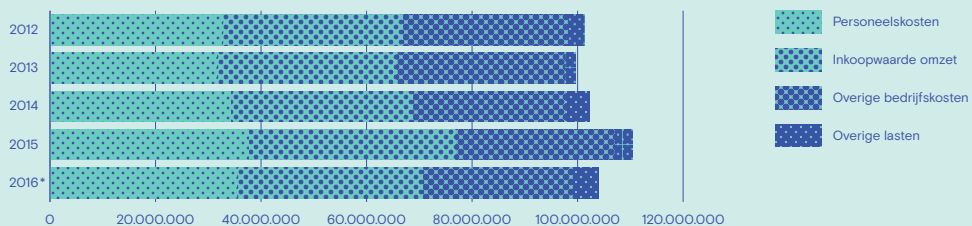
WAARDE VAN CULTUUR

* Dit zijn voorlopige cijfers.

162 Culturele atlas 2017, bkkc.

163 CBS Microdata – Algemeen Bedrijven Register (ABR).

Figuur 83 – Lasten professionele podia in Noord-Brabant, 2012-2016 (€)¹⁶⁴Figuur 84 – Totale baten en lasten professionele podia Noord-Brabant 2012-2016 (€)¹⁶⁵

164 Idem.

165 Idem.

Naast hoge opbrengsten zien we in 2015 ook hoge lasten. Dat zien we met name terug in de personeelskosten en de inkoopwaarde omzet.

De totale baten en lasten schommelen in de onderzochte periode, maar volgen elkaar in omvang op de voet. Daarnaast zien we zoals eerder aangegeven een piek in 2015.

13.2 Startups in Brabantse culturele veld

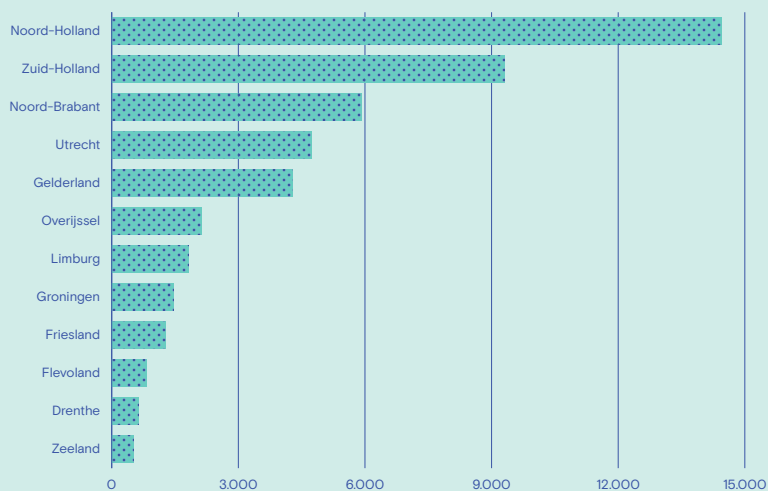
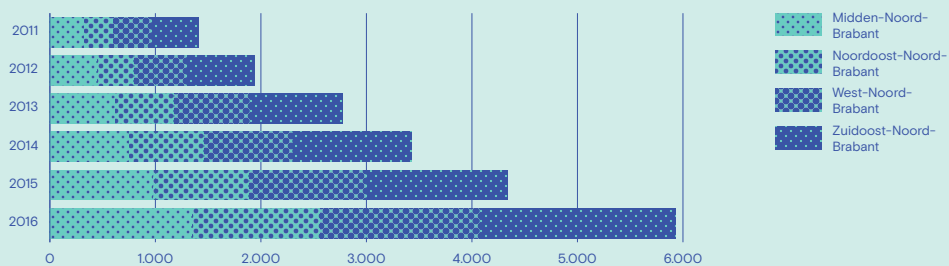
Het aandeel startups in Noord-Brabant kunnen we alleen laten zien voor de totale creatieve industrie.¹⁶⁶ Dit is dus inclusief de subsector Kunst en Cultureel erfgoed. Er zijn in Nederland 47.350 creatieve startups geweest in 2016. In Brabant zijn dit er 5.925. Noord-Brabant staat op de derde plaats in de ranking vergeleken met andere provincies.

Wanneer we kijken naar het aantal startups in de totale creatieve industrie in Brabant over de jaren heen, dan zien we een stijgende trend. Deze trend is ook te zien in de andere provincies. Opvallend is de sterke toename in 2016, met name in de regio Zuidoost-Brabant. Bij de meeste provincies zien we een toename (op 3 provincies na) maar nergens zo sterk als in Brabant.

Het merendeel van de startups is gelokaliseerd in de grote vier steden in Brabant: Eindhoven, Tilburg, Breda en 's-Hertogenbosch. Verder valt op dat zich met name aan de randen van de provincie minder startups in de culturele sector ontwikkelen.

Wanneer het aantal startups wordt afgezet ten opzichte van het totaal aantal bedrijven komen de grote steden minder duidelijk naar voren. In de grote steden is het totale aantal bedrijven veel groter, waardoor het lastiger is om een hoog percentage (culturele) startups te halen dan in gemeenten met een veel kleiner aantal bedrijven. In Noordoost Brabant zien we een aantal gemeenten met een hoog relatief starterscijfer.

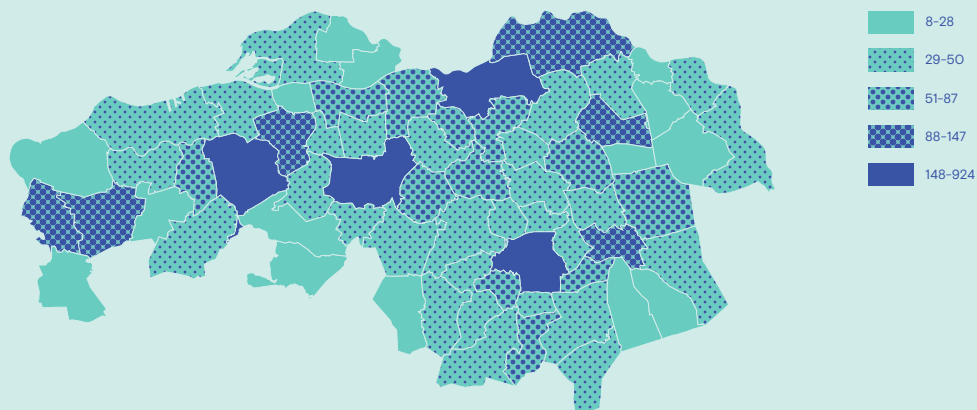
166 Onder start-ups verstaan we het aantal ondernemingen dat is opgericht in het desbetreffende jaar van de statistiek.

Figuur 85 — Startups creatieve industrie per provincie, 2016¹⁶⁷Figuur 86 — Startups in de creatieve industrie naar COROP-gebieden in Noord-Brabant, 2016¹⁶⁸

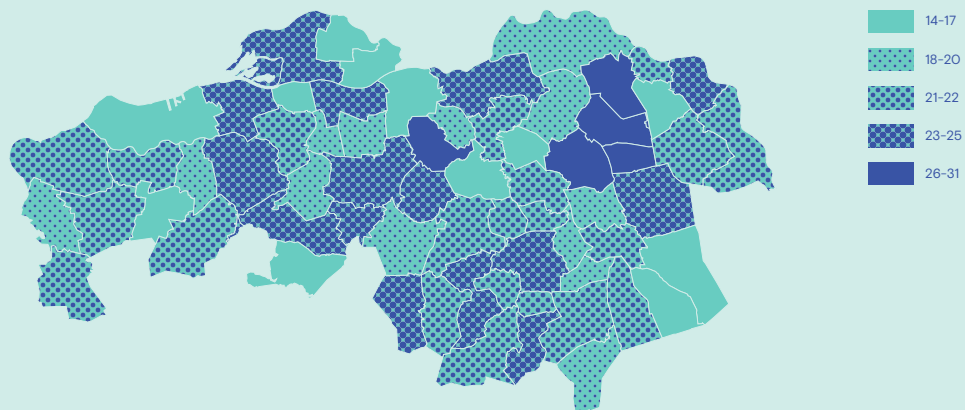
167 CBS Microdata - Zelfstandigen register (PinkZelfst & Zelfsttab).

168 Idem.

Figuur 87 — Startups in de Creatieve Industrie op gemeenteniveau, 2016¹⁶⁹

Figuur 88 — Startups culturele sector Noord-Brabant t.o.v. totale bedrijvigheid (%)¹⁷⁰

169 CBS Microdata - Zelfstandigen register (PinkZelfst & Zelfstab).

170 Idem.

13.3 Omvang indirecte werkgelegenheid culturele sector

De culturele sector heeft, naast het belang voor de werkgelegenheid vanuit de eigen sector, tevens invloed op de totale werkgelegenheid in de economische sector. Om een inschatting te maken van het effect van de culturele sector op de werkgelegenheid zijn de groeicijfers voor het afgelopen decennium naast elkaar gezet.

Aan de hand van een statistische analyse (regressiemodel, zie voor verdere uitleg over de methodiek de bijlage 'onderzoeksverantwoording') hebben we een inschatting gemaakt van de invloed van culturele groei op de totale economische groei in Brabant. Uit de analyse blijkt dat er een verband is tussen de groei van de culturele werkgelegenheid en de totale werkgelegenheid in Brabant. Het verband is klein, maar wel positief. Dit betekent dat we voorzichtig kunnen concluderen dat de culturele sector een positieve bijdrage levert aan de totale werkgelegenheid in Brabant. Met andere woorden: de culturele sector draagt positief bij aan de werkgelegenheid in Brabant.

PILOT B5

DE ZIN VAN HET VERGELIJKEN —

OVER GEMEENTELIJKE CULTUURBEGROTINGEN

Henk Vinken

Inleiding

Bastiaan Vinkenburg van Berenschot laat in de zomer van 2015 zien dat het achterhalen van accurate cijfers over cultuuruitgaven door de verschillende overheden en de diverse cultuurfondsen heel moeilijk, zo niet ondoenlijk is.¹⁷¹ Vinkenburg doet desondanks een poging inzicht te geven in de verschuivende budgetten om zo te beredeneren wat de effecten zijn van de bezuinigingen in de jaren 2010–2015. Het cultuurbudget op de Rijksbegroting lijkt sinds 2013 weer bescheiden toe te nemen en de meeruitgaven lijken vanaf 2015 vooral te gaan naar bibliotheekvernieuwing, talentontwikkeling en muziekonderwijs. De provinciale budgetten dalen waarbij sommige provincies, zoals Noord-Brabant, in lijn met het Rijk vooral bezuinigingen op de kunsten en erfgoed ontzien. Gemeenten bezuinigen minder en als ze dat doen dan vooral op het terrein van cultuureducatie en bibliotheken.

Hierbij wordt meteen aangetekend dat de totale omvang van de bezuinigingen (nog) niet te beoordelen is. De analyses van Vinkenburg maken vooral duidelijk dat het ontbreken van degelijke en vooral onderling vergelijkbare financiële cultuurcijfers op de diverse overheidsniveaus het trekken van conclusies over financiële trends bemoeilijkt. De landelijke cijferaars van het CBS zijn zelfs een tijd gestopt met het actualiseren van cultuurbestedingsdata omdat de betrouwbaarheid niet kon worden gegarandeerd. Vooral de posten die onder de noemer cultuuruitgaven vallen verschillen per gemeente. Er is een pilot gedaan, eerst onder de G9-steden en later onder een bredere groep van 25 steden in Nederland, om te zien hoe en met welk succes voortaan data op gemeentelijk niveau kunnen worden verzameld.

In dit hoofdstuk gaan we in op de uitgaven die volgens het Gemeentefonds voor cultuur en ontspanning bestemd zijn, op provinciale en regionale (bovengemeentelijke) uitgaven die we via openbare bestanden van het CBS kunnen achterhalen en op uitgaven van de vier grootste Brabantse gemeenten die (ten dele) deelnamen aan de CBS-pilot onder 25 steden. Deze laatste gegevens zijn met toestemming van de gemeenten verkregen. Wat onder cultuuruitgaven verstaan wordt, verschilt van jaar tot jaar en van stad tot stad, zo kan vooraf al worden geconcludeerd.

Cultuur en Ontspanning

Bart Leurs van de Raad voor het Openbaar Bestuur toont aan dat gemeenten een belangrijke rol hebben in de financiering van de regionale cultuursector.¹⁷² Met data uit het Gemeentefonds laat hij zien dat er voor decentrale overheden juist op het terrein van cultuur veel beleidsvrijheid, c.q. weinig sturing vanuit het Rijk is. We hebben de data over 2017 hier voor enkele gemeenten in Noord-Brabant nader bekeken. Er is een poging gedaan om data uit andere jaren te bekijken, maar de conclusie was al snel getrokken dat vergelijkingen binnen een jaar tussen gemeenten de voorkeur heeft boven vergelijking tussen jaren binnen gemeenten. De belangrijkste redenen zijn de (niet altijd reconstrueerbare) verschuivingen in de verdeelsleutels en uitgavenclusters die worden gebruikt om uiteindelijk het budget voor de afzonderlijke gemeenten te bepalen.¹⁷³

In de volgende tabellen worden de uitkeringen van het Gemeentefonds voor het uitgavencluster Cultuur en Ontspanning gegeven. Belangrijk is om aan te tekenen dat het gemeenten vrij staat om de uitkeringen ook daadwerkelijk aan deze posten te besteden. Daar gaan de gemeenteraden over.

171 Vinkenburg, B. (2015) 'De cultuuromslag in cijfers'. *Boekman*, 103: 4–9.

172 Leurs, B. (2018) 'Bepalen, betalen en genieten van cultuur. Een fuga in B, B en G'. *Boekman*, 114: 16–21. Bart Leurs heeft de data van het Gemeentefonds, circulaire september 2017, met ons gedeeld en bij de analyses advies gegeven, waarvoor dank.

173 In de hier gepresenteerde cijfers worden de volgende verdeelsleutels voor elke gemeente meegewogen: aantal inwoners, aantal huishoudens, klantenpotentieel lokaal, klantenpotentieel regionaal, oppervlakte van historische kernen (in drie omvangsmaten) en het aantal historische woningen in bewoonde oorden.

Figuur A — Uitkeringen Gemeentefonds 2017, uitgavencluster Cultuur & Ontspanning B5 2017

	Absoluut bedrag	Rangorde absoluut bedrag in B5	Bedrag per inwoner	Rangorde in euro per inwoner in B5
Breda	€ 28.248.920	3	€ 155	4
Eindhoven	€ 41.715.694	1	€ 184	1
Helmond	€ 13.773.106	5	€ 152	5
's-Hertogenbosch	€ 24.201.596	4	€ 159	3
Tilburg	€ 34.333.479	2	€ 161	2
B5 totaal	€ 142.272.795		€ 164	

In totaal wordt uit het Gemeentefonds in 2017 voor het uitgavencluster Cultuur en Ontspanning ruim 142 miljoen euro uitgekeerd aan de B5-steden. Eindhoven en Tilburg staan zowel in absolute als relatieve zin (per inwoner) op de eerste en tweede plaats. Eindhoven valt verder op door een relatief hoog bedrag per inwoner: 184 euro tegen bedragen rond de 150-160 euro in de andere B5-steden en een gemiddelde van 164 euro voor alle B5-steden samen.

Figuur B — Uitkeringen Gemeentefonds 2017, uitgaven Cultuur & Ontspanning alle gemeenten in de provincie Noord-Brabant

	Absoluut bedrag	Rangorde absoluut bedrag in B5	Bedrag per inwoner	Rangorde in euro per inwoner in B5
Alle gemeenten provincie Noord-Brabant	€ 323.192.138	3	€ 129	6
% B5	44,0%			
Nederland totaal	€ 2.265.899.940		€ 133	
% alle gemeenten provincie Noord-Brabant	14,3%			

Kijken we eerst naar de B5 en de provincie, dan naar de omliggende gemeenten van de B5. In figuur B zien we dat de B5 circa 44% van de Gemeentefondsuitkeringen op het cluster Cultuur en Ontspanning van alle gemeenten in Noord-Brabant ontvangen. Bij elkaar ontvangen de gemeenten in Noord-Brabant 323 miljoen euro en dat is 14% van de totale uitkeringen aan alle Nederlandse gemeenten in dit uitgavencluster.

Per inwoner is dat 129 euro en daarmee staan de gemeenten in de provincie Noord-Brabant samen op de zesde plaats.

Het gemiddelde per gemeente van 129 euro per inwoner is duidelijk lager dan de gemiddeld 164 euro per inwoner in de B5-steden. Dat betekent automatisch dat er aan de overige Brabantse gemeenten veel minder uitgekeerd wordt. We hebben daarom nog eens ingezoomd op de omliggende gemeenten van de B5-steden. Zie de cijfers in figuur C.

Figuur C — Uitkeringen gemeentefonds 2017, uitgaven Cultuur & Ontspanning B5 plus grensgemeenten

	Absoluut bedrag	Inwoners	Bedrag per inwoner
Breda	€ 28.249.920	182.304	€ 155
Zes grensgemeenten	€ 21.169.516	193.159	€ 110
Eindhoven	€ 41.715.694	226.868	€ 184
Negen grensgemeenten	€ 23.502.491	222.139	€ 106
Helmond	€ 13.773.106	90.602	€ 152
Vijf grensgemeenten	€ 12.594.219	119.649	€ 105
's-Hertogenbosch	€ 24.201.596	152.411	€ 159
Vijf grensgemeenten	€ 25.203.789	218.911	€ 115
Tilburg	€ 34.333.479	213.804	€ 161
Zeven grensgemeenten	€ 15.256.871	127.050	€ 120
B5	€ 142.272.795	865.989	€ 164
Grensgemeenten B5	€ 97.726.886	880.908	€ 111
Alle gemeenten NB	€ 323.192.137	2.512.531	€ 129

Het eerste dat opvalt is dat de grensgemeenten van de B5 per inwoner minder uitgekeerd krijgen per inwoner dan in de B5. Dat hangt waarschijnlijk vooral samen met de beduidend lagere waarden als het gaat om het klantenpotentieel, de mate van aantrekkelijkheid voor inwoners van de eigen en van andere gemeenten om in die gemeenten voorzieningen te gebruiken – de indicator voor de centrumfunctie van een gemeente die in de verdeelsleutel wordt meegewogen: hoe hoger de centrumfunctie, hoe hoger de uitkering. De centrumfunctie wordt al vervuld door de B5-steden. Dat wordt nog eens onderstreept door de hogere score van alle gemeenten samen in vergelijking tot de grensgemeenten van de B5.

Lasten op landelijk, Noord-Brabants en COROP-niveau in Noord-Brabant

Het is ook mogelijk om op een ander niveau naar de financiering van de cultuursector te kijken: de gemeenterekeningen zoals het CBS die verzamelt en op Statline publiceert gebaseerd op definities en indelingen zoals gemeenten die zelf hanteren. We laten de data voor de periode 2013–2016 in drie stappen en drie niveaus zien. De eerste stap toont de lasten van het totaal aantal functies die op de gemeenterekeningen staan, dan daarbinnen de lasten voor de functie cultuur en recreatie (waaronder bijvoorbeeld ook lasten voor sport en parkonderhoud te scharen zijn) en daarbinnen dan de uitgaven kunst, bibliotheken en overig.¹⁷⁴ We presenteren de data op het landelijke niveau, het niveau van de provincie en het niveau van de zogenaamde COROP-gebieden.¹⁷⁵ We kijken naar lasten in euro per inwoner.

Figuur D – Gemeentelijke lasten in euro per inwoner: totaal, cultuur en recreatie en kunst, bibliotheken etc.

Lasten in euro per inwoner	2013	2014	2015	2016	Totaal
Nederland					
Totaal functies	3.596	3.531	3.810	3.823	14.760
W.v. functie cultuur en recreatie	313	311	296	292	1.212
W.v. Kunst, bibliotheken en overig	115	113	103	101	432
Noord-Brabant					
Totaal functies	3.025	2.985	3.297	3.406	12.713
W.v. functie cultuur en recreatie	294	292	291	290	1.167
W.v. Kunst, bibliotheken en overig	104	100	98	95	397
West-Noord-Brabant					
Totaal functies	2.905	2.899	3.219	3.233	12.256
W.v. functie cultuur en recreatie	291	292	287	293	1.163
W.v. Kunst, bibliotheken en overig	117	111	104	100	432

Midden-Noord-Brabant					
Totaal functies	3.170	3.043	3.478	3.730	13.421
W.v. functie cultuur en recreatie	292	293	285	285	1.155
W.v. Kunst, bibliotheken en overig	86	85	85	78	334
Noordoost-Noord-Brabant					
Totaal functies	2.916	2.981	3.116	3.292	12.305
W.v. functie cultuur en recreatie	294	286	287	280	1.147
W.v. Kunst, bibliotheken en overig	107	97	94	92	390
Zuidoost-Noord-Brabant					
Totaal functies	3.128	3.023	3.404	3.444	12.999
W.v. functie cultuur en recreatie	298	298	301	299	1.196
W.v. Kunst, bibliotheken en overig	102	103	104	104	413

Zoals Vinkenburg al aangaf dalen de gemeentelijke uitgaven aan cultuur en recreatie. Op het landelijke niveau gaan de uitgaven van 313 euro per inwoner in 2013 naar 292 euro per inwoner in 2016 (–21). Dat terwijl de lasten op alle functies samen zijn gestegen. De uitgaven binnen cultuur en recreatie aan meer specifiek culturele taken, zoals kunst, bibliotheken en musea dalen ook van 115 euro in 2013 naar 101 euro in 2016 (–14). De daling bij de gemeenten binnen de provincie Noord-Brabant is minder sterk, maar heeft ook daar dus plaatsgehad: van 104 euro in 2013 naar 95 euro in 2016 (–9). De sterkste daling zien we vooral in West-Brabant (regio rondom Breda, Roosendaal): van 117 euro in 2013 naar 100 in 2016 (–17); gevolgd door Noordoost-Brabant (regio 's-Hertogenbosch, Oss): van 107 naar 92 euro (–15) en Midden-Brabant (regio rondom Tilburg, Waalwijk): van 86 euro in 2013 naar 78 euro in 2016 per inwoner (–8). De cultuuruitgaven in Zuidoost-Brabant (regio Eindhoven en Helmond) zijn licht gestegen: van 102 euro per inwoner in 2013 naar 104 euro per inwoner in 2016 (+2).

¹⁷⁴ De toelichting op Statline geeft aan dat het bij kunst gaat om taken en werkzaamheden die verband houden met kunstbeoefening en kunstbevordering. Onder overig valt ook Vormings- en Ontwikkelingswerk onder andere op het gebied van kunstzinnige vorming. Ook lasten die verband houden met oudheidkunde en musea vallen hieronder.

¹⁷⁵ Nederland telt 40 COROP-gebieden, een in 1970 door de Coördinatie Commissie Regionaal Onderzoeksprogramma ontworpen regionaal niveau tussen provincies en gemeenten in. In Noord-Brabant zijn vier COROP-gebieden.

De CBS-Iv3-pilot onder 25 gemeenten

De gemeentelijke lasten naar functie worden bij de gemeenten opgehaald in de zogenaamde Iv3-uitvraag waarbij Iv3 staat voor Informatie voor derden. Bovengenoemde functies Kunst, bibliotheek en overig zijn onderdeel van de zogeheten Iv3-hoofd functie 5 Cultuur en recreatie. Wat hier vervolgens binnen valt wordt in de Iv3-uitvraag wel gedefinieerd maar het staat gemeenten min of meer vrij om hieronder verschillende kostenposten te scharen. Een aantal jaren geleden bestond de behoefte hierin meer harmonisatie aan te brengen. Eerst werd door het CBS in opdracht van het ministerie van OCW via de G9-gemeenten geëxperimenteerd (G4 plus Arnhem, Eindhoven, Enschede, Groningen en Maastricht) om te bepalen welke posten onder welke noemer uitgevraagd konden worden en vervolgens werd een pilot uitgezet in 25 gemeenten met de vraag aan die gemeenten om voor hun begroting 2017 een aantal taakvelden binnen Iv3 hoofd functie 5 nader te detailleren. Dat zijn de taakvelden 5.3 Cultuurpresentatie, cultuurproductie en cultuurparticipatie, 5.4 Musea, 5.5 Cultureel Erfgoed en 5.6 Media. Aansluiting bij andere dataverzamelingen was belangrijk, eerstens bij de algehele uitvraag van Iv3, bij die van OCW, de fondsen en de G9. Er werden in de pilot zowel financiële als op het beleidsterrein cultuur betrokken deskundigen binnen elke gemeente benaderd. Volgens het CBS was de pilot met de Iv3-detailleeringsuitvraag bij de 25 gemeenten 'succesvol gebleken en lijkt een positief effect gehad te hebben op de bewustwording van de betrokken gemeenten'.¹⁷⁶ De detailuitvraag wordt de norm voor de informatieverzameling over cultuuruitgaven bij de gemeenten.

De B5-gemeenten Breda, Eindhoven en Tilburg waren betrokken bij de CBS Iv3-pilot. De detaildata die zij bij het CBS hebben ingeleverd zijn aan de auteur van dit hoofdstuk ter beschikking gesteld, met toestemming van de drie gemeenten, door het ministerie van OCW. Voor dit hoofdstuk is aan de twee andere B5-gemeenten gevraagd of zij de detaillering ook konden aanbrengen. Zij kregen dezelfde instructies als de aan de pilot deelnemende gemeenten. De gemeente 's-Hertogenbosch heeft dit verzoek ingewilligd. In de Eindhovense cijfers ontbreekt de vastgoedcomponent, het is niet bekend of deze kosten bij de andere gemeenten mee worden gerekend.

Figuur E biedt het overzicht. Alle posten binnen de taakvelden 5.3, 5.4, 5.5 en 5.6 zijn niet eerder uitgevraagd bij de gemeenten. Breda en 's-Hertogenbosch zitten met hun cultuurbegroting rond de 25, 24 miljoen euro. In Eindhoven en Tilburg is dat rond de 30, 32 miljoen.

Het overgrote deel van de cultuurbegroting gaat naar taakveld 5.3, de presentatie, productie en participatie van en/of aan cultuur. Bij de vier gemeenten van de B5 gaat het samen om bijna 70 miljoen op totaal ruim 110 miljoen. Dat is ongeveer 60%. Binnen deze kostenpost zien we naar gemeente sterke verschillen. Het grootste aandeel hebben de podiumkunsten in de meeste gemeenten, vooral in Tilburg en ook wel in Eindhoven. In Breda is het grootste aandeel weggelegd voor Kunst- en cultuureducatie. Dat hangt samen met het gegeven dat in Breda de centrum voor de kunsten, de bibliotheek en de zogeheten 'cultuurwinkel' gebundeld zijn in De Nieuwe Veste. Er kan blijkbaar geen onderscheid gemaakt worden in de begroting tussen deze functies waardoor de uitgaven in Breda voor cultuureducatie nu relatief extreem hoog voorkomen en die voor bibliotheek (zie post 5.6.1) heel veel lager.

¹⁷⁶ CBS (2017). *Rapportage onderzoek detaillering cultuurlasten gemeenten*. Den Haag/Heerlen: CBS.

Figuur E — Begroting 2017: detaillering van de reguliere Iv3-uitvraag in de CBS-pilot, gecorrigeerd voor Eindhoven; met vergelijkbare aanvulling door 's-Hertogenbosch (in € 1000, tussen haken % op totaal als vet, of % binnen het taakveld als mager)¹⁷⁷

		Breda	Eindhoven	's-Hertogenbosch	Tilburg
Taakvelden: Taakveld 5	Cultuur				
5.3	Cultuurpresentatie, cultuurproductie en cultuurparticipatie	€ 18.343 (71%)	€ 18.708 (62%)	€ 13.835 (58%)	€ 16.660 (52%)
w.v.					
5.3.1	Podiumkunsten	€ 6.277 (34%)	€ 9.770 (50%)	€ 5.556 (40%)	€ 9.968 (60%)
5.3.2	Beeldende kunst en vormgeving	€ 773 (4%)	€ 2.144 (11%)	€ 3.414 (25%)	€ 3.240 (19%)
5.3.3	Kunst- en cultuureducatie	€ 10.296 (56%)	€ 4.675 (24%)	€ 2.378 (17%)	€ 1.502 (9%)
5.3.4	Overig	€ 977 (5%)	€ 2.119 (11%)	€ 2.487	€ 1.950
5.4	Musea	€ 4.659 (18%)	€ 6.174 (21%)	€ 6.485 (27%)	€ 7.171 (23%)
w.v.					
5.4.1	Musea	€ 4.177 (90%)	€ 5.274 (85%)	€ 994 (15%)	€ 5.650 (79%)
5.4.2	Historische archieven	€ 482 (10%)	€ 900 (15%)	€ 5.491 (85%)	€ 1.521 (21%)
5.5	Cultureel erfgoed	€ 1.650 (6%)	€ 515 (2%)	–	€ 792 (3%)
5.6	Media	€ 905 (4%)	€ 4.638 (15%)	€ 3.670 (15%)	€ 6.955 (22%)
w.v.					
5.6.1	Bibliotheken	€ 794 (88%)	€ 3.265 (70%)	€ 3.548 (97%)	€ 6.995 (100%)
5.6.2	Film en video	–	€ 826 (18%)	€ 94 (3%)	–
5.6.3	Lokale pers en omroep	€ 111 (12%)	€ 397 (9%)	€ 28 (1%)	–
5.6.4	Overig	–	€ 150 (3%)	–	–
Totaal Taakveld 5.3, 5.4, 5.5 en 5.6		€ 25.557	€ 30.035	€ 23.990	€ 31.618

Taakveld 5.4, musea, is de tweede post met een uitschieter van 27% in 's-Hertogenbosch tegen het laagste aandeel, 18%, in Breda. In 's-Hertogenbosch zijn het vooral historische archieven die binnen het taakveld 5.4 het overgrote aandeel innemen, 85%. Bij alle andere gemeenten zijn het met 80% of meer vooral de musea zelf.

Taakveld 5.5, cultureel erfgoed, is belangrijk in Breda met 6% van de totale cultuurbegroting tegen 2-3% in Eindhoven en Tilburg. De post ontbreekt in 's-Hertogenbosch, maar gezien de relatieve hoge kosten bij historische archieven sluiten die wellicht ook de uitgaven voor erfgoed in.

In Tilburg wordt het meest besteed aan bibliotheken, 22% van de totale cultuurbegroting. Eerder in deze rapportage zagen we dat Tilburgers ook relatief vaak naar de bibliotheek gaan in vergelijking tot inwoners van Eindhoven en 's-Hertogenbosch. De post bibliotheken is in Tilburg gelijk het totale taakveld 5.6, media. In de andere steden wordt ook de lokale omroep uit dit taakveld bekostigd.

177 In de tabel is binnen taakveld 5.6 film en video apart benoemd. Deze posten zijn in latere uitvragen bij taakveld 5.3 gevoegd, ook in de correctie die Eindhoven leverde. Om de vergelijkbaarheid te waarborgen zijn deze nu nog apart binnen taakveld 5.6 vermeld.

Conclusies

Het is moeilijk om goed vergelijkbare financiële cijfers over cultuuruitgaven op gemeenteniveau te vinden. Gaan we uit van de uitkeringen die het gemeentefonds op dit domein doet, dan wordt er landelijk per gemeente gemiddeld 133 euro per inwoner aan cultuur en ontspanning berekend. In de Brabantse gemeenten ligt dat op 129 euro en in de B5 op 164 euro per inwoner. Eindhoven is de uitschieter met 184 euro. De omliggende gemeenten van de B5-steden krijgen duidelijk minder omdat zij vanwege de nabijheid van de B5-steden een lagere centrumfunctie hebben en zo minder budget. Toch is niet helemaal zeker wat er binnen deze euro's per inwoner vanuit het Gemeentefonds nu precies aan cultuur wordt besteed en/of welke posten hieronder vallen. We kunnen wel kijken naar de lasten op de gemeentebegrotingen. Die dalen als het gaat om uitgaven aan cultuur, in alle steden, ook in de B5, het sterkst in de regio West-Brabant (Breda, Roosendaal e.o.) behalve in de regio Zuidoost-Brabant, zijnde de gemeenten Eindhoven en Helmond en omstreken, daar stijgen de uitgaven. Kijken we meer in detail naar de cultuurbegrotingen van de vier grootste B5-gemeenten – rond de 30 miljoen in Tilburg en Eindhoven, rond de 25 miljoen euro in 's-Hertogenbosch en Breda in 2017 – dan valt ten eerste op dat er niet altijd vergelijkbare posten worden vermeld. Dat bemoeilijkt het vergelijken zeer. Het meeste van de cultuurbegrotingen gaat naar presentatie, productie en participatie (vooral podiumkunsten ofwel de theaters), gevolgd door musea. In Tilburg valt de sterke positie van bibliotheken op, iets wat we langs het hogere bezoek van Tilburgers aan bibliotheken kunnen leggen (zie elders in deze rapportage). Ook al is het CBS tevreden over de detailuitvraag van cultuurinformatie, de conclusie is dat er nog veel te verbeteren valt in het harmoniseren van financiële data over cultuuruitgaven op gemeentelijk niveau.

‘Als in een gemeente of regio de culturele infrastructuur goed is én als de mix tussen voorzieningen en betrokken makers, bestuurders en gemeenten goed is blijven makers en komen anderen zich vestigen.’

SAMENVATTING

Met de veelheid aan informatie die in dit rapport bij elkaar is gebracht, is het moeilijk om overkoepelende conclusies te trekken zonder afbreuk te doen aan de rijke en gedetailleerde data. Aan het begin van ieder hoofdstuk is een uitgebreid overzicht te vinden met de belangrijkste bevindingen in het kapitaal. In dit hoofdstuk doen we een poging om de conclusies uit de drie afzonderlijke kapitalen in een beknopt overzicht samen te vatten.

De culturele waarde van cultuur in Brabant

In deze monitor wordt bij cultureel kapitaal vooral gekeken naar het cultuuraanbod. Vanuit het aanbod van kunst en cultuur in Noord-Brabant wordt verwezen naar de eigenstandige waarde en dynamiek van kunst en cultuur, naast de sociale en economische waarde van beide. De culturele waarde van cultuur is in Brabant op sommige punten hoog, maar op een aantal punten is Brabant (nog) ondervetegenwoordigd. Kijken we bijvoorbeeld enkel naar de aantallen in het culturele aanbod, dan doet Brabant het vergeleken met andere provincies het goed. Brabant heeft echter ook een groot aantal inwoners. Nemen we dit gegeven mee, dan is er in Brabant per hoofd van de bevolking minder aanbod dan in andere provincies.

We zien dat de sector zich ontwikkelt: de ouderwetse ketengedachte lijkt wat gedateerd en de metafoor van ecosysteem, die ook door de Raad voor Cultuur gebruikt wordt, is meer passend geworden voor de culturele sector: instellingen geven vaker aan meer dan één ketenfunctie (productie, presentatie, ontwikkeling, ondersteuning) te vervullen. Brabantse culturele instellingen organiseren in de periode 2013-2016 een toenemend aantal activiteiten. Van nog geen 15.000 activiteiten in 2013 naar ruim 17.000 activiteiten in 2016. Daarbij zijn de Brabantse culturele instellingen meer (online) zichtbaar dan voorgaande jaren (van ruim 70.000 volgers op Twitter en Facebook in 2013 naar ruim 170.000 in 2016) en geven zij meer – zij het nog steeds vrij weinig – uit aan scholing en professionalisering. Het totaalbudget voor scholing en professionalisering was in 2013 ruim €225.000, in 2016 was dit ruim €300.000. Een teken dat de sector blijft groeien en ontwikkelen. Het aantal studenten in Brabantse culturele opleidingen is daarentegen min of meer stabiel gebleven in de afgelopen jaren met in 2016 ruim 9.500 studenten.

Figuur A – Cultureel aanbod in Brabant: rankings ten opzichte van andere

	Ranking Noord-Brabant	Ranking Noord-Brabant per capita
Musea	4	10
Galeries	3	7
Theaters (lid VSCD)	3	11
Bedrijven en organisaties podiumkunsten	3	10
Zalen podiumkunsten	3	11
Bioscopen en filmtheaters	4	9
Bioscoopdoeken	3	5
Bioscoopstoelen	3	6
Poppodia (VNPF-lid)	3	8
Popfestivals (VNPF-lid)	3	11
Festivals	3	6
Boekhandels	4	11
Vestigingen openbare bibliotheken	4	8
Tijdelijke tentoonstellingen in musea	4	10
Totaal voorstellingen podiumkunsten	3	8
Theatervoorstellingen	4	9
Muziekvoorstellingen	3	6
Dans- en bewegingsvoorstellingen	4	5
Muziektheatervoorstellingen	3	7
Cabaret- en kleinkunst voorstellingen	3	6
Overige voorstellingen*	3	5
Rijksmonumenten	4	11
Beschermde stads/dorpsgezichten	8	11

* Literair, voordrachtskunst, performance en niet elders onder te brengen vormen van podiumkunsten (geen film).

Noord-Brabant is vergeleken met andere provincies ondervetegenwoordigd in nationale koepel- en brancheorganisaties (weinig Brabants lidmaatschap). Ook in toekenningen van de zes nationale publieke fondsen en BIS heeft Noord-Brabant een klein aandeel. De resultaten van het onderzoek naar cultureel aanbod met behulp van big data tonen dat veruit het grootste aantal

culturele locaties in de B5 geen structurele subsidie ontvangt. Hoewel verwacht kan worden dat deze grote meerderheid aan locaties dan ook de meeste activiteiten organiseert, blijkt dit niet het geval. Bij musea, in het theater en bij de categorie 'meerdere domeinen' wordt zelfs het merendeel van de activiteiten georganiseerd door het kleinere aantal gesubsidieerde locaties.

Een goede culturele infrastructuur betekent voor makers uit de B5-steden dat er niet alleen voldoende goede en goedkope fysieke werk- en ontmoetingsplekken zijn, maar ook dat er collega-makers en bestuurders van instellingen en gemeenten op elkaar betrokken zijn en voor elkaar opkomen. Als deze mix goed is, blijven makers in de stad waar ze werken, sterker, komen anderen zich er vestigen.

De sociale waarde van cultuur in Brabant

In deze monitor wordt onder sociaal kapitaal de publiekmaatschappelijke betekenis van kunst en cultuur verstaan. De aard en omvang van de publieke betrokkenheid en waardering van kunst en cultuur komt in beeld. Onder de noemer sociaal kapitaal wordt ingegaan op de participatie met en waardering voor kunst en cultuur, en zo op het maatschappelijk draagvlak dat dit veld geniet. Deze sociale betekenis van cultuur voor de Brabantse samenleving blijkt uit dit onderzoek groot: ruim 80% van de Brabanders vindt kunst, cultuur en erfgoed belangrijk. Ruim negen van de tien Brabanders bezoekt culturele activiteiten, iets minder (ruim 60%) beoefenen zelf culturele activiteiten.

Kunst, cultuur en erfgoed spelen ook een steeds grote rol in het sociale domein. Brabanders onderschrijven dit belang van cultuur en erfgoed voor sociale thema's (zoals sociale cohesie, actieve en betrokken burgers). Volgens ruim twee derde van de Brabanders leveren cultuur en erfgoed een belangrijke bijdrage aan maatschappelijke vraagstukken. Over het algemeen draagt cultuur volgens hen meer bij aan deze maatschappelijke thema's dan erfgoed, maar draagt erfgoed juist meer dan cultuur bij aan de identiteit van Brabant.

Brabanders zijn de afgelopen jaren meer tevreden geworden over het aantal culturele voorzieningen in de buurt. Ook beoordelen zij, vergeleken met de voorgaande jaren, het totale cultuuraanbod hoger. De bedragen die Brabanders bereid zijn om uit te geven aan cultuurbezoek en -beoefening komen overeen met het de landelijke cijfers. Brabanders zijn bereid om €38 per maand aan cultuurbezoek te besteden, €22 per maand aan beoefening. Ruim een derde van de Brabanders is cultureel vrijwilliger. Dit is veel ten opzichte van andere provincies: Noord-Brabant

heeft hiermee de tweede positie in de onderlinge ranking van de provincies. Brabanders hebben overlappende rollen als we kijken naar cultuur: die van bezoeker, beoefenaar en ondersteuner van cultuur. In Noord-Brabant zijn iets meer bezoekers aan cultuur dan landelijk, iets minder actieve kunstbeoefenaars en meer ondersteuners van cultuur (lid vriendenvereniging, donateur en/of vrijwilliger). 50% van de Noord-Brabanders heeft alle drie de rollen: cultuurbezoeker, beoefenaar en ondersteuner van cultuur. Landelijk is dit aandeel twee derde.

Zowel in binnen- als buitenschoolse cultuureducatie is er veel gaande in Brabant. Vergeleken met andere provincies is het aantal kunstencentra in Brabant (afgezet tegen het aantal inwoners) ondergemiddeld. Het aantal kunstencentra zegt echter niet alles over de staat van de buitenschoolse kunsteducatie. We kunnen concluderen dat het aanbeveling verdient om in een volgende monitor verder in te gaan op cultuureducatie en uit verschillende onderzoeken cijfers op te nemen.

Er zijn vanuit de culturele sector veel mogelijkheden om samen te werken met andere domeinen, in de vorm van crossovers. Met betrekking tot community art lijkt Brabant zich te onderscheiden in interessante voorbeelden van dergelijke projecten. De zorg voor continuïteit ligt echter vaak bij de verkeerde partij en met betrekking tot de resultaten wordt het afleveren van een kwalitatief goed kunstwerk niet altijd als gegeven beschouwd. De beste vorm van samenwerking is dan ook nog niet gevonden.

De economische waarde van cultuur in Brabant

De economische waarde van cultuur zegt iets over de bijdrage van de cultuursector aan de Brabantse economie. In deze monitor is er vooral aandacht voor de culturele werkgelegenheid en bedrijvigheid. Ook is er aandacht voor kunst en cultuur ten opzichte van het vestigingsklimaat. We hebben de economische bijdrage van cultuur in Brabant in beeld gebracht, maar kunnen hieruit geen conclusie trekken of deze betekenis groot of klein is: op sommige van bovengenoemde onderdelen heeft de cultuursector economisch gezien een kleine bijdrage, op andere punten een grotere bijdrage. We kunnen wel concluderen dat de cultuursector een kleine, maar positieve bijdrage levert aan de Brabantse economie. In 2016 is de toegevoegde waarde van kunst en cultureel erfgoed op de totale Brabantse economie namelijk 0,68%. In vergelijking met andere provincies staat Noord-Brabant daarmee echter op de laatste plek.

Vergeleken met andere provincies heeft Brabant (afgezet tegen het aantal inwoners) met ruim 26.000 bedrijven een gemiddeld aantal bedrijven in de creatieve industrie. Dit is 12% van alle creatieve bedrijven in Nederland. Brabant staat hiermee op de vijfde plek in de ranking vergeleken met andere provincies. Dit geldt ook voor het aantal werknemers in de Brabantse creatieve industrie: het gaat om ruim 45.000 werknemers, dit is 11% van alle werknemers in de creatieve industrie in Nederland. Er is in Noord-Brabant wel een bovengemiddeld aantal startups vergeleken met andere provincies. Er zijn in Nederland namelijk ruim 47.000 creatieve startups in 2016. In Brabant zijn dit er bijna 6.000. Noord-Brabant staat op de derde plaats in de ranking vergeleken met andere provincies. Het aantal zelfstandigen in de creatieve industrie is in de afgelopen jaren toegenomen. De toegevoegde waarde van kunst en cultureel erfgoed op de totale Brabantse economie is laag. Noord-Brabant heeft hierin vergeleken met de andere provincies de laagste toegevoegde waarde.

De eigen inkomsten van de instellingen professionele kunsten zijn gestegen. Ook de subsidies gaan omhoog, maar niet zo hard als de eigen inkomsten. Voor elke euro subsidie komt er ruim een euro eigen inkomsten binnen bij culturele instellingen. Landelijk wordt in het Gemeentefonds gemiddeld? €133 per persoon voor cultuur gereserveerd. In de B5 is dat €164 met Eindhoven als uitschieter op €184. De uitgaven dalen in West-Brabant en stijgen in Zuidoost-Brabant. Een belangrijke conclusie is dat er nog veel werk aan de winkel is om de cultuurbegrotingen van gemeenten vergelijkbaar te maken.

Verschillen binnen Brabant

Over de drie kapitalen heen kunnen we verschillen binnen Brabant onderscheiden. Deze verschillen worden hieronder beschreven. Een meer gedetailleerde beschrijving van verschillen binnen de vier regio's in Brabant is te vinden in de inhoudelijke hoofdstukken in het sociale kapitaal.

Verschillen tussen inwoners uit stedelijk en niet-stedelijk gebied

Stedelingen geven vaker aan kunst en cultuur belangrijk te vinden voor de volgende generaties dan inwoners van niet-stedelijke gebieden. Zij bezoeken vaker concerten (zowel pop als klassiek), kunst- en cultuurroutes en dansvoorstellingen. Over het algemeen bezoeken inwoners van een stedelijk gebied vaker culturele activiteiten binnen de eigen gemeente. Het Brabantse cultuuraanbod wordt door stedelingen hoger gewaardeerd dan door Brabanders die in een niet-stedelijk gebied

worden. Stedelingen vinden dat lessen/workshops wel binnen de eigen gemeente of stad beschikbaar moeten zijn. Ook vinden zij vaker dat de bibliotheek dichtbij moet zijn.

Inwoners van niet-stedelijke gebieden hechten meer waarde aan erfgoed dan inwoners van stedelijk gebieden. Zij bezoeken ook vaker een concert van harmonie, fanfare of koor. Dit geldt eveneens voor evenementen met een historisch karakter, een molen, een archeologisch monument of een klooster. Brabanders uit niet-stedelijke gebieden bezoeken vaker culturele activiteiten in een andere gemeente in Brabant. Zij vinden een langere afstand tot voorzieningen acceptabel dan inwoners uit stedelijke gebieden. Inwoners van niet-stedelijke gebieden vinden het belangrijker dat verenigingen en gezelschappen dichtbij (in eigen wijk of dorp) zijn.

Verschillen tussen de COROP-regio's

Zuidoost-Brabanders lijken een hoge waardering te hebben voor cultuur in Brabant. Zij waarderen de kwaliteit van het cultuuraanbod iets hoger dan inwoners uit de andere regio's. Ook de diversiteit van het culturele aanbod beoordelen Zuidoost-Brabanders iets hoger. Zij willen daarentegen wel minder uitgeven aan cultuurbezoek (€34). De omvang van de zelfstandigen in de creatieve industrie is voornamelijk in Zuidoost Brabant hoog.

Inwoners uit Midden-Brabant hebben een gemiddelde waardering voor cultuur. Zij geven bijvoorbeeld vaker aan dat cultuur bijdraagt aan ontmoeting en verbinding tussen mensen. Zij bezoeken ook vaker een festival. De zichtbaarheid van het Brabantse cultuuraanbod wordt door hen daarentegen iets lager gewaardeerd. Zij willen gemiddeld wel meer geld uitgeven aan cultuurbezoek dan inwoners uit de andere regio's. Inwoners uit Midden-Brabant zijn minder vaak lid van een culturele organisatie of vereniging dan inwoners uit de andere drie regio's.

Inwoners uit Noordoost-Brabant waarderen cultuur over het algemeen iets lager, maar lijken meer waarde te hechten aan erfgoed. Zij geven bijvoorbeeld vaker aan dat erfgoed bijdraagt aan maatschappelijke thema's. Zij bezoeken ook vaker een historisch dorp of stadsdeel, kastelen, landgoederen en militaire complexen. Een tentoonstelling, evenement met historisch karakter en een concert van fanfare/koor bezoeken zij vaker binnen de eigen gemeente. De kwaliteit van het Brabantse cultuuraanbod wordt door Noordoost-Brabanders iets lager gewaardeerd dan door inwoners uit de andere regio's.

West-Brabanders lijken minder waardering te hebben voor cultuur. Zij geven bijvoorbeeld het

minst vaak aan dat cultuur bijdraagt aan ontmoeting en verbinding tussen mensen. Zij geven ook het minst vaak aan dat er goed bijdraagt aan actieve en betrokken burgers. West-Brabanders bezoeken opvallend minder vaak een industrieel complex. Zij geven ook vaker aan dat culturele voorzieningen niet voor iedereen aanwezig hoeven te zijn. In West-Brabant zijn er daarentegen wel relatief veel zelfstandigen te vinden in de creatieve sector.

Verschillen tussen de B5 steden

Het pilot onderzoek in de B5 laat ook overeenkomsten en verschillen tussen de vijf grootste Brabantse steden zien. Iedere stad heeft zijn eigen kenmerken. Zo geven vooral makers in Tilburg en Eindhoven aan dat er hechte banden zijn tussen makers en een merkbare betrokkenheid vanuit instellingen en bestuur. Ook is in die steden een hoge productiviteit in termen van aantal georganiseerde activiteiten per cultuurlocatie. Er zijn ook verschillen in bezoekcijfers. In 's-Hertogenbosch wordt meer naar musea gegaan, in Tilburg meer naar bibliotheken. Podiumkunsten zijn populair in Eindhoven en Tilburg. Hierboven zagen we al dat Eindhoven per inwoner het meeste aan cultuur uitgeeft. Meer bevindingen zijn te lezen in de verdiepende hoofdstukken aan het einde van ieder kapitaal.

TOT BESLUIT

Stedelijke cultuurregio's kunnen volgens de Raad voor Cultuur een sleutelrol vervullen in het cultuurbestel. Een dergelijke regio vormt volgens de Raad een cultureel ecosysteem, waarin betrokken partijen in nauwe samenwerking met elkaar kunnen inspelen op de samenstelling en behoefte van de bevolking en de identiteit van de regio. 'Het draagt daardoor bij aan de leefbaarheid van en saamhorigheid in wijken en kleinere gemeenten, en aan het vestigingsklimaat voor bedrijven. Iedere stedelijke cultuurregio kan zich bovendien onderscheiden met zijn eigen culturele aanbod. Het maakt een streek tot een geliefde bestemming voor toeristen, tot een broedplaats van creatief talent of tot een schatkamer voor liefhebbers van geschiedenis. Binnen de stedelijke cultuurregio ziet de Raad veel mogelijkheden tot samenwerking en afstemming; tussen verschillende culturele instellingen, maar ook tussen culturele instellingen en andere maatschappelijke sectoren.'¹⁷⁸

Om te weten hoe ingespeeld kan worden op de specifieke kenmerken van een regio, door bijvoorbeeld beleidsmakers of medewerkers van culturele organisaties en instellingen, is het van belang te weten wat die regio kenmerkt. Met het verschijnen van dit eerste onderzoeksrapport *Waarde van cultuur*, dat tegelijkertijd een toestandsmonitor is, hebben beleidsmakers en cultuurwerkers veel van deze specifieke gegevens in handen. Ze weten bijvoorbeeld dat Brabanders de laatste jaren meer geld willen besteden aan cultuurbezoek en dat ze het culturaanbod in Brabant ook meer zijn gaan waarderen. Ze weten dat de bezoekersaantallen en de eigen inkomsten bij de Brabantse culturele instellingen licht zijn gestegen tussen 2013 en 2016. Bovendien weten ze dat voor makers een goede culturele infrastructuur niet alleen betekent dat er voldoende goede en goedkope fysieke werk- en ontmoetingsplekken zijn, maar ook dat er collega-makers en bestuurders van

¹⁷⁸ Raad voor Cultuur (2017) *Cultuur voor stad, land en regio. De rol van stedelijke regio's in het cultuurbestel*.

instellingen en gemeenten op elkaar betrokken zijn en voor elkaar opkomen. En dit is nog niet eens een handvol conclusies uit onderliggend rapport.

Dit rapport biedt aanleiding om nieuwe lange (beleids)lijnen uit te zetten en om trends en ontwikkelingen te signaleren en/of te agenderen. Het biedt aanleiding om verdiepend onderzoek te doen en het kan ervoor zorgen dat culturele organisaties en instellingen het ecosysteem waarvan zij deel uitmaken beter kennen.

Drie kapitalen: een kennisproeftuin

Dat het onderzoek, dat voorheen versnipperd plaatsvond nu bij elkaar gebracht is, is het resultaat van een gezamenlijke inspanningen van de onderzoekspartners die hierover in 2015 voor het eerst gesprekken voerden. Het is, zeker met de verdiepende tweede laag, uniek in Nederland en daarmee een regionale kennisproeftuin voor kunst en cultuur: zoveel cijfers over kunst en cultuur in Brabant stonden nog nooit bij elkaar in een rapport.

Over de intrinsieke, maatschappelijke en economische waarde van kunst en cultuur is veel gezegd en geschreven de laatste tijd. Wij geloven dat deze waarden van cultuur, naar analogie van de kapitalen uit 'De waarde van cultuur', zicht geven op de eigenstandige waarde van de culturele sector en daarmee ook 'haar bijdrage aan een duurzame economische, ecologische en sociaal-culturele ontwikkeling van Brabant.'¹⁷⁹

Het essay van Mommaas betoogt feitelijk hetzelfde als de laatste noties van de Raad voor Cultuur over de waarde van cultuur, waarbij betoogt wordt dat de intrinsieke waarde vier perspectieven kent van waaruit deze waarde gezien kan worden: het creërende, recipiërende, maatschappelijke en historische perspectief. 'Vanuit elk van deze perspectieven zijn ook waarden te benoemen die niet louter gelden voor cultuur, maar daar wél ontstaan. Zo kunnen vanuit elk perspectief ook economische of sociale waarden worden geformuleerd. [...] Zulke instrumentele waarden zijn zeker bruikbaar voor overheden om in cultuur te investeren, maar kunnen nooit als enige legitimiteitsgrond gelden.'¹⁸⁰

¹⁷⁹ Mommaas, H. (2012) *De Waarde van Cultuur*, p.5.

¹⁸⁰ Raad voor cultuur (2017) *Stad en land*.

Harmoniseren

Bij het uitwerken van dit onderzoeksrapport zijn vele hobbels genomen en opgelost. Een belangrijke aanbeveling om dit rapport in de toekomst nog beter te maken en uniformer is de noodzaak tot het harmoniseren van verschillende onderzoeken. Niet alleen kijken we naar afstemming met landelijk onderzoek, ook binnen de provincie moet gekeken worden naar gelijkvormigheid. Zo lazen we in het hoofdstuk over de rollen van burgers dat een harmonisatie van de cultuurparticipatieonderzoeken ervoor kan zorgen dat vragen naar steun voor cultuur opgenomen kunnen worden, vragen die nu in de stadspanels volledig ontbreken. Ideaal is het als de afstemming ook met de landelijke en provinciale peilingen zou plaatsvinden, zodat ook in tijd en ruimte vergeleken kan worden.

Daarnaast zouden monitoring en verantwoording van de gesubsidieerde culturele organisaties en instellingen geharmoniseerd moeten worden teneinde over volledige gegevens te kunnen beschikken en om organisaties en instellingen niet alsnog dubbel te moeten bevragen.

We zagen ook dat harmoniseren van financiële cijfers en andere data over cultuuruitgaven op gemeenteniveau vrij ingewikkeld is. Ook al is het CBS tevreden over de detailuitvraag van cultuurinformatie, de conclusie is dat er nog veel te verbeteren valt in het harmoniseren van financiële data over cultuuruitgaven op gemeentelijk niveau.

Wensen

Zoals altijd is het zo dat bij het doen van onderzoek ook dingen onbelicht blijven. Eerder door de Boekmanstichting opgehaalde ‘wensbare indicatoren’ zijn voor een groot deel beantwoord in de verdiepende hoofdstukken, vandaar dat, zoals gezegd, ook deze pilot deel uitmaakt van dit rapport. En toch kwamen er nog bekende en nieuwe mogelijk te onderzoeken indicatoren naar voren. Hieronder geven we een beeld van enkele van deze indicatoren en vooral ook van hoe uiteenlopend ze zijn:

- Abonnementen Noord-Brabant streamingdiensten muziek, films en boeken
- Verdere integratie van en meer zicht op binnenschoolse en buitenschoolse cultuureducatie
- Meer zicht op erfgoed

- Verkoop boeken in Noord-Brabant
- Alle indicatoren in tijd en ruimte vergelijken en per capita
- Andere, nieuwe indicatoren op het gebied van internationalisering
- Zicht op cultuurabonnementen (Cineville, We Are Public, Museumkaart) in Brabant
- Zicht op regionale, nationale en internationale netwerken
- Totaal aantal aanvragen en Brabants aandeel daarin (ook niet gesubsidieerde) bij Rijks- en andere fondsen
- Zicht op (hybride) beroepsuitoefening en inkomensvorming van makers in Brabant

Deze lijst is niet compleet. Dat is het nooit. We hopen in de nawerking van dit rapport met overheden, sector, onderwijs en andere geïnteresseerden in gesprek te blijven over wat we willen weten om de eigenstandige waarde van kunst en cultuur te laten zien.

Tot slot

Dit rapport verschijnt niet om in een la te verdwijnen. We hopen het de komende tijd op te zien duiken bij het verder vormgeven van de coalitieakkoorden in de gemeenten in Brabant. We hopen dat het in Den Haag op de burelen van OCW belandt, zodat ook daar gezien wordt wat voor bijzondere regio Noord-Brabant is op het gebied van kunst en cultuur en hoe het helpt bij het vormgeven van een regioprofiel waartoe het kabinet uitnodigde.¹⁸¹ We hopen dat de provinciale afdelingen van de politieke partijen het rapport gebruiken bij het schrijven van de culturele paragrafen van de partijprogramma's voor de provinciale verkiezingen in maart 2019. We hopen dat culturele organisaties en instellingen het belang zien van hun input voor het cijfermateriaal en ook hun plannen met behulp van de feiten en bevindingen uit dit rapport beargumenteren en misschien zelfs wel schrijven.

Wij nodigen de lezer uit om ons blijvend te voorzien van opmerkingen en suggesties zodat we het instrument kunnen blijven doorontwikkelen. Dat kan via de website www.waardevancultuur.nl.

¹⁸¹ Engelshoven, I. van (2018) *Cultuur in een open samenleving*. Den Haag: Ministerie van OCW.

LITERATUUR

Aart, K. van (2016) *Boekman EXTRA 6 – Kunst- en Cultuuropleidingen in Nederland*. Boekmanstichting: Amsterdam

Alphen, M. van, 'Overbezorgd of vijf voor twaalf', in: *Zicht op actieve cultuurparticipatie 2016. Thema's en trends in praktijk en beleid*, LKCA 2016.

Broek, A. van den (2012) *Culturele activiteiten in 2012: bezoek, beoefening en steun*. SCP: Den Haag

Broek, A. van den (2015) *De Vrijtijdsomnibus (VTO) 2012-2016*. SCP: Den Haag

Becker, H. (1982) *Art Worlds*. Berkely, LA & London: University of California Press.

Beemt, A. van den, E. Ketelaar, I. Diepstraten & M. de Laat (2018). 'Teachers' motives for learning in networks: costs, rewards and community interest', *Educational Research*, 60(1): 31-46.

Bussemaker, J. (2016) *Ruimte voor cultuur: uitgangspunten voor cultuurbeleid 2017-2020*. Ministerie OCW: Den Haag

CBS (2016) *Monitor topsectoren 2016*. Centraal Bureau voor de Statistiek: Den Haag.

CBS (2017) *Monitor kunstenaars en afgestudeerden aan creatieve opleidingen 2017*. Centraal Bureau voor de Statistiek: Den Haag

Cleveringa, S. (2013) *Culturele wijkteams Rotterdam*. Voorstudie in opdracht van de dienst Kunst en Cultuur Rotterdam. Utrecht: CAL-XL.

Dalen, B. van, Luijten, J. & Graauw, C. de. (2016) *Buitenschoolse cultuureducatie in Brabant: een verkenning van het veld*. Het PON: Tilburg

Dalen, B. van, Vinckx, K. & Bommel, M. van (2015) *Burgerperspectieven op kunst, cultuur en erfgoed in Brabant: De mening van de Brabantse burger*. Het PON: Tilburg

Dijkzeul, A. & Gooskens, B. (2016) *The Art of Impact: inzicht in samen werken aan impact*. Rapportage van bevindingen aan de publieke cultuurfondsen en het ministerie van OCW. Den Haag: Kwink Groep.

Duenk, J. & van Tilburg, A. (2013) *Cultuuragenda van Brabant voor 2020: kaderstellende nota voor provinciaal cultuurbeleid*. Provincie Noord-Brabant.

Duenk, J. (2016) *Werk in Uitvoering. Uitvoeringsprogramma cultuur 2016-2020*. Provincie Noord-Brabant

Duenk, J. (2016) *Brabantstad: Nationale Culturele Proeftuin Bidbook*. Provincie Noord-Brabant: 's-Hertogenbosch

Eijnden, J. van den, Hout, F. van, e.a. (2016) *Basis voor cultuureducatie van LKCA: Handreiking voor de toekomst van binnen- en buitenschoolse cultuureducatie*. LKCA: Utrecht

Engelshoven, I. van (2018) *Visiebrief Cultuur in een open samenleving*. Ministerie OCW: Den Haag.

Erfgoed Brabant (2014) *Erfgoed & Erfgenamen. Evaluatie van een nieuwe manier van erfgoedbehoud*. Erfgoed Brabant: 's-Hertogenbosch

Fotiadi, E. (2017) 'From autonomous to generally applicable art'. In: *Kunstlicht*, 38, 91-103.

Gemeente Eindhoven (2016) *Inzet big data voor het meten van muziekbeleving*. Eindhoven: Gemeente Eindhoven.

Gielen, P. (2003) *Kunst en netwerken. Artistieke selecties in de hedendaagse dans en de beeldende kunst*. Heverlee-Leuven: LannooCampus

Gielen, P. (2010) *Hasselt op weg naar een artistieke biotoop?* Baillien & Maris: Hasselt.

Gielen, P. (2011) 'Mapping Community Art'. In: Gielen, P. & Bruyne, P. de (red.). *Community Art. The Politics of Trespassing*. Amsterdam: Antennae Valiz, 15-33.

Groothuis, F.D.J. (2017) 'Value creation with creative industries cross-overs in the Netherlands'. In: *The international journal of cultural and creative industries*, jr.4, nr.3 (juli), 52-61.

Haar, van der, M. et al. (2018) *Monitor Sociale Veerkracht 2018*. Het PON/Telos: Tilburg

Horst, A. van der, en D. van Berkel (2016) *Crossovers cultuur: nieuwe oplossingen voor complexe vraagstukken*. Amsterdam: DSP-groep.

Klamer, A., L. Petrova en D. Kiss (2016) The Value-Based Approach (VBA) to evaluate the knowledge and network spillovers of the Rotterdam Unlimited Festival, European Research Partnership on Cultural and Creative Spillovers.

KPC Groep in opdracht van Kunstbalie (2017). *Monitor De Cultuur Loper vier jaar in beweging*. De nieuwe monitor verschijnt zomer 2018.

Kunstbalie (2016) *Cultuureducatie in Noord Brabant. Een vergelijking tussen basisscholen met en zonder De Cultuur Loper*.

Sardes & Oberon (2016) *Monitor Cultuuronderwijs in het primair onderwijs en programma cultuureducatie met kwaliteit (peiling 2015/2016)*, Ministerie OCW.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2017). *Cultuur in Beeld 2017*.

Mommaas, H. (2012), *De Waarde van Cultuur: naar een nieuw cultureel zelfbewustzijn in Brabant*. Telos: Tilburg

Neele, A., Zernitz, Z. & IJdens, T. (2017) *Kunstzinnig en creatief in de vrije tijd 2017: Beoefenaars en voorzieningen*. LKCA: Utrecht

Nuchelmans, A. (2017) 'De waarde van cultuur in Noord-Brabant', in: *Boekman*, 29 (113), p.36-40.

Raad voor Cultuur (2017), *Cultuur voor stad, land en regio. De rol van stedelijke regio's in het cultuurbestel*. Raad voor Cultuur: Den Haag

Tepaske, E. e.a. (2010) *Betekenis van kunst en cultuur in het dagelijks leven*. Motivaction: Amsterdam

Timmermans, R. (2015) *Vijfde monitor cultuureducatie Noord-Brabant*, KPC Groep.

Tuinder, M. & Broers, B. (2017) *Vrijwilligers & erfgoed in Noord-Brabant: een verkenning van de dynamiek van lokale erfgoedgemeenschappen*. Het PON in opdracht van Erfgoed Brabant: Tilburg

Vinken, H. (2015). *Cultuur in Noord-Brabant. Een benchmark*. Pyrrhula Research Consultants: Tilburg.

Vinken, H., Janssen, N. & Harings, J. (2016) *Culturele atlas Brabant: Monitor professionele kunsten 2016*. bkkc: Tilburg

Vliet, H. van (2017). *Festival Atlas 2016*. MXStudio / Lectoraat Crossmedia Hogeschool van Amsterdam, Amsterdam.

Online artikelen

Boekmanstichting en SCP: 'Aandeel vrijwilligerswerk cultuur in al het vrijwilligerswerk 2016'. Via: <https://www.cultuurindex.nl/indicator/aandeel-vrijwilligerswerk-cultuur-al-het-vrijwilligerswerk>

Het Noordbrabants Museum: 'Ruim 421.700 bezoekers tentoonstelling Bosch'. Via: <http://www.hetnoordbrabantsmuseum.nl/topmenu/pers/persberichten/ruim-421700-bezoekers-tentoonstelling-bosch>

Vinken, H.: 'De cultuurindex en de regio. Wensen van gebruikers op lokaal niveau. Pyrrhula Research Consultants bv in opdracht van de Boekmanstichting'. Via: <https://www.boekman.nl/nieuws/regionale-cultuurcijfers-gewenst>

CBS: 'Bezoek en inkomsten professionele podiumkunstvoorstellingen'. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2018/06/bezoek-aan-concerten-bereikt-recordhoogte>

CBS: 'Bezoek professionele podiumkunsten kruipt uit het dal'. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2017/02/bezoek-professionele-podiumkunsten-kruipt-uit-het-dal>

Pama, G. (2018): 'Extra cultuurgeld naar talent, educatie en kerken', NRC.
Via: <https://www.nrc.nl/nieuws/2018/03/12/extra-geld-voor-cultuur-gaat-naar-talent-educatie-en-kerken-a1595337>

Raad voor Cultuur: 'Raad voor cultuur pleit voor regionale culturele infrastructuur'. Via: <https://www.cultuur.nl/adviezen/sectoroverstijgend/raad-voor-cultuur-pleit-voor-regionale-culturele-infrastructuur/item3821>

JAARTALLEN VAN DE INDICATOREN

Voor de figuren waarin meerdere jaartallen en/of bronnen zijn weergegeven, vindt u hier de exacte bron per indicator en het bijbehorende jaartal.

Figuur B – Cultureel aanbod in Brabant; gebouwen, zalen en podia

Indicator	Bron	Jaartal
Musea	CBS	2016
Galeries	NGA	2016
Theaters (lid VSCD)	VSCD	2017
Bedrijven en organisaties podiumkunsten	CBS	2015
Zalen podiumkunsten	CBS	2015
Bioscopen en filmtheaters	NVBF	2016
Bioscoopdoeken	NVBF	2016
Bioscoopstoelen	NVBF	2016
Poppodia (VNPF-lid)	VNPF	2017
Popfestivals (VNPF-lid)	VNPF	2017
Festivals	Emcultuur	2017
Boekhandels	CBS	2017
Vestigingen openbare bibliotheken	VOB	2015

Figuur C – Cultureel aanbod in Brabant: Tentoonstellingen en voorstellingen, 2015-2016

Indicator	Bron	Jaartal
Tijdelijke tentoonstellingen in musea	CBS	2016
Totaal voorstellingen podiumkunsten	CBS	2015
Theatervoorstellingen	CBS	2015
Muziekvoorstellingen	CBS	2015
Dans- en bewegingsvoorstellingen	CBS	2015
Muziektheatervoorstellingen	CBS	2015
Cabaret- en kleinkunst voorstellingen	CBS	2015
Overige voorstellingen	CBS	2015

Figuur D – Cultureel aanbod in Brabant: Rijksmonumenten en beschermde dorpsgezichten, 2016-2017

Indicator	Bron	Jaartal
Rijksmonumenten	Erfgoedmonitor	2016
Beschermde stads/dorpsgezichten	Erfgoedmonitor	2017

Figuur E – Culturele bezoeken in Brabant, 2015-2016

Indicator	Bron	Jaartal
Bezoek musea	CBS	2016
Bezoek podiumkunsten totaal	CBS	2015
Theatervoorstellingen	CBS	2015
Muziekvoorstellingen	CBS	2015
Dans- en beweging voorstellingen	CBS	2015
Muziektheatervoorstellingen	CBS	2015
Cabaret- en kleinkunstvoorstellingen	CBS	2015
Overige voorstellingen	CBS	2015

ONLINE BIJLAGEN

Zie www.waardevancultuur.nl

- Onderzoeksverantwoording
- Lijst met culturele opleidingen
- Lijst deelnemende instellingen Culturele atlas 2013-2016
- Tabellenboek Cultuurpeiling
- Indicatorenlijst Regionale Cultuurindex en bijbehorende bronnen

Waarde van cultuur 2018

De staat van de culturele sector in Noord-Brabant

Om te weten hoe ingespeeld kan worden op de specifieke kenmerken van een regio, door bijvoorbeeld beleidsmakers of medewerkers van culturele organisaties en instellingen, is het van belang te weten wat die regio kenmerkt. Met het verschijnen van dit eerste onderzoeksrapport *Waarde van cultuur 2018. De staat van de culturele sector in Noord-Brabant*, dat tegelijkertijd een toestandsmonitor is, hebben beleidsmakers en cultuurwerkers veel van deze specifieke gegevens in handen.

Het PON, bkkc brabant's kenniscentrum kunst en cultuur, Telos en de Boekmanstichting brengen in dit onderzoek in samenwerking met Pyrrhula Research Consultants en in opdracht van de B5 (de provincie Noord-Brabant en Tilburg, Eindhoven, 's-Hertogenbosch, Breda en Helmond) bestaande en nieuwe onderzoeken op het gebied van cultuur in Noord-Brabant bij elkaar. Het onderzoek en rapport vormen samen een kennisproeftuin: niet eerder stonden zoveel gegevens over de culturele sector in Brabant bij elkaar. Deze publicatie bevat feiten en cijfers die vergelijkingen maken in de tijd, geografisch of die een startpunt bieden – het is de bedoeling dat dit onderzoek iedere twee jaar herhaald wordt. Bovendien bevat dit rapport de uitkomsten van nieuwe manieren van onderzoek naar cultuur. Dit onderzoek is uniek in Nederland.

www.waardevancultuur.nl

ISBN: 978-90-71092-79-4

